

Harry Magdoff

Imperialismens politiska ekonomi

En studie av Förenta Staterna i imperialismens epok

Innehåll

Inledning.....	1
Den nya imperialismen.....	13
Storindustrins uppkomst.....	15
Den nya framstötten efter råvaror	16
Världsmarknadens och de oceana transporterarnas framsteg.....	17
Imperiet och den nya imperialismen	17
Imperialism och kolonier	18
Moderna drag i imperialismen	22
Behovet av utländska råvarukällor	26
Strategiska material	29
USA som ledande kapitalexportör	32
Det finansiella systemet	37
Det amerikanska bankväsendets internationalisering	37
Bankfilialerna breder ut sig över den kapitalistiska världen	40
Utländsk expansion genom bankernas dotterbolag	44
Dollarn som världsvaluta –New York som världsbank	46
Valutablock som kontrollinstrument	52
Devalveringsvägen	54
Erfarenheter av devalvering	56
Finanscentra skapar sin egen valuta	60
Fallet med USA:s finanser	61
Hjälp och handel.....	66
Militärutgifterna och Pax Americana.....	66
Internationellt bistånd – ett kontrollinstrument	68
USA:s fullgörande av sina militära och politiska avsikter	68
Ekonomiskt bistånd för den öppna dörrens politik	72
Det internationella biståndet och USA:s affärsintressen.....	76
Internationellt bistånd – den vite mannens börda.....	81
Kontroll genom Internationella valutafonden	87
Bistånd och skulder	90
Exporteftersläpningen	95
Begränsningar av exporten.....	97
Sammanfattning	101
Bilaga A.....	103
Bilaga B.....	106
Ytterligare några kommentarer om den växande betydelsen av ekonomisk aktivitet utomlands	107
Efterskrift: Staten och imperialismen.....	113

Inledning

Denna bok skrevs som svar på frågor som gång på gång ställdes till mig under och efter föreläsningar vid olika universitet.

Många studenter som förbryllats av den ursinniga, irrationella och fasansfulla upptrappningen av Vietnamkriget började söka efter orsaker: Utgör kriget en del av en mera allmän och konsekvent plan för USA:s utrikespolitik eller är det ett misstag av en enskild grupp som sitter vid makten?

De frågande studenterna avvisade de propagandistiska argumenten om högre moral och hot mot den nationella säkerheten och var benägna att söka dolda motiv. Några trodde att det kanske fanns livsviktiga råvaror eller exceptionella möjligheter att göra affärer i Sydvietnam som kunde förklara intensiteten och tveklösheten i den amerikanska regeringens besinningslösa krigföring. När man inte kom fram till några klara eller tillfredsställande svar längs denna linje försökte några åstadkomma en mera allmän värdering av situationen i Sydöstasien. Ur detta kom hypotesen att Vietnamkriget var en del av en mera allmän strategi från Förenta staternas sida bestående av flera element:

(1) En strävan från USA:s sida att få kontroll och inflytande över hela Sydöstasien, ett område som omfattar över 200 miljoner människor och nära fyra miljoner kvadratkilometer land. Här är inte bara Förenta staterna intressent i marknader och råvarukällor (potentiella såväl som de som utnyttjas f.n.) utan även ett industrialiserat Japan som skulle kunna fungera som underordnad kompanjon i USA-imperiet.

(2) Ett militärt beslut om att upprätta en stark och pålitlig bas i Sydvietnam där väldiga förråd av utrustning och proviant skulle kunna samlas och trupper stationeras.

(3) Användandet av en sådan militärbas vid eller nära kusten och nära Nordvietnam som ett centrum inte bara för kontroll och inflytande över hela Sydöstasien utan också som en del av en järnring runt Folkrepubliken Kina och Nordvietnam. Denna skulle tjäna inte bara som ett hot utan även som krigsskådeplats i händelse av ett landkrig mot kommunistländer i Asien.

Detta sätt att resonera, med det kalla kriget som bakgrund, föranledde de mera kritiska att gå vidare i sina efterforskningar: Står kanske roten till Förenta staternas politik att finna i en modern imperialism, i kapitalismen som ett expansionistiskt system? Men här förbryllades de igen. Den imperialistiska hypotesen tycktes stå i konflikt med den allmänt accepterade idén om att export och investeringar i utlandet spelar en underordnad roll i USA:s totala ekonomi.* Kunde denna synbarliga motsägelse förklaras?

Här gav inte den existerande ekonomiska litteraturen stor hjälp. Det är sant att ekonomerna på senare tid har ägnat mer uppmärksamhet åt internationella ekonomiska angelägenheter, speciellt i fråga om saker som betalningsbalans, guld, biståndsverksamhet, internationell handel och de underutvecklade ländernas problem. Inte desto mindre har förhållandet mellan de inhemska och internationella ekonomiska systemen ägnats mycket litet intresse, bortsett från en växande litteratur om de juridiska och administrativa aspekterna av internationella

* Det betyder inte att mindre ekonomiska behov skulle kunna ignoreras. Marginella ekonomiska intressen kan vid vissa tillfällen ha stor betydelse – som man kan se i, t ex, Robert Englers *The Politics of Oil*, New York 1967. Ekonomiska behov som är marginella för ekonomin som helhet kan vara av avgörande betydelse för vissa storföretag. I enlighet därmed kan de vara omåttligt inflytelserika i politiken på grund av den ekonomiska och politiska maktkoncentrationen till dessa storföretag.

kommersiella investeringar som huvudsakligen intresserar sig för praktiska affärsproblem. De ekonomiska teoretikerna har som regel avhållit sig från att analysera USA som en ekonomisk världsmakt eller studera landet som en del av det världsomfattande kapitalistiska systemet.

Ett slående exempel på hur man kringgår denna fråga tillhandahåller John Kenneth Galbraiths huvudverk, *Den nya industristaten*. I detta arbete gör Galbraith ett djärvt försök att bryta ny mark, och utan att hindras av den vedertagna ortodoxin kommer han fram till nya allmänna teorier. Eftersom kärnpunkten i hans analys är idén om en amerikansk ekonomi dominerad av jättelika storföretag betonar han gång på gång deras strategiska inflytande i ekonomiska och politiska frågor och dessa företags tvingande behov av att för sin egen säkerhets skull kontrollera sina råvarukällor och marknader. Ändå ger inte Galbraiths bok någon antydning om att dessa företag skulle ha några ekonomiska intressen utomlands, trots det nedan dokumenterade faktum att utländska råvarukällor och utländska marknader för deras produkter utgör en betydelsefull och växande del av storkoncernernas affärsverksamhet. Denna aspekt är inte bara förbisedd i Galbraiths behandling av bolaget, den är förbisedd också i hans diskussion av förhållandet mellan bolagsintressen och militär politik utomlands. I den senare diskussionen betonar han försvarskostnadernas strategiska roll för storföretagens tillväxt och säkerhet. Men man finner inte ett ord om storkoncernernas engagemang utomlands – trots att Galbraiths teoretiska grundstomme, som är uppbyggd kring föreställningen om en tvingande nödvändighet av bolagskontroll över råvaror och marknader, ropar efter en sådan analys.

Studenternas upprepade frågor om den anomali som en 'isolationistisk' ekonomi och en aggressiv internationell utrikespolitik innebär avspeglade det faktum att sådana frågor inte ställs av de ortodoxa auktoriteterna eller ens av de vänster-liberala och radikala samhällskritikerna. Både frågornas vikt och vetenskapens tystnad har motiverat de undersökningar som publiceras här. En inbjudan att hålla en föreläsning om imperialismen inför Socialist Scholars andra konferens i New York september 1966 gav mig tillfälle att offentligt presentera de första resultaten av sökandet efter ett svar på denna fråga. (En reviderad version av denna föreläsning publicerades i *Monthly Review*, november 1966.)*

Den första uppgiften var att samla in och värdera tillräckligt med fakta för att pröva det nästan enhälliga antagandet att ekonomiska aktiviteter utomlands Utgör en liten, t.o.m. betydelselös del av Förenta staternas affärsintressen. Vad visar dessa fakta? Svaret förefaller mig otvetydigt: De allmänna antagandena är felaktiga. Den springande punkten är en allmän oförmåga att inse vad de utländska investeringarna verkligen får för effekt, att förstå att även om kapitlexporten i form av direkt investering – i gruvor, oljekällor och industrier – är mycket mindre än exporten varje år leder den samlade effekten av det årliga investeringsflödet till ett ekonomiskt engagemang som är långt större än exporten.

När man som brukligt är tar med i beräkningen endast de årliga varu- och kapitlexportvolymerna förbiser man effekten av de ackumulerade investeringarna utomlands. Exporten av varor utgör i motsats till kapitlexporten endast ett *flöde*: Affärsmännen försöker bibehålla och öka detta flöde från produktionen vid fabriker inom Förenta staterna. Flödet måste förnyas varje år – förra årets varuexport hör det förflutna till, ny avsättning måste sökas för årets produktion.

Investeringar utomlands bygger däremot upp en investeringsstock. En investering i byggnader och maskiner utomlands förblir utomlands för all framtid, om inte hela företaget till slut säljs, konfiskeras, eller som i fråga om mineraler tills fyndigheten slutgiltigt är uttömd. Men så

* Publicerad i förkortat skick i *Zenit* nr 1967 och i denna volym (efter bilagorna). *Red.*

länge investeringen existerar utomlands och det finns marknader för dess produkter är investeringen nyalstrande. Priset på de produkter som säljs inkluderar förutom vinster och kostnader för arbetskraft och råvaror avskrivning av kapital (eller minskning av reservfonder). Således skapas fonder kontinuerligt inte bara för 'ständiga' vinster utan också 'ständigt' ersättande av försliten materiel och/eller exploatering av nya mineralfyndigheter. Och självfallet läggs varje ny investering som görs utomlands till den 'permanenta' investeringsstocken.

En enkel matematisk illustration kan kanske bidra till att förklara detta problem. Antag att amerikanska bolag investerar 5 miljarder dollar utomlands varje år. Antag vidare att det för 5 miljarder dollar är rimligt att vänta sig en produktion på 10 miljarder dollar (eller 2 dollars produktion varje år med 1 dollars initialinvestering i anläggningar och maskiner). Då kommer vi fram till följande resultat:

År	Årligt kapitalflöde investerat utomlands	Ackumulerad kapital- stock i utlandet vid årets slut	Årsproduktion genom användning av anläggnings- tillgångar
	- i miljarder dollar -		
1	5	5	10
2	5	10	20
3	5	15	30
–	–	–	–
–	–	–	–
–	–	–	–
10	5	50	100

Sålunda skulle det första årets investering ge en kapitalstock på 5 miljarder dollar från vilken produkter för 10 miljarder dollar kan säljas varje år. Andra året skulle en ny investering på 5 miljarder dollar läggas till den från föregående år. Nu har vi en samlad kapitalstock på 10 miljarder dollar. Denna består av anläggningar och maskiner med vilka nya produkter för 20 miljarder dollar kan produceras årligen. Efter tio år utgör den ackumulerade kapitalstocken en investering på 50 miljarder dollar, och den årliga säljbara produktionen uppgår till 100 miljarder dollar.

Här kan vi se att om man talar om den relativt obetydliga investeringsvolym som går till utlandet varje år förbiser man den fulla innebörden av den samlade effekt som en sådan investeringsverksamhet får. Därav följer att om man bara ser till den årliga varu- och kapitalexportvolymen får man en felaktig bild av den totala effekten av USA:s affärer i utlandet. Antag att det årliga exportflödet från Förenta staterna uppgår till 25 miljarder dollar och jämför detta med resultatet av tio års investeringar i utlandet i storleksordningen 5 miljarder dollar om året, som visas i illustrationen ovan: De årliga affärer utomlands som följer av den ackumulerade investeringsstocken uppgår till 100 miljarder dollar, eller fyra gånger exporten.

Detta sätt att se på USA:s utlandsaffärer ger en ny dimension åt vår förståelse av hur omfattande landets ekonomiska engagemang utomlands är och tillhandahåller en ram för undersökningen av följderna av den stora utlandsförsäljningen, investeringarna och det vinstflöde som följer av dessa investeringar.

Men vi är inte bara intresserade av de ekonomiska utlandsengagemangens storlek – det är

också nödvändigt att fråga hur betydelsefulla dessa aktiviteter är för den inhemska ekonomin. Om vi tänker oss saken som ett matematiskt förhållande kan vi se att vi hittills endast har diskuterat täljaren. Vad använder vi som nämnare? Här stöter vi än en gång på en utbredd felsyn i det allmänt accepterade sättet att resonera om dylika frågor. Ett vanligt sätt att mäta betydelsen i ekonomiska angelägenheter är att jämföra de variabler som undersöks med bruttonationalprodukten (BNP). Om en viss sektor av ekonomin kan mäta sig med en stor del av BNP antas den i och med det vara betydelsefull. Omvänt betraktas posten i fråga vanligen som oviktig om den i förhållande till BNP är liten.

Svagheten med ett statistiskt test av detta slag är att det inte skiljer mellan de strategiska och icke-strategiska* sektorerna av ekonomin, mellan de beroende och de oberoende variablerna, mellan de aktiviteter som skapar en överskottsprodukt och de som är engagerade i att utnyttja överskottet. (För att sätta sig in i denna fråga bör läsaren gå till Paul A. Baran – Paul M. Sweezy: *Monopoly Capital*.* New York, 1966.) Här är det tillräckligt att anmärka att tillvägagångssättet hade en alltför smal bas för att uppskatta den relativa betydelsen av ekonomisk verksamhet i utlandet så att den senare korrelerades med jämförbara sektorer i den inhemska ekonomin.

Dessutom gavs en speciell redovisning för sådana strategiska sektorer som kapitalvaruindustrierna som utgör de oberäkneligaste elementen i konjunkturcykeln.

Den resulterande analysen av tillgängliga fakta visar att det föreligger en nära parallell mellan å ena sidan Förenta staternas aggressiva utrikespolitik som siktar till att kontrollera (direkt och indirekt) så mycket som möjligt av klotet och å andra sidan en energisk expansionistisk internationell politik från den amerikanska företagsamhetens sida. Påvisandet av denna parallell bevisar naturligtvis inte att den ena faktorn är orsak till den andra. Vad den antyder är att det helt enkelt är fel att anta, att USA:s ekonomi är 'isolationistisk', och av detta följer att utbredningen av USA:s internationella ekonomiska intressen måste tas med som en viktig faktor i varje hypotes som försöker förklara vad som händer i världen just nu.

För att förstå de viktigaste tendenserna i det förflutna och dem som är möjliga i framtiden måste vi sortera ut de mera betydelsefulla inflytandena ur mängden av variabler. Men ett försök att komma fram till en enkel formel med en enda orsak tjänar oftast som en tvångströja på kunskapssökandet. I fråga om imperialismen har vi på ena kanten teoretiker som söker påvisa något allmänt i människans natur eller någon form av social atavism för att förklara fenomenet som en ständig och konstant kraft i historien. Således ger en så kompetent ekonomisk historiker som David S. Landes följande förklaring:

'Det förefaller mig att man måste betrakta imperialismen som ett mångskiftande svar på en ofta förekommande situation som helt enkelt består i skillnader i makt. När och var sådana skillnader än har existerat har folk och grupper varit beredda att dra fördel av dem. Man konstaterar med beklagande att det ligger i människodjurets natur att fara våldsamt fram med andra människor – eller att rädda deras själar eller 'civilisera' dem, allt efter omständigheterna.'***

Denna tolkning, korrekt eller ej, ligger på en så hög abstraktionsnivå att den på intet sätt bidrar till förståelsen av de historiska skillnaderna i fråga om aggressionens och expansionens

* *Strategisk* används inte i sin militära betydelse. *Red.*

** Svensk översättning (på marxistarkivet): [Monopolkapitalet](#)

*** David S. Landes, 'The Nature of Economic Imperialism', i *The Journal of Economic History*, december 1961, s. 510.

former och ändamål. Den är till exempel fullständigt ovidkommande när det gäller att förklara det kapitalistiska samhällets historiska expansion till ett världsomfattande system, eller varför denna expansion är förenad med en växande skillnad i makt mellan ett fåtal utomordentligt rika nationer och en mängd nationer som är och förblir fattiga.

Vid den andra ändan av detta förenklingsspektrum återfinns den formel som talar om den 'rena' ekonomiska imperialismen. Sökandet efter rent ekonomiska motiv bakom utrikespolitiska beslut kan tjäna som en användbar hypotes i en mängd fall. Men det är fel om man tror att man kan finna sådana motiv bakom *varenda* politisk och militär handling.

En viktig orsak till att en sådan hypotes inte fungerar är helt enkelt att militära och politiska handlingar inte är baserade på strikta kostnadsberäkningar. Ett företag måste noga väga varje förbrukning av resurserna mot utsikterna att återställa resurserna och göra den vinst som man eftersträvar inom rimlig tid. Regeringar, å andra sidan, är inte hämmade av samma finansiella hänsyn – de kan beskatta, trycka sedlar och höja statskulden. Det finns naturligtvis gränser även för dessa utgifter men de beror på hela ekonomins resurser och inte på resurserna hos ett visst företag eller en grupp av företag.

Orsaken till regeringsutgifterna har ingen motsvarighet i det strikta vägandet av kostnader mot fördelar, även om en del regeringar kan vilja ge sken av att så är fallet. En regering kan ge ut miljarder (medel som samlats in från hela befolkningen) för att behärska ett bananproducerande land trots att den kontroll som blir följden skyddar vinsterna för endast ett eller två företag. Men imperialismens realiteter går långt utanför den ena eller andra investerarens omedelbara intressen. Det bakomliggande skälet är ingenting mindre än att hålla så mycket som möjligt av världen öppen för de jättelika multinationella företagens handel och investeringar. Där det föreligger konkurrerande intressen mellan olika länders affärsorganisationer är målet för varje regerings politik att fortsätta att utsträcka sitt inflytande utomlands. Graden av kontroll varierar från militär ockupation till informella överenskommelser om intressesfärer beroende på omständigheterna och de lokala politiska och militära ledarnas bedömning av vad som är mest realistiskt under rådande omständigheter.

När man tar med alla dessa faktorer i beräkningen ser man att försöken att förklara isolerade handlingar i 'bokföringstermer' inte ger någon mening. Små latinamerikanska länder som producerar relativt små vinster är betydelsefulla för den politik som Förenta staterna bedriver genom att kontrollen över hela Latinamerika är betydelsefull. Kontroll och inflytande behövs i detta sammanhang inte bara för att förebygga expropriation av nordamerikanskt kapital och göra landet motståndskraftigt mot sociala revolutioner utan även därför att dess röst i FN eller OAS är av vikt för USA:s allmänna strävan efter hegemoni. Om man ser saken i dessa termer balanseras inte – i de amerikanska makthavarnas ögon – dödandet och förstörelsen i Vietnam och de enorma kostnaderna mot vinstgivande affärsmöjligheter i Vietnam. Snarare bedöms de i enlighet med vad de militära och politiska ledarna anser vara nödvändigt för kontroll och inflytande över Asien och speciellt Sydostasien, för att kvarhålla hela området inom det imperialistiska systemet i allmänhet och inom Förenta staternas intressesfär i synnerhet.

Det sätt att resonera som inskränker begreppet ekonomisk imperialism till ett balansräkningsfenomen begränsar vanligen också termen till att beteckna en industrimakts kontroll (direkt eller indirekt) över ett underutvecklat land. En sådan begränsning ignorerar det utmärkande draget hos den nya imperialism som uppkommer i slutet av 1800-talet – industriländernas kamp om ledande positioner med hänsyn till världsmarknaden och råvarukällorna.

Den strukturella olikhet som skiljer den nya imperialismen från den gamla är att den ersätter

en ekonomi där många företag konkurrerar med en annan där en handfull jätteföretag konkurrerar inom varje näringsgren. Vidare medförde under denna period transport- och kommunikationsteknikens framsteg och utmaningen mot England från de nyare industrialisationerna att två nya drag lades till imperialismen: en intensifiering av maktkampen på världsscenen och framväxten av ett verkligt internationellt kapitalistiskt system. Under dessa omständigheter äger tävnan rum mellan grupper av storföretag och deras regeringar över hela världen, på de avancerade ländernas marknader likaväl som på de halvindustrialiserade och icke-industrialiserade ländernas. De industrialiserade ländernas maktkamp om kolonial och informell kontroll över de ekonomiskt mindre utvecklade områdena är bara en fas i detta ekonomiska krig och bara ett av den nya imperialismens attribut.

Länderna inom det världskapitalistiska systemet har varierande grader av styrka och oberoende och manövrerandet för att vinna makt och kontroll är utbrett genom hela systemet, bland de stora såväl som de små, bland de relativt rika såväl som bland de relativt fattiga. Att avgränsa imperialismen till operationer endast i den underutvecklade världen är verkligen underligt när man betänker konsekvensen i Tysklands mål med hänsyn till andra europeiska länder under två världskrig: ett program att reorganisera och kontrollera *industrialiserade* såväl som *icke-industrialiserade* nationer för att tjäna en expanderande tysk kapitalisms behov.

Nuförtiden hör man ofta det amerikanska kapitalets större engagemang i Västeuropa i förhållande till investeringarna i de underutvecklade länderna är bevis på ett avsteg från imperialismen. Denna åsikt är naturligtvis ohållbar om man inser att antagonismen mellan ojämnt tillväxande industriella centra är navet i det imperialistiska hjulet.

Men man bör se USA:s kapitalexpansion i andra avancerade länder ur ytterligare ett perspektiv. Den högre levnadsstandarden och den stora kapitalstock som har ackumulerats i Västeuropa grundar sig på fördelar i det förflutna och i nuet, som detta område har uppnått genom att exploatera koloniala och neokoloniala länder. Genom att genomsyra imperialistiska centra (metropoler) i Europa skummar det amerikanska kapitalet delvis av grädden: Det drar fördel av (a) de utvidgade konsumtionsmarknaderna i Västeuropa och (b) möjligheten att bedriva handel via förbindelser som utvecklats av metropolerna i deras relationer med satelliterna. Förhållandet kan åskådliggöras med hjälp av en analogi med sjörövarnas tidevarv då vissa företagare livnärde sig på att plundra öar och kuster långt från metropolerna. Nu tänker vi oss en företagare som utrustar ett skepp för att kapa sjörövarfartyg som återvänder till hemlandet. Är investeringen i det senare företaget på något sätt mindre beroende av sjöröveriet än den ursprungliga piratens? I denna mening bör man notera att den amerikanska oljeindustrins omfattande investeringar i Västeuropa erhåller sina vinster genom att raffinera och distribuera olja som importeras från Mellersta östern.

Överdrifter i fråga om teorin om den ekonomiska imperialismen är inte begränsad till dess försvarare. De absurdaste versionerna av den mekaniska analysen av den ekonomiska imperialismen återfinns i kritikernas skrivelser. Ett framstående exempel på detta utgör en essä av Mark Blaug, 'Economic Imperialism Revisited'. Bland annat framhåller professor Blaug vad han anser vara en förödande vederläggning av idén om att kapitalexporten framkallas av större vinstmöjligheter utomlands:

'Ännu mera slående är detta att avkastningen på utländska investeringar i Persiska viken är så hög som 20 % jämfört med 11 % i Latinamerika och 8 % i Kanada – ändå drar Persiska viken till sig mindre än en tiondel av de amerikanska utlandsinvesteringarna och ändå har tillväxttakten i fråga om investeringar i utlandet under åren efter kriget varit högre i Kanada än i de

oljedränkta områdena i Mellersta östern.’ *

Här ser vi formelraseriet i full blomning. Det bestickande resonemanget har ingen likhet med de realiteter som gäller för affärsmässigt beteende. Det faktum att vinsterna på oljeinvesteringarna vid Persiska viken är så stora betyder knappast att ytterligare investeringar skulle skapa en motsvarande avkastning. När en oljekälla väl är öppnad och de effektivaste avtappningsåtgärderna är vidtagna är möjligheterna till vidare önskvärda investeringar mycket begränsade (annat än investeringar som skall utestänga konkurrenter från att komma åt oljereserver). När man har nått en viss punkt kommer ytterligare investeringar inte lämna önskad avkastning. Denna spärr mot vidare investeringar är speciellt uttalad när det som i fråga om oljeindustrin rör sig om ett så höggradigt koncentrerat ägande av oljekontrakt. Detta slags elementära affärsmässiga övervägande gäller i många situationer. Således skulle det när en järnvägslinje väl är byggd och har dragit till sig all tillgänglig gods- och passagerartrafik mellan två orter vara fruktlöst att bygga ytterligare linjer oavsett hur vinstgivande den ursprungliga investeringen kan vara.

Professor Blaug var uppenbarligen mera intresserad av att förneka imperialismens existens än att försöka förstå dess natur. Om han hade varit intresserad av att undersöka betydelsen av de fakta som han anförde skulle han ha ställt sig sådana frågor som: Hur kommer det sig att det amerikanska kapitalet inte har några vinstmöjligheter av betydelse i Persiska viken annat än i olja? Hur kommer det sig att ett område som kan producera så väldiga vinster inte har konsumtionsmarknader stora nog att understödja andra vinstgivande investeringar?

Ett annat exempel på förvrängning beroende på att man använder sig av fakta utan att sammanställa eller analysera dem återfinns i ett kapitel kallat ‘Is America Imperialist?’ i Barbara Wards *The West at Bay*. Bland de skäl som Ward anför mot påståendet att USA är imperialistiskt är detta: ‘I det förflutna har inte amerikanerna försökt att bryta dödlägen hemma genom att erövra nya marknader utomlands. Tvärtom har de skurit ned utlåning och utrikeshandel till ett minimum.’ **

Den första meningen är naturligtvis fullständigt galen och motsägs av hela Förenta staternas ekonomiska historia. *** Ändå presenterar Ward data som stöd för sitt resonemang. Och detta är vad hon framför: Under depressionsåren, från 1929 till 1933, gick varuexporten ned från 5,2 till 1,6 miljarder dollar och utlåningen till utlandet från 2,7 till 0,4 miljarder.

Men förvisso styrker inte dessa data påståendet att USA ‘skar ned utlåning och utrikeshandel till ett minimum’. Inskränkningen i utrikeshandel och investeringar var inte frivillig. Motåtgärder för att återuppliva utrikeshandeln genomdrevs med kraft men de var verkningslösa inför den svåra depressionen. Det tidiga 1930-talets verklighet var ett sammanbrott i den internationella handeln, ett misslyckande av det världsomfattande kapitalistiska systemet som varken kapitalister eller regeringar kunde förhindra. Utlåningen till utlandet krympte på grund av att det fanns mycket få pålitliga låntagare: Mer än 22 miljarder dollar i utländska statslån kunde inte betalas igen under dessa år. På liknande sätt fanns det ingen bas för en vidmakthållen, för att inte tala om en ökande, exporthandel. Affärsmän exporterar inte om det inte finns kunder utomlands som har medel att betala för sina inköp. Sådana kunder fanns inte under en period av världsomfattande depression som komplicerades av oreda i det internationella betalningssystemet.

* Mark Blaug, ‘Economic Imperialism Revisited’, *The Yale Review*, våren 1961, s. 343.

** Barbara Ward, *The West at Bay*, New York 1948, s. 136.

*** Se t.ex. William Appleman Williams, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York 1962.

Dessa två exempel uttömmer ingalunda de mångahanda misstagen i litteraturen om imperialismen. De valdes avsiktligt därför att de på visst sätt är representativa för den typ av svårigheter som den som studerar saken, på ett avancerat plan såväl som på ett elementärt, ställs inför när han sysslar med ekonomisk teori i motsats till ekonomisk praktik. När vi diskuterar teori sysslar vi med abstraktioner och försöker isolera de viktigaste krafter som förorsakar förändring och utveckling. Men i verkligheten är dessa krafter blandade med många andra. Den verkliga uppgiften vid en ekonomisk analys är att röra sig intelligent och ledigt fram och tillbaka, från abstrakt teori till konkret verklighet och vice versa. Allvarliga svårigheter uppkommer om hoppet från abstrakt till konkret är för plötsligt och för långt, om man inte ägnar tillräcklig uppmärksamhet åt de mellanliggande analysstadierna.

Låt oss som ett exempel se på vinstmotivet som en regulator av affärsverksamhet. Det kan inte råda någon tvekan om att strävan efter högre vinstkvot och en större vinstvolym är drivkraften bakom affärsföretagen. Ändå har denna högst välgrundade och väsentliga generalisering olika tillämpningar beroende på omständigheterna. Vinststrategin varierar mellan industrigrenarna, mellan perioder av högkonjunktur och perioder av depression och mellan konkurrenspräglade och monopolistiska situationer. Vad beträffar frågan om den amerikanska affärsvärldens utlandsinvesteringar är det viktigt att inse betydelsen av de monopolistiska företagens behov av kontroll över råvarukällor och marknader för att slå vakt om sin ledande ställning och säkra sina investeringar. Även i detta sammanhang arbetar vissa företag med ett relativt sett längre vinstperspektiv beroende på arten av deras affärer medan andra investerar utomlands endast om de kan vinna tillbaka sitt kapital inom tre till fem år. Det gemensamma för dessa olika strategier är naturligtvis vinsttillväxten. Inte desto mindre får man en missvisande bild om man inskränker skälen till in- och utflödet av kapital till enbart en statistisk analys av skillnaderna i vinstnivån mellan olika länder.

En liknande kritik måste riktas mot de idéer om överskottskapital som ofta återfinns i teorierna om imperialismen. Det verkar nästan axiomatiskt att säga att kapitalet går utomlands när det förekommer outnyttjade fonder som inte kan investeras på ett vinstgivande sätt inom landet och/eller vinstmöjligheterna är större utomlands än hemma. Denna abstraktion är användbar som en första approximation, en startpunkt och en vägledare för vidare undersökningar, men den är på intet sätt någon tillräcklig förklaring till de många olika typerna av kapitalrörelser. Kapitalet är i vardagslivet inte någon enhetlig massa. Det tillhandahålls från olika källor i ekonomin och är ofta tillgängligt endast för begränsade ändamål – ett kortfristigt lån, öppnandet av en ny bank, byggandet av en kemisk fabrik. Man bör också tänka på att penningkapitalet består av kredit såväl som kontanter och därför påverkas av svängningarna i kreditcykeln. Således försvinner en god del av överskottet under en svår depression i och med att produktionen går ned och krediten inskränks, och därmed blir det svårare att mobilisera kapital.

Det ofta upprepade teoremet om utlandsinvesteringar som en utväg ur en lågkonjunktur är giltigt om man inser att detta bara är en av strategierna på affärsföretagets program som kan var effektiv eller ej beroende på omständigheterna. Om en depression är världsomfattande och det internationella kreditsystemet har brutit samman avförs vanligen utlandsinvesteringen som ett alternativ från programmet i den mån den inte kan utnyttjas för att roffa åt sig någon värdefull mineralkälla eller köpa in en svagare konkurrent.

Under konjunkturuppgången ställer förekomsten av överskottskapacitet inom den inhemska produktionen problemet med att finna utländska marknader för det outnyttjade kapitalet – ett framgångsrikt utnyttjande av dessa utländska marknader kan bidra till att förlänga uppsvinget.

Detta gäller inte bara cykeln som helhet utan också de cykler som gäller för de enskilda näringsgrenarna. Ett exempel på det senare är överflyttningen av engelskt, amerikanskt, franskt och tyskt kapital knutet till järnvägsindustrin från det ena landet till det andra. När den praktiska gränsen för järnvägsbyggandet började uppnås i ett land sökte man marknader i ett annat land. Sökandet intensifierades i och med att konkurrensen mellan de kapitalexporterande länderna växte.

Vad affärsmännen och företagavärlden som helhet är angelägna om är att möjligheten till utlandsinvesteringar (och handel med utlandet) förblir öppen. För att detta skall bli meningsfullt kräver företagavärlden som ett minimum att kapitalismens politiska och ekonomiska principer skall ta överhanden och att dörren alltid skall vara helt öppen för utländskt kapital. Vidare vill det ha en gynnad ställning för det inhemska kapitalet i förhållande till konkurrerande industrinationer. Hur mycket eller hur litet en öppen dörr sedan utnyttjas vid en viss tidpunkt är inte det viktigaste. *Principen* måste upprätthållas, speciellt för en kapitalistisk supermakt som Förenta staterna och speciellt när den utmanas allmänt och öppet. Dessutom: Vem vet när någon livsviktig tillgång kommer att upptäckas och den speciella öppna dörren kommer att leda till en källa med nya rikedomar?)

Att dörren hålls öppen skapar problem, en del på grund av motstridiga intressen bland de mera utvecklade kapitalistiska länderna, en del på grund av de faktiskt förekommande och potentiella sociala revolutioner som hotar att utplåna (eller begränsa) kapitalismen och friheten att investera och bedriva handel på privat basis. Härav följer att det krävs ständig vaksamhet och viljestyrka för att 'öppna dörren' och hålla den öppen. Vad som behövs är med andra ord att de mera avancerade länderna har styrka och envishet nog att utöva inflytande och kontroll över de mindre avancerade ländernas politik och ekonomi. Eftersom det regelrätta besittningstagandet i stort sett har blivit opraktiskt utforskas och utnyttjas andra metoder, en del traditionella, andra nya. Detta praktiseras i första hand av USA som grep tillfället att organisera och dominera det imperialistiska systemet efter andra världskrigets slut.

Traditionella medel är fortfarande tillgängliga och i bruk. Invasionsmetoden och utövandet av militärt våld har vi fortfarande kvar – det är bara rationaliseringarna som har moderniserats. En flotta som är förgrenad över hela jordklotet och ett omfattande nät av militärbaser vilar tungt över resten av världen. Ofta litar man till nyare metoder, inte helt nya men tillämpade i större skala mera raffinerat än förr: militär hjälp för att skydda 'pålitliga' regimer mot revolution, ekonomiskt bistånd för att skapa en miljö som är gästvänlig mot utländskt kapital och import, och så det allestädes närvarande CIA. Den verkliga motiveringen bakom allians- och kontrollsystemet förblir de marknads- och finansförhållanden som skapar de mindre avancerade områdenas ekonomiska beroende av imperialistiska centra.

Om man ser saken på detta sätt föreligger ingen grundkonflikt mellan de ekonomiska, politiska och militära intressena. Skillnader existerar och kommer att existera beroende på motstridiga intressen affärsgrupper emellan, andra samhällsklassers och -skiktets särintressen och byråkratiska hänsyn av regeringstjänstemän och den militära ledningen. Men den oenighet som följer gäller valet av strategi och taktik för att på bästa sätt säkra affärssystemets tillväxt och utbredning, bevara så mycket som möjligt av världen fritt för den privata företagssamheten – speciellt Förenta staternas.

För att man bättre skall förstå allt detta är det nödvändigt att studera det imperialistiska systemets historiska ursprung och att identifiera sambandet mellan olika aspekter av USA:s ekonomiska och finansiella struktur å ena sidan och regeringens och affärsmännens internationella ekonomiska verksamhet å den andra. Detta var stommen i ett föredrag som jag höll

inför Socialist Scholars tredje konferens (New York, september 1967) med anledning av femtioårsminnet av publiceringen av Lenins *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*. En mycket utvidgad version av detta föredrag publicerades i *Monthly Review* under 1968 och utgör de följande kapitlen i denna bok.

Huvudändamålet med dessa kapitel är att visa sammanhanget och det ömsesidiga beroendet mellan Förenta staternas ekonomi och det världsomfattande kapitalistiska systemet. Motsättningar och spänningar inom systemet omnämns endast i förbigående. Inget försök har gjorts att analysera vare sig konflikterna mellan rivaler inom systemet eller de revolutionära ansträngningarna att försvaga eller utplåna imperialismen. Dessa essäer bör därför betraktas som en inledning till studiet av USA:s imperialism – som förhoppningsvis erbjuder en mera signifikant stomme än vad som för närvarande ges för förståelsen av problemet och en utgångspunkt för vidare undersökningar.

När man en gång fattar det inbördes beroendet mellan de internationella och inhemska ekonomiska strukturerna kan man börja att inse vilka begränsade alternativ som affärssystemets administratörer har att arbeta med. Det är inte bara studenter som antar att det finns en nästan obegränsad skala av alternativ tillgänglig för ett demokratiskt politiskt system så att kapitalismen med förnuft, fantasi och god vilja kan fullfölja sin bestämmelse utan imperialism. Ett intressant exempel på de resonemang som ligger bakom teorierna om 'den fria viljan' eller de obegränsade valmöjligheterna återfinns i J. A. Hobsons viktiga bok om imperialismen, författad 1902:

'Det är inte nödvändigt att öppna nya marknader, hemmamarknaderna är i stånd till obegränsad expansion. Vad som än produceras i England kan konsumeras i England, under förutsättning att 'inkomsten' eller förmågan att efterfråga varor är riktigt fördelad. Detta förefaller oriktigt endast på grund av den onaturliga och skadliga specialisering som detta land har varit underkastat och som baserats på en dålig fördelning av de ekonomiska resurserna. Den har medfört att vissa tillverkningar har vuxit sig för stora för det uttryckliga ändamålet att åstadkomma försäljning utomlands. Om den industriella revolutionen hade ägt rum i ett England som var grundat på lika tillgång för alla klasser till mark, utbildning och lagstiftning hade specialiseringen i tillverkningen inte gått så långt (i stället skulle förnuftigare framsteg ha gjorts på grund av ett utvidgat urvalsmaterial i fråga om uppfinningsrika och organisatoriska begåvningar). Utrikeshandeln skulle ha varit mindre betydelsefull men också mindre ojämn, levnadsstandarden för alla delar av befolkningen skulle ha varit hög och en nationalkonsumtion på nuvarande nivå skulle sannolikt ha givit full, stadigvarande och inkomstgivande användning för en långt större kvantitet privat och statligt kapital än som nu utnyttjas.' *

Denna typ av hypotetisk historieskrivning antar mycket mer än som kan bevisas. Om alla klasser hade lika tillgång till mark skulle det då ha funnits en tillräckligt stor arbetarklass att bemanna de fabriker som infördes med den industriella revolutionen? Och skulle kapitalisterna ha gjort spekulativa investeringar i nya industrier i stället för i handel eller i mark om det inte hade funnits möjligheter till enorma vinster inom fabriksnäringen? Dessutom: Varifrån skulle den ursprungliga kapitalackumulation ha kommit som användes i industrin om inte från de vinster som tagits ut ur kolonier, sjöröveri och slavhandel – som Marx beskriver det i *Kapitalet* (volym I, del VIII)? Varifrån skulle slutligen den nyalstring och tillväxt av det erforderliga investeringskapitalet ha kommit om inte från tillräckligt stora vinster på

* J. A. Hobson, *Imperialism. A Study*, 1902. Vilken kritik man än riktar mot den så markerar Hobsons bok om imperialismen en vändpunkt i analysen av ämnet ifråga. Både Hilferding (*Das Finanzkapital*, 1910) och Lenin (*Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, 1917) påverkas direkt och märkbart av Hobson.

företagsamheten?

Förvisso kan man tänka sig en ideal situation där produktion och konsumtion kan balanseras, där 'vad som än produceras i England kan konsumeras i England'. Men då måste vi förutsätta ett samhälle som är underkastat en rationell social kontroll i stället för att lita till den marknadsmekanism som regleras av vinstbehovet. I de flesta industribranscher kan kapaciteten och produktionen inte regleras så att de exakt passar till konsumenternas efterfrågan. Antag till exempel att man inte kan producera stål på ett effektivt sätt om man inte har en fullständig anläggning som har en produktionskapacitet av 100.000 ton. Om efterfrågan visar sig vara 150.000 ton har företagsledningen att välja mellan att gå miste om den extra marknadsandelen eller att chansa och bygga ut till en kapacitet av ytterligare 100.000 ton. Om han bygger ut får han en överkapacitet av 50.000 ton. För att få en rimlig avkastning på sin investering måste han då söka nya marknader. Detta är bara en av de många faktorerna bakom kravet på växande marknader, både utländska och inhemska. Hela den marknadsekonomiska mekanismen – konkurrens, fluktuationer i efterfrågan, ojämn utveckling av komplementära industrier, teknologiska förändringar, vinstackumuleringen – pressar kapitalet att ständigt expandera.

Då så är fallet är Hobsons universalbotemedel i form av en höjning av konsumentens inkomst orealistisk. Han antar i själva verket att en samordnad styrning av de ekonomiska förändringarna är möjlig genom en höjning av lönenivån. Detta knep kan emellertid knappast väntas ge de resultat som Hobson ville uppnå. En alltför snabb konsumtionsstegring kan t.ex. under vissa omständigheter sänka vinstnivåerna tillräckligt för att stoppa kapitalackumuleringen, vilket leder till otillräckliga sysselsättningsmöjligheter för en arbetskraft som har växt genom befolkningsökningen och för dem som blivit arbetslösa p g a den stigande produktiviteten. Om å andra sidan konsumtionsstegringen inte är stor nog för att hejda ackumuleringen tenderar den att stimulera ytterligare spekulativa investeringsvågor och skärpa obalansen mellan kapacitet och konsumtion. Tyvärr följer Hobsons recept endast den vanliga illusionen att kapitalinvesteringen kan regleras inte genom planering utan genom att man justerar en av variabelerna i den kapitalistiska ekonomiska processen. Vad han förbiser är att en sådan manipulation även om den är möjlig ger upphov till en rad nya förskjutningar.

För att skydda vinster och kapitalinvesteringar måste den oundvikliga kapacitetsökningen åtföljas av en ivrig utforskning av försäljningsmöjligheterna på världsmarknaden. Och som Hobson förklarar anpassas industrins egen struktur efter världsmarknaden snarare än bara efter hemmamarknaden. Å andra sidan förklarar inte Hobson hur denna utveckling hänger samman med förändringar i andra delar av näringslivets internationella liv – med t.ex. internationell bankverksamhet, den internationella penningmarknaden och begränsningar förorsakade av betalningsbalansen.

Med hänsyn till den typ av industriell och finansiell struktur som växer fram med tiden och det sätt på vilket den klassmakt är organiserad som styr denna struktur är inte Hobsons idealistiska konstruktioner användbara som realistiska alternativ ens för reformvänliga regeringar. Se t.ex. hur labourpartiet i Storbritannien trots den socialistiska ideologi det säger sig omfatta har agerat i frågor som rör imperiet och de internationella ekonomiska angelägenheterna var gång det har kommit till makten. Även om det till slut ombesörjde upplösningen av det formella brittiska imperiet – inte frivilligt utan av tvång – skötte det denna upplösning så pragmatiskt att det blev en så mjuk övergång som möjligt till ett informellt imperium, som skulle spela samma roll i den imperialistiska ekonomin.

En liknande lärdom kan dras av erfarenheterna från Roosevelts New Deal. New Deal-politikens betydelsefulla sociala reformer och energiska upplivningsförsök lyckades inte sätta

fart på kapitalackumuleringen – det var endast tack vare de stora vinsterna på krigsorder från utlandet och militära affärer hemma som uppsvinget kom. New Deal-politikens operationer utomlands var lika pragmatiska i fråga om alternativ som var tillgängliga i den, ekonomiska och sociala situation som då rådde och innebar en strävan att vinna marknader utomlands och speciella fördelar för amerikansk affärsverksamhet på dessa marknader. (Detaljerna i detta resonemang analyseras omsorgsfullt i Lloyd C. Gardner: *Economic Aspects of New Deal Diplomacy*. Madison, Wisconsin, 1964.)

Pragmatism är också hallstämpeln för ett mera aktuellt allmänt program som presenterats under ett radikalt och progressivt banner. J. J. Servan-Schreiber utforskar i sin mycket spridda bok *Den amerikanska utmaningen den fara som Västeuropa löper att bli en satellit till USA:s ekonomi som en följd av det amerikanska kapitalets utbredning över hela Västeuropa*. Servan-Schreiber säger sig ha som mål att undvika att området koloniserats och samtidigt att främja sådana ideal som social rättvisa och personlig värdighet. Han är emellertid pragmatiker och accepterar det existerande samhällssystemet som en nödvändig förutsättning. I och med att han baserar sitt resonemang på kapitalismens fortlevande blir receptet uppenbart och logiskt: Västeuropa måste utveckla rätt sorts egenskaper för att kunna konkurrera med det amerikanska näringslivet. De 50-100 största europeiska företagen måste ges möjlighet och uppmuntran att gå samman så att de blir stora nog att tåmpas med USA-jättarna. Härav följer att de västeuropeiska länderna måste enas och erbjuda de forskningsfonder och den statliga affärsverksamhet som behövs för att ge industrijättarna ett handtag och stärka deras konkurrenskraft. Vägen till oberoende för Västeuropa liksom till social rättvisa och sociala framsteg är alltså: starka regeringar och starka företag i ekonomiskt krig mot den amerikanske Molok.

Studenterna frågar ofta: Är imperialismen nödvändig? Poängen i vad jag försöker få fram här och i den analys som följer är att en sådan fråga går vid sidan om problemet. Imperialismen är inte någonting som ett kapitalistiskt samhälle kan välja att tillämpa eller avstå ifrån – den är det kapitalistiska samhällets sätt att fungera.

Den nya imperialismen

En central punkt i Lenins teori om imperialismen är att han klassificerar imperialismen som ett speciellt stadium i kapitalismens utveckling, vilket inträdde mot slutet av 1800-talet. Detta försök att så exakt tidsbestämma imperialismen historiskt har blivit omtvistat. Den viktigaste invändningen har varit, att så många av de drag som anses karaktäristiska för imperialismen uppträder tidigt och genom hela kapitalismens historia; behovet att utveckla en världsmarknad, kampen om kontrollen över utländska råvarukällor, kapplöpningen efter kolonier och tendensen till kapitalkoncentration.

En del forskare kringgår problemet genom att skilja mellan en 'ny' och en 'gammal' imperialism. Vilket semantiskt grepp man än använder, finns det goda och fullt tillräckliga grunder att klart beteckna ett nytt stadium i den internationella kapitalismens historia. Enligt min mening är det två av det nya stadiets många kännetecknande drag som är avgörande: För det första är England inte längre den oomtvistligt ledande industrimakten. Starka industrialiserade konkurrenter uppträder på scenen: USA, Tyskland, Frankrike och Japan. För det andra övergår den ekonomiska makten inom vart och ett av dessa industrialiserade länder till ett relativt litet antal stora integrerade kredit- och industriföretag.

Grunden till denna utveckling gavs under de sista 20 till 30 åren av 1800-talet, då nya energikällor började utnyttjas och tekniken fick en ny inriktning, den som Veblen kallar 'fysikens och kemins teknik'. Denna teknik baseras på direkt tillämpning av vetenskap och forskning, snarare än rent mekanisk uppfinningsförmåga. Det var under seklets sista 30 år som:

'... ett helt sekels långsamma framsteg och upprepningar inom grundforskningen – särskilt inom termodynamiken, elektromagnetismen, kemin och geologin – började komma ifatt den snabba utvecklingen inom praktisk maskinbyggnad – speciellt vad gäller verktygsmaskiner – och nya industrimetoder ... man inte bara utvecklade nya industrier och tog i anspråk nya energikällor – explosionsmotorn, frukten av framsteg inom teoretisk termodynamik, stod i betydelse tillbaka endast för elektriciteten. Otaliga redan existerande industrier – gruvor och vägbygge, stål, livsmedel, olja, betong är bara några exempel – förändrades och expanderade. Otaliga nya produkter – den moderna cykeln, telefonen, skrivmaskinen, linoleum, däck, billigt papper, konstsilke, aluminium, kläder från konfektionsindustrin och fabriksgjorda skor – tillverkades och kom i marknaden för första gången. Det var under denna tid, som mekanisering för första gången blev karaktäristisk för industrin i allmänhet.'¹

Ännu viktigare än de tekniska framstegen i och för sig under denna period är att denna teknik i regel krävde stora kapitalinvesteringar och produktionsenheter. De utmärkande dragen för denna omvandling framträdde inom den elektriska och kemiska industrin, samt inom stål- och oljeindustrin.²

Stål. Stålets unika egenskaper är väsentliga för tillverkningen av maskiner som explosionsmotorn, den elektriska generatoren och ångturbinen. Det var genom att man började med räls och lokomotiv av stål, som det blev möjligt att transportera tunga laster med höga hastigheter.

¹ *The New Cambridge Modern History* (red. F. H. Hinsley), Cambridge, England 1962, vol. XI, s. 2 f.

² Resonemanget om teknologin är baserat på följande: Thorstein Veblen, *Absentee Ownership*, New York 1923, kapitel X ('The Technology of Physics and Chemistry'); Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History*, Baltimore 1967; David S. Landes, 'Technological Change and Development in Western Europe', i *The Cambridge Economic History of Europe* (H. J. Habakkuk och M. Postan, red.), Cambridge 1965, vol. 'VI, del I; J. D. Belinal, *Science in History*, London 1954; C. Singer, E. J. Holmyard, A. R. Hall och Trevor J. Williams, *A History of Technology*, Oxford 1958, vol. V.

Detta minskade transportkostnaderna och möjliggjorde för lokala och regionala företag att bli stora, nationella industrier.

Innan man började använda vetenskapliga metoder vid framställningen var stål praktiskt taget en halvådel metall. 'Innan (Bessemer och Martin) processerna infördes var stålframställningen inte mycket mer än ett hantverk som byggde på erfarenhet ...'³ Bessemerprocessen, som kom 1854, hade ändå sina begränsningar när den skulle appliceras på de järnmalmer man hade tillgång till i USA och Europa. Martinmetoden som kom på 1860-talet, och slutligen den basiska processen, som utvecklades av Thomas och Gilchrist 1875, gjorde det möjligt att hålla stålets kolhalt inom mycket snäva gränser och blev början till stålets tidsålder. Mellan 1870 och 1913 utvecklade man metoder som förbättrade stålets egenskaper genom legeringar, för att uppnå den kvalitet, som behövdes för tillverkning av verktyg och vapen, samt för rostfritt stål. Lägg märke till att under perioden 1870-1874 var den årliga medelproduktionen över hela världen cirka en miljon ton, men 1900-1904 hade den genomsnittliga världsproduktionen stigit till över 27 miljoner ton.⁴

Elektricitet. Visserligen hade vetenskapliga experiment med elektricitet och teoretisk forskning i ämnet pågått sedan 1700-talet, men inte förrän mot slutet av 1800-talet lade dessa experiment och teorier grunden till industri i stor skala. De första kommersiella kraftverken i London, Milano och New York öppnades på 1880-talet. Elektricitetens betydelse är inte begränsad till användningen som ny ljus-, värme- och kraftkälla. Den är till exempel nödvändig vid reningen av koppar och aluminium och vid framställning i större skala av kaustisk soda. (Den process som används vid kommersiell produktion av aluminium härstammar från samma period, den upptäcktes 1886.) Och för industritillverkning i allmänhet möjliggjorde elektriciteten den exakta kontroll över processen som tillåter fullständigare mekanisering, vilket är förutsättningen för modern massproduktion.

Industriell kemi. Kemiska processer i metallurgi, garvning och jäsning hade varit kända och använts i många århundraden. Men industriell kemi som en speciell och omfattande industrigren uppkommer under 1800-talets sista tredjedel. Också här är teoretiska och experimentella upptäckter inom vetenskapen orsak till förändringen. Konsten att framställa organiska ämnen på syntetisk väg förutsatte insikt om lagarna för kemiska förändringar. Att exakt bestämma antalet atomer i en molekyl blev möjligt först när omkring 1860 lagen att lika volymer av gaser under samma förutsättningar innehåller samma antal molekyler erkändes allmänt. 1865 kom man fram till ett praktiskt användbart begrepp om molekylens uppbyggnad av atomer. I motsats till de tidigare, nästan slumpmässiga framstegen inom organisk kemi lade de nya vetenskapliga prestationerna grunden för nya massproducerande industrier. Till samma period hör också Solvays ammoniakprocess och den katalytiska processen för framställning av svavelsyra och ammoniak.

Olja. Här gäller det inte så mycket tekniska och vetenskapliga framsteg som upptäckten och utforskandet av underjordiska oljekällor, även om tekniska och vetenskapliga nyheter naturligtvis hade sin betydelse både för utvinningen av råolja och för raffineringen. Från historisk synpunkt bör man notera att större kvantiteter olja först upptäcktes i Pennsylvania 1859. Standard Oil Company grundades 1870. Diamantborring, som är den effektiva metoden för att tränga igenom hårda berglager, uppfanns 1864 och började användas i USA på 1870-talet.

Under den tidigaste fasen av de stora oljeupptäckterna byggde man upp inhemska och

³ Abbott Payson Usher, 'The Industrialization of Modern Britain' i *Technology and Culture*, våren 1960, s. 119 f.

⁴ William Ashworth, *A Short History of the International Economy Since 1850*, London 1964, s. 22.

internationella distributionssystem för bränsle till fotogenlampor och för framställning av smörjolja. Introducerandet av olja som bränsle inom industri och transportväsen följer på senare upptäckter av oljekällor.

Dessa nya fenomen, som ibland kallas 'den andra industriella revolutionen', var en nödvändig förutsättning för övergången från en kapitalism som kännetecknas av små spridda konkurrerande enheter till en där stora koncentrationer av ekonomisk makt dominerade scenen inom industrin och finansvärlden. Hur stor betydelse de tekniska landvinningarna under 1800-talets sista del hade för att påskynda de monopolistiska tendenserna ser man när man undersöker dagens jättebolag:

Av de 50 största företagen i dagens USA återfinns 26 (som svarar för 62 % av hela gruppens tillgångar) inom stål, olja, elektrisk utrustning, kemiska produkter och aluminium.

Av de 50 största industriföretagen i kapitalistiska länder utom USA finns 30 (som svarar för 73 % av gruppens totala tillgångar) i samma industrigrenar.

Storindustrins uppkomst

Vi försöker inte göra gällande att det var den nya tekniken som bestämde företagens storlek och de monopolistiska tendenser som följde med storföretagen. Snarare var det så att den nya tekniken bildade ramen och ofta gav möjligheterna åt den kapitalistiska industrins helt normala tendenser till maktkoncentration. Den transkontinentala järnvägen med bibanor gav lokala företag möjlighet att konkurrera på ett nationellt plan. Den överexpansion i produktionen, som blev resultatet när de många lokala producenterna ökade sin kapacitet för att möta den vidgade marknadens krav ledde till hänsynslös konkurrens, konkurser, fusioner och allianser – ett välbekant mönster i affärlivets historia. Den förändring som inträdde i USAs näringsliv under imperialismens första tid sammanfattas på ett utmärkt sätt av professor Chandler:

'På 1870-talet var de stora industrierna inriktade på att tjäna en jordbruksekonomi. Bortsett från några få företag som producerade för det snabbt expanderande järnvägsnätet, sysslade de ledande företagen med förädling av jordbruksprodukter och försåg jordbruken med matvaror och kläder. Företagen var oftast små, och de köpte sina råvaror och sålde sina produkter på lokala marknader. När de tillverkade för en marknad som låg längre bort än några kilometer från fabriken använde de sig av kommissionärer som köpte och sålde för åtskilliga sådana företags räkning.

Vid 1900-talets början tillverkade många fler företag kapitalvaror som användes inom industrin i stället för i jordbruket eller direkt av den slutlige konsumenten. De flesta viktiga industrigrenar dominerades av några få, stora företag. Dessa stora aktiebolag köpte och sålde inte längre genom kommissionärer utan hade sina egna inköps- och försäljningsorganisationer över hela landet. I synnerhet inom råvaruindustrin hade många fått kontrollen över sina naturtillgångar. Med andra ord hade affärsökonomien blivit en industriell ekonomi. *De viktigaste industrigrenarna dominerades av ett fåtal företag som hade blivit stora, vertikalt integrerade och starkt centraliserade företag.*' (Kursiverat av HM) ⁵

Det amerikanska inbördeskriget och järnvägarnas utbyggnad gav möjlighet till utveckling av mäktiga finansorgan som kunde ackumulera kapital och organisera de fusioner som blev vad

⁵ Alfred D. Chandler Jr., 'The Beginnings of 'Big Business' in American History' i *The Business History Review*, våren 1959, återgiven i *Pivotal Interpretations of American History* (Carl N. Degler, red.), New York 1966, vol. II, s. 109 f.

Chandler kallar de 'stora, vertikalt integrerade, starkt centraliserade företagen'.⁶ De tekniska nyheter som diskuterats här ovan gav den materiella produktionsbasen för sådana storföretag. De täta depressioner som började 1873 var själva slagfältet. Och den företagsform som användes för denna omvandling var aktiebolaget – det som Veblen kallade 'det civiliserade livets förnämsta institution'.

Den nya framstöten efter råvaror

De nya industrierna, den nya teknologin och uppkomsten av konkurrensen mellan de industrialiserade nationerna gav ny betydelse åt råvarorna. Kampen om kontrollen över järn- och koltillgångarna på den europeiska kontinenten är välkänd. Ännu viktigare var strävan att få kontroll över avlägsna områden vilkas värde fick ny betydelse. Barraclough sammanfattar denna utveckling på följande sätt:

'... den nya industrialismens våldsamma aptit, som genom själva sin natur var ur stånd att få tillräcklig näring ur lokala källor, slukade snabbt hela världen. Det var inte längre frågan om ett utbyte där europeiska fabriksvaror – framför allt textilier – byttes mot traditionella orientaliska eller tropiska produkter, eller ens om att ge svängrum för de expanderande järn- och stålindustrierna genom att bygga järnvägar, broar och liknande. *Nu gick industrin ut i världen på jakt efter råvaror som den i sin nya utformning inte kunde klara sig utan.* (Kursiverat av HM)⁷

Detta var en del av ett större nytt mönster för de ekonomiska relationerna inom det internationella kapitalistiska systemet. Det är tre förändringar i de ekonomiska relationerna mellan länderna som är värda att lägga märke till under perioden 1860 till 1900: (1) antalet produkter som i stor skala kom ut på den internationella marknaden ökade starkt; (2) konkurrens mellan många geografiskt vitt skilda områden i världen förekom för första gången eller intensifierades; (3) arbetarnas levnadsstandard och industrins lönsamhet i europeiska länder blev beroende av om man lyckades vidmakthålla råvarutillgångar utanför kontinenten, medan råvaruproducenternas levnadsstandard berodde på marknadsfluktuationer som ibland inträffade på andra sidan jordklotet.⁸

Allteftersom råvarubehovet växte upptäcktes och exploaterades tillgångarna i allt snabbare takt. 'Det var under dessa trettio år (från 1870 till 1900) som de flesta utvecklade jordbruksområdena i världen gjordes tillgängliga och genom de vidgade geografiska kunskaperna de flesta av världens stora mineraltillgångar upptäcktes, även om inte alla exploaterades omedelbart.'⁹ Under 1800-talets sista kvartssekel upptäcktes och bearbetades nickel i Canada, koppar och zink i Australien, salpeter i Chile och tenn och gummi på Malackahalvön. Kort sagt:

'Kretsen avlägsna råvaruproducenter vidgades så att den omfattade inte bara Nordamerika,

⁶ Parallellt med att investmentbolagen växte i betydelse, ökade industriaktierna på börsmarknaden. Före 1880 befattade sig börsen nästan uteslutande med järnvägs- och bankaktier. Fram till slutet på 80-talet var industriföretagen för små och okända för att intressera spekulanter. Inte förrän 1890-1893, när de större företagskoncentrationerna och sammanslagningarna kommit igång, började industriaktier noteras på börsen och de ledande börsmäklarna förmedla köp och försäljning av dem. Se Thomas R. Navin och Marian V. Sears, 'The Rise of a Market Industrial Securities, 1887-1902' i *The Business History Review*, juni 1955, s. 105-138. Se även Gabriel Kolko, *The Triumph of Conservatism*, Chicago 1963, kapitel 1.

⁷ Geoffrey Barraclough, a.a., s. 54.

⁸ Baserat på A. J. Youngson, 'The Opening Up of New Territories' i *The Cambridge Economic History of Europe*, Cambridge, England 1965, vol. VI, del I.

⁹ *The New Cambridge Modern History*, Cambridge, England 1962, vol. XI, s. 5.

Rumänien och Ryssland utan också tropiska och subtropiska länder och bortom dem Australasien och Sydafrika. *Områden och handelsrouter som förut varit självförsörjande upplöstes och smälte in i en enda världsomfattande marknad.* (Kursivering av HM)¹⁰

Världsmarknadens och de oceana transporternas framsteg

Som tidigare nämnts var världshandeln en nödvändig del av den tidiga kapitalismen och den utvecklades i takt med kapitalismen. Men ett nytt språng framåt, som rörde möjligheten att billigt transportera den nya storindustrins behov av råvaror, möjliggjordes genom massproduktion av stål och av tekniska nyheter på skeppsbyggandets område. Ångfartyg byggda av metall, med stålskrov, ångpannor av stål, dubbelpropellrar och komponentmaskiner – en 'syntes av redan existerande uppfinningar' blev den vanligaste formen för oceantransporter under 1800-talets två sista årtionden.¹¹ De högre tryck som behövdes i fartygens maskiner skapade problem som 'inte löstes förrän sent på 1870-talet och i början av 80-talet, när förbättrade ångpannor och tuber av stål gjorde det möjligt för skeppsbyggarna att konstruera fartyg som hade ångmaskiner med tripplexpansion vilka arbetade vid 10,5 at tryck eller mer.'¹²

Efterfrågan på effektiva och billiga sjötransporter av tunga varor i stor skala över hela världen, nya ångfartyg av metall som kunde möta denna efterfrågan, och snabba kommunikationer (den transatlantiska kabeln kunde börja utnyttjas 1866) beredde marken för en revolution på handelns område. Denna handelsrevolution finansierades genom att ett internationellt bankväsen samtidigt växte fram och genom att det skapades 'ett enda multilateralt system för internationella betalningar. En världsmarknad som styrdes av världsmarknadspriser uppstod för första gången.'¹³

Imperiet och den nya imperialismen

Den ovan beskrivna utvecklingen bidrog också till att påskynda industrialiseringen i andra länder än England – USA, Tyskland, Japan, Frankrike, Belgien m.fl. Denna industrialisering ägde rum under förhållanden där koncentration av ekonomisk makt till storföretag, mobilisering av stora summor kapital för speciella projekt, skyddstullar och en våg av militär upprustning¹⁴ bildade ramen för det som huvudsakligen var nytt i det senare 1800- och 1900-talens imperialism. Vad som framför allt var nytt, var att det imperialistiska beteendemönstret spreds till flertalet industrialiserade länder.¹⁵ Det var inte längre så att Storbritannien kontrollerade den internationella handeln, avstyckade ekonomiska inflytelsesfärer och plockade till sig en koloni här och där. I stället blev det ekonomiska och politiska operationer utförda av andra snabbt avancerande länder, på jakt efter en plats i solen, som satte en ny prägel på det moderna samhället.

¹⁰ Ibid., s. 6.

¹¹ A. J. Youngson, a.a.

¹² Samma som fotnot 9, s. 52.

¹³ Ibid., s. 6. Som historisk referenspunkt för denna handelsrevolution kan man lägga märke till att Suezkanalen och Amerikas första transkontinentala järnväg invigdes 1869.

¹⁴ 'Arméernas storlek minskade något under den lugna perioden efter 1815, men efter 1870 inträdde en stadig ökning av arméns och flottans storlek och kostnader bland stormakterna.' Quincy Wright, *A Study of War*, Chicago 1942, vol. I, s. 233. Försvarsanslagen per capita i USA var 1880 1,03 dollar, 1900 2,53 och 1914 3,20. Ibid., vol. I, s. 671.

¹⁵ Utmärkta studier i imperialismens utveckling i Förenta staternas historia finns hos William Appleman Williams, *The Contours of American History*, Cleveland 1961 (särskilt delen 'The Age of Corporation Capitalism: 1882–'); Walter La Feber, *The New Empire, An Interpretation of American Expansion, 1860–1898*, Ithaca, New York 1963; och Thomas J. McCormick, *China Market, America's Quest for Informal Empire, 1893–1901*, Chicago 1967.

Inget hörn av världen lämnades oberört av den nya imperialismens tryck, hela jorden förändrades och anpassades till de nya dominerande industriernas behov i de industrialiserade länderna, och till den rivalitet som uppstod mellan nationerna under trycket av dessa behov.

Imperialism och kolonier

Genom det komplex av ekonomiska och politiska relationer som uppstod ur, eller anpassades till, dessa speciella nya fenomen skapades den imperialistiska perioden. Denna förändring var inte plötslig, den stammar direkt ur den kapitalistiska ekonomins inneboende egenskaper. Det viktigaste nya draget är koncentrationen av ekonomisk makt i jättelika bolag och banker, och den därav följande internationaliseringen av kapitalet.

Strävan efter att dominera är inneboende i kapitalismen. Affärsvärlden är full av risker. Yttre och inre konkurrens, snabba tekniska förändringar, depressioner, för att endast nämna några av dem, hotar inte bara vinsten utan själva kapitalinvesteringen. Därför söker affärsvärlden alltid efter möjligheter att kontrollera sin omgivning – att eliminera så många risker som möjligt. Inom industri efter industri har striden för att överleva också varit ett erövringskrig ur vilket de storbolag som varit bäst anpassade till sin omgivning utgått som segrare. Deras beteende och vanor är resultatet av en anpassningsprocess till kampen för att överleva och växa, och dessa beteenden och vanor har byggts in i deras organisationsstruktur och arbetsmetoder för att garantera och befästa segern.

(1) Den mest självklara första förutsättningen för trygghet och kontroll i en värld full av hårdföra medtävlare är att få kontroll över så många av råvarutillgångarna som möjligt, *var dessa råvaror än finns och inklusive potentiella nya källor*.¹⁶

Att kontrollera råvarukällor är både en försvarsåtgärd mot konkurrenternas tryck och ett offensivt vapen för att hålla icke-integrerade konkurrenter på plats. Ägande av och kontroll över råvarutillgångarna är i regel en nödvändig förutsättning för ett ledande företags eller en ledande koncerns förmåga att begränsa ny konkurrens och hålla kontroll över produktionen och priserna på den färdiga produkten. Dessutom ger själva storleken på de större vertikalt integrerade företagen de resurser som krävs för att utforska och utnyttja potentiella nya tillgångar över hela världen.¹⁷ Oljeindustrins historia är naturligtvis den klassiska illustrationen, men principen gäller också för aluminium-, stål-, koppar- och andra industrier.

(2) Att erövra främmande marknader är en del av mönstret för de flesta framgångsrika förädlingsindustrier. Detta gäller även för de fall där det finns en stor inhemsk marknad, som i USA. På den massproducerande bilindustrin, t.ex., utövade utländska marknader ett betydande inflytande ända från början. Den sjätte Forden som tillverkades skeppades till en återförsäljare i Kanada. Under sitt första verksamhetsår började Ford Motor Co. vidta åtgärder

¹⁶ Lägg märke till att de amerikanska storbolagen på ett tidigt stadium insåg värdet av att ha kontrollen över sina råvarukällor. Vertikal integration, som också innefattade kontroll över utvinningen av deras egna råvaror, var karakteristiskt för de stora industrierna inom bland annat olja, gödningsämnen, stål, koppar, papper och sprängämnen. Se Alfred D. Chandler, a.a.

¹⁷ När Lenin skall förklara övergången från konkurrens till monopol noterar han: 'Koncentrationen har redan nått så långt att man kan uppgöra en ungefärlig beräkning över alla råvarukällor (till exempel järnmalmsfyndigheter) i ett givet land, och t.o.m. som vi skall visa, i flera länder, ja i hela världen. Och inte nog med att sådana beräkningar uppgöres: väldiga monopolförbund bemäktigar sig också dessa källor och samlar dem på en hand.' *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, Valda verk, band I, andra delen, s. 468.) Längre fram: 'Det är icke blott de redan upptäckta råvarukällorna, som är av betydelse för finanskapitalet, utan också sådana som kan upptäckas, ty tekniken utvecklar sig i våra dagar med otrolig snabbhet, och jordområden som idag är obrukbara, kan i morgon göras brukbara, ifall nya metoder uppfinnes ... och större kapital nedlägges i dem.' a.a., s. 536 f.

för att bygga upp sina utländska marknader.¹⁸

Trots den mycket starka befolkningsökningen inom USA och de möjligheter som låg i landets utvecklade områden, började man sträva efter att utveckla exporten av industrivaror redan under industrins allra första stabiliseringsperiod – mindre än ett årtionde efter inbördeskriget. År 1871 utgjordes bara 7 % av USA:s export av helfabrikat, 1890 hade procenten stigit till nästan 12 och 1900 till närmare 19.¹⁹ Raden av depressioner från 1873 till sekelskiftet fick två effekter: inom landet en våg av konsolideringar och kapitalkoncentrationer, utåt ansträngningar att skaffa exportmarknader, också i det industrialiserade Europa.²⁰

Dynamiken i detta sökande efter exportmarknader varierar från industri till industri, och den varierar i betydelse under olika stadier av en industris utveckling och vid olika konjunkturlägen. Vad man inte får bortse från i något fall är den speciella betydelse det har för industrin att upprätthålla dessa exportmarknader. Lenins slutsats om denna företeelse är mycket träffande: 'Varuutbytets ökning såväl inom ett land, som i synnerhet internationellt, är ett karaktäristiskt kännetecken för kapitalismen. Den ojämna och språngartade utvecklingen av enskilda företag, enskilda industrigrenar och enskilda länder är oundviklig under kapitalismen.'²¹

Utländska marknader eftersträvas (med statens stöd och hjälp) för att man vill försäkra sig om den tillväxthastighet som behövs för att bära upp stora kapitalinvesteringar, och för att utnyttja nya marknader. I denna process blir beroendet av exportmarknader permanent, eftersom dessa marknader växer samman med den industriella kapacitetens struktur. Under en period kan export vara den enda räddningen från katastrof, under en annan kan den vara det bästa sättet att hålla vinsterna uppe. Men allteftersom fullgörandet av exportorder byggs in i företagets kapacitet och ekonomiska kalkyler blir trycket att behålla marknaden för framtiden ännu hårdare – i synnerhet när konkurrenter börjar dyka upp på scenen.²²

(3) Investeringar utomlands är en speciellt effektiv metod att utveckla och skydda en utländsk marknad. Det tydligaste historiska exemplet på detta var kapitalexporten till järnvägsbyggen, som samtidigt stimulerade efterfrågan på räls, lokomotiv, järnvägsvagnar och andra produkter från järn-, stål-, och maskinindustrierna.²³

Men denna metod att penetrera utländska marknader blir ännu vanligare under storbolagens tid eftersom denna karakteriseras av en intensifierad konkurrens nationerna emellan. De

¹⁸ Mira Wilkins och Frank Ernest Hill, *American Business Abroad, Ford on Six Continents*, Detroit 1964, s. 1.

¹⁹ Matthew Simon och David E. Novack, 'Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay' i *Journal of Economic History*, december 1964, tabell 2.

²⁰ Lägg också märke till att: 'Sedan 1879 har exporten av industrivaror ständigt och tämligen konsekvent förändrats i en viss riktning – från animala och vegetabiliska produkter till allt större andel mineralprodukter. Bland mineralprodukterna har tendensen gått från varor som är nära knutna till själva råvaruutvinningen, t.ex. petroleumprodukter, mot metallvaror, inklusive maskiner och fordon, och inom gruppen metallvaror har tyngdpunkten förskjutits mot mera komplicerade maskiner och fordon.' Robert E. Lipsey, *Price and Quantity Trends in the Foreign Trade of the United States*, Princeton 1963, s. 59 f.

²¹ Lenin, a.a., s. 511.

²² Det är vanligt att man föreställer sig konkurrens och monopol som direkta motsatser. Detta är helt riktigt enligt ordböckernas definitioner. Men i marxistisk litteratur används termerna konkurrens och monopol för att beteckna olika faser av det kapitalistiska samhället. I ingen av dessa faser förekommer renodlad konkurrens eller renodlat monopol. Det är i själva verket kärnan i teorin om imperialismen att konkurrens förekommer även i monopolstadiet, konkurrens mellan storföretagen i samma industrigren (inom eller mellan nationer) och mellan olika industrigrenar (stål mot aluminium mot plast, till exempel).

²³ Sålunda importerades allt järn till Indiens järnvägar från England. Till och med USA som hade en växande egen järnindustri importerade rälsen från England. Järnets herrar i Sydwalet tog en del av betalningen för detta järn i form av aktier i järnvägsbolagen.

utländska investeringarnas roll vid erövringen och exploateringen av råvarukällor är självklar. Men viktigare är nödvändigheten att göra investeringar i utlandet för att stå emot konkurrens, eller tillägna sig marknader i länder där konkurrerande storbolag också finns.

De utländska storföretagen kan genom sin styrka kontrollera sina egna inhemska marknader eller sina skyddade marknader – kolonier, beroende områden, och 'intresseområden'. De kan också använda sitt politiska inflytande för att åstadkomma skyddstullar och andra handels hinder mot utlandet. Därför krävs en serie investeringar i utlandet för att de stora bolagen ska kunna konkurrera utomlands och för att skapa den kontroll över marknaden som de stora bolagen behöver. Lösningen av striden mellan storbolagen blir antingen kartellarrangemang eller ständigt intrång på varandras marknader genom utländska investeringar. Dessutom blir denna procedur lättare utförbar under storbolagens tidsålder, tack vare de stora kapitalmängder som är tillgängliga för storföretagen, antingen från deras egna vinster eller från vad de kan mobilisera i samarbete med finansinstituten.

Ovanstående resonemang om orsakerna till de utländska investeringarnas ökning under imperialismens tid är långtifrån uttömmande. Naturligtvis måste man räkna med det lockande i möjligheten till större profiter genom att utnyttja lägre lönekostnader utomlands. Lägg till exempel märke till hur Chase Manhattan Bank skjuter in upplysningar om löneläget i Sydkorea i sin redogörelse för landets lämplighet som investeringsobjekt:

'I själva verket är den starkaste drivkraften bakom Koreas ekonomiska framsteg den beslut samhet och energi som landets affärsmän och ämbetsmän visar. Amerikaner noterar den skicklighet och snabbhet som utmärker den koreanska arbetskraften, som finns tillgänglig för kontantlöner på i medeltal 65 cent om dagen inom textilindustrin och 88 cent om dagen inom elektronisk industri. Dessa mänskliga egenskaper ger resultat för industrin.'²⁴

Hur lockande lägre kostnader än är, utövar de inte nödvändigtvis den starkaste dragningskraften på de utländska investeringarna. De är bara en av faktorerna. Incitamentet att utveckla råvarukällor, skapa efterfrågan på exportmarknaden och utnyttja 'monopol' situationer är mycket viktigare. Monopolsituationer uppkommer genom stordriftens lägre kostnader, plus patenträttigheter, överlägsen teknologi eller styrd efterfrågan genom reklam för vissa märkesvaror. Och slutligen uppkommer utländska investeringar ur behovet att få igång handel på marknader som skyddas av tullmurar eller handelspreferenser. (USA:s investeringar i Kanada är till exempel ett lämpligt sätt att få delta i det brittiska imperiets handel.)

Den vanliga uppfattningen att teorin om imperialismen huvudsakligen skulle ha att göra med investeringar i underutvecklade områden är helt enkelt oriktig. I själva verket begränsas möjligheterna till lönande investeringar i sådana länder just genom de förhållanden som imperialismens verksamhet har framtvingat. Begränsad efterfrågan och industriell efterblivenhet är produkter av den skeva ekonomiska och sociala struktur som är förbunden med att dessa länder förvandlats till leverantörer av råvaror och födoämnen till metropolerna.

Vår avsikt är här inte att uttömmande analysera alla faktorerna bakom de utländska investeringarna, utan snarare att antyda de enkla orsakerna bakom de utländska investeringarnas kraftiga uppsving under imperialismen, som följd av de nya möjligheter och behov som följde med storindustrins uppkomst. Detta framkallas inte av illvilja hos affärsmännen utan av affärslivets normala och riktiga funktionssätt i en viss situation. Investeringarnas mönster bör studeras utifrån sina historiska förutsättningar, i ljuset av de konkreta situationer företagen har

²⁴ Korea, *Determined Strides Forward*, The Chase Manhattan Bank, maj 1967, s. 3.

att göra med, snarare än utifrån det vanligare abstrakta resonemanget om trycket från ett kapitalöverskott.²⁵

(4) Strävan efter möjligheter till utlandsinvesteringar och efter kontroll över utländska marknader ökar den politiska aktiviteten på det ekonomiska området till en ny och intensiv nivå. Under 1800-talets sista fjärdedel sprider sig skyddstullarna.²⁶ Andra politiska vapen – hotelser, krig, ockupation kolonier – är värdefulla hjälpmedel när man i ett främmande land vill röja vägen för politiskt inflytande, starkt nog att utverka handelsprivilegier och äganderätten till mineralfyndigheter, få bort hinder för utländska investeringar och handel, och öppna dörren för utländska banker och andra finansinstitut som underlättar ekonomiska insteg och ockupation.

Det ligger i sakens natur att graden och arten av den politiska verksamheten varierar. I svaga och avlägsna områden passar en kolonial ockupation. Under något annorlunda omständigheter är det lämpligt med mutor till ämbetsmännen eller lån (via banker eller statliga institutioner).²⁷ Med mer avancerade länder bildas allianser och intressegrupper.

Resultatet blir ett nytt nät av internationella politiska och ekonomiska relationer. Själva nätet ändrar utseende och tyngdpunkt med tiden, till följd av krig, depressioner och olika grader av industrialisering.²⁸ Formerna varierar också: kolonier, halvkolonier, 'varierande former av avhängiga länder, formellt politiskt självständiga, men i verkligheten insnärjda i ett nät av finansiellt och diplomatiskt beroende', och äldre och nyare imperialistmakter.²⁹ Det återkommande temat är de skiftande graderna av beroende i en internationell ekonomi som befinner sig i ständig jäsning, till följd av kampen mellan storföretagen och de operationer företagen och deras länders regeringar utför för att bevara dominans och kontroll över svagare nationer.

²⁵ För kritik av denna abstraktion om överskottskapitalet och förslag till en mer vägande analys av utvecklingen, se Paul A. Baran och Paul M. Sweezy, Notes on the Theory of Imperialism' i *Problems of Economic Dynamics and Planning, Essay in Honour of Michal Kalecki*, Oxford 1966. Återgiven i *Monthly Review*, mars 1966.

²⁶ Det är en av tidens ironier att vägen av protektionism kom tätt efter införandet av den internationella guldmyntfoten. 'Jordbrukskrisen och den stora depressionen 1873-86 hade undergrävt tilliten till ekonomisk självläkning. Från denna tid kunde marknadsekonomin typiska institutioner vanligen bara introduceras i kombination med protektionistiska åtgärder, så mycket mer som de nationella ekonomierna sedan 1870- och 80-talen hade börjat bli organiserade enheter som var mycket sårbara för de omställningar som en plötslig anpassning till utländska marknaders krav kunde innebära. Alltså följdes guldmyntfoten, detta utomordentliga redskap för marknadsekonomin, vanligen samtidigt av tidens typiska protektionistiska åtgärder, som sociallagstiftning och tulltariffer.' Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Boston 1957, s. 214.

²⁷ För dokumentation och analys se George W. F. Hallgarten, *Imperialismus vor 1914*, München 1963, och Herbert Feis, *Europe The World's Banker, 1870-1914*, New York 1965.

²⁸ Angående den ojämna utvecklingstakten: Förhållandet mellan Storbritannien och de flesta andra områden i Europa omkring 1850 var i många avseenden detsamma som mellan Europa och USA på ena sidan och Orienten och Sydamerika på den andra ett halvt sekel senare.' L. H. Jenks, *The Migration of British Capital to 1875*, New York 1927, s. 187 f.

²⁹ Lenin, a.a., s. 538. Det är värt att lägga märke till att Lenin uttryckligen förkastar Karl Kautskys definition som begränsar imperialismen till att gälla förvärvandet av råvaruproducerande kolonier, det vill säga de industrialiserade kapitalistländernas försök att kontrollera och annektera jordbruksregioner. Lenin för sitt resonemang med utgångspunkt från förhållandena strax före och under första världskriget: 'Karakteristiskt för imperialismen är just dess strävan efter att annektera inte blott agrarområden utan även högt utvecklade industriområden (Tysklands lystnad efter Belgien, Frankrikes efter Lothringen). Att delningen av världen redan fullbordats tvingar nämligen för det första staterna att vid en nyuppdelning sträcka händerna efter alla slags områden, och för det andra är det betecknande för imperialismen att ett fåtal stormakter tävlar om hegemonin, d.v.s. efter att bemäktiga sig områden inte så mycket direkt för sig själva som för att försvaga motståndaren och undergräva hans hegemoni (Belgien är särskilt av betydelse för Tyskland som stödjepunkt mot England, och för England är Bagdad av betydelse som stödjepunkt mot Tyskland, o.s.v.). Ibid. S. 545 f.

Den överdrivna förenklingen att identifiera imperialismen med kolonialism har ingen likhet vare sig med Lenins teori eller med fakta. Lika bedräglig är den version av Lenins teori som går ut på att imperialismen i huvudsak är lika med de utvecklade ländernas behov av att bli av med ett kvävande överskott, som de befriar sig från genom produktiva investeringar i kolonier.

Som vi har försökt visa är det imperialistiska stadiet en alltför komplicerad företeelse för att kunna förklaras av en enkel formel. Jakten efter kolonier är inte bara ekonomisk utan bygger också på politiska och militära hänsyn i en värld av imperialistiska makter som kämpar om övertaget. På samma sätt är drivkrafterna bakom utlandsinvesteringar fler och mer invecklade än enbart kapitlexport till utvecklade länder. Det finns ingen enkel förklaring till alla de olika slagen av verkliga ekonomiska och politiska förändringar, och det är inte heller fruktbart att söka efter en sådan. Det speciella värdet i Lenins teori ligger i att den belyser alla viktigare mekanismer bakom förändringarna i de internationella ekonomiska relationerna. Dessa mekanismer hör samman med det nya monopolstadiet och monopolets huvudsakliga arbetsmetoder när det gäller att överallt och alltid om möjligt skaffa sig dominans och kontroll över råvarukällor och marknader. Att de huvudsakliga mekanismerna förblivit de samma förklarar varför teorin fortfarande är tillämplig. Men vad som ständigt måste studeras är de speciella former under vilka dessa faktorer arbetar och anpassar sig till nya förhållanden.

Moderna drag i imperialismen

Imperialismen av i dag har åtskilliga avgjort nya drag. Enligt vår uppfattning är de följande: (1) att den huvudsakliga tyngdpunkten flyttas från kampen om världens uppdelning till kampen mot inskränkningar av det kapitalistiska systemets geografiska utbredning, (2) USA:s nya roll som organisatör och ledare för det imperialistiska systemet, (3) uppkomsten av en teknologi som är internationell till sin karaktär.

(1) Den ryska revolutionen markerar början på den nya fasen. Före första världskriget dominerades scenen av imperialismens expansion över världen och konflikterna mellan makterna om fördelningen av territorier och inflytelsesfärer. Efter ryska revolutionen tillkom ett nytt element i konkurrensen: strävan efter att återerövra den del av världen som hade dragit sig ur det imperialistiska systemet och behovet av att hindra andra från att lämna det imperialistiska nätverket. Efter det andra världskriget expanderade den socialistiska världen och större delen av kolonialvärlden föll sönder varför behovet att rädda vad som räddas kunde av det imperialistiska systemet och att återupprätta kontrollen över de förlorade områdena blev ännu starkare. Återupprättandet av kontrollen sker i olika former allt efter omständigheterna: militära och politiska såväl som ekonomiska.

Visserligen gav imperialistmakterna inte upp sina kolonier med glädje eller frivilligt, men de viktigaste avsikterna med koloniseringen hade uppnåtts före den nya politiska självständigheten. Kolonierna hade sammanflätats med de kapitalistiska världsmarknaderna, och deras resurser, ekonomi och samhällsform hade anpassats till metropolernas behov. Den aktuella uppgiften för imperialismen hade nu blivit att behålla så många som möjligt av de ekonomiska och finansiella fördelar som de före detta kolonierna hade erbjudit. Och detta betydde naturligtvis att dessa länder måste fortsätta att vara ekonomiskt och finansiellt beroende av metropolerna.

Varken under tiden strax efter ryska revolutionen eller i våra dagar innebär det faktum att imperialismens centrala strävan blivit att utvidga eller försvara sina gränser att rivaliteten mellan imperialistmakterna eliminerats. Men sedan slutet av andra världskriget har denna

centrala strävan dominerat scenen, på grund av de växande hoten mot det imperialistiska systemet och på grund av den större enighet mellan makterna som USA:s ledarställning åstadkommit.³⁰

(2) Fram till slutet av andra världskriget utfördes de politiska och militära operationerna inom det internationella imperialistiska systemet enligt den traditionella metoden att skapa block. Stridande intressen inom ett block sköts för tillfället undan för att möjliggöra en gemensam offensiv eller defensiv aktion mot ett annat block. Blockens sammansättning skiftade med de eftertraktade taktiska fördelarna. Det nya efter 1945 är att USA tagit hand om ledningen av hela den imperialistiska zonen. Genom sin växande ekonomiska och militära styrka och genom den förstörelse som konkurrenterna åsamkades under kriget hade USA fått både förmågan och tillfället att organisera och leda vår tids imperialistiska system.

Efterkrigstidens imperialistiska system organiserades med hjälp av de internationella organ som etablerats mot slutet av kriget: Förenta Nationerna, Världsbanken och Internationella valutafonden. I vart och ett av dem kunde USA av olika skäl utöva det dominerande inflytandet. Systemet konsoliderades genom UNRRA:s (FN:s hjälp- och återuppbyggnadsorgan) verksamhet, genom Marshallplanen och genom ett flertal ekonomiska och militära hjälpprogram som finansierades och kontrollerades från Washington.

Utrikesminister Rusk hänsyftade indirekt på denna nya aspekt av USAs ledarställning när han drog uppmärksamheten till det faktum att USA 'kritiseras inte för att vi uppoffrar våra egna intressen för de internationella, utan för att vi försöker påtvinga andra nationer dessa internationella intressen.'

(Kursiverat av HM.) Denna kritik tillbakavisas inte av utrikesministern. Han är tvärtom stolt över den: 'Jag tror att denna kritik är ett tecken på styrka – vår styrka och den internationella lagens.' Han går vidare och formulerar den amerikanska utrikespolitikens anspråksfulla visioner:

'Men vi vet att vi inte längre kan finna trygghet och välbefinnande i ett försvar och en politik som begränsar sig till Nordamerika, eller västra halvklotet eller Natogemenskapen. Vår planet har blivit mycket liten. Vi måste intressera oss för den i dess helhet: land och vatten, atmosfären och rymden.'³¹

Eftersom FN som instrument har sina begränsningar genom att socialistländerna deltar reglerades det praktiska handläggandet av omtanken för jorden och rymden i en rad fördrag och deklarationer som gällde den icke-socialistiska världen. En lista på dessa överenskommelser från augusti 1966 finns i bilaga A.

De diplomatiska åtgärderna i denna förteckning stimulerades och fick innehåll genom utspridningen av militära baser runt hela världen. USA:s nya roll i det avseendet kan man se av att det 1920 fanns amerikanska väpnade styrkor i endast tre länder utanför USA. Under andra världskriget fanns amerikanska trupper i 39 länder. Genom sitt militära bistånd och genom att leda militärutbildning av utländska arméer har USA i dag soldater placerade i minst 64 länder.

³⁰ Det vi avser här är naturligtvis huvudtendensen. Frankrikes försök att bryta sig ur USA:s internationella system är ett exempel på de spänningar som finns. Ett annat exempel på potentiella spänningar är vissa mäktiga västtyska grupperns program för skapandet av ett verkligt politiskt block i Europa, som skulle kunna konkurrera effektivare med USA, dels skulle kunna användas för att dra tillbaka några av de östeuropeiska socialistländerna (framför allt östtyskland men även andra) in i de egna imperialistiska 'förbindelserna'. Dessa spänningar inverkar på manövrerandet kring guldkursen och dollarn, som skall behandlas längre fram i artikeln.

³¹ Detta och följande citat är ur utrikesdepartementets *Bulletin*, 10 maj 1965, s. 695.

Som synes i tabell I är de väl fördelade över jorden.

Tabell I

	Antal länder där USAs militärmakt är representerad
Latinamerika	19
Ostasien (inkl. Australien)	10
Afrika	11
Europa	13
Främre orienten och Sydasien	11

Källa: Från uppgifter i Agency for International Development, *U.S. Overseas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations*, July 1, 1945 to June 30, 1967, Washington D.C. 29 mars 1968.

Att styrkorna och deras utrustning inte legat överksamma, och att deras närvaro utövar inflytande även när de inte går till direkt aktion, är alltför självklart för att behöva påpekas. Men tör ordningens skull finns en förteckning över USA:s direkta engagemang enbart sedan 1961 i appendix B. Den är baserad på utrikesdepartementets rapporter.

En viktig aspekt på USA:s ledarposition är att landet direkt har övertagit andra imperialistmaktens plats. Eugene V. Rostow, biträdande utrikesminister för politiska frågor, formulerade det på följande sätt i en radiointervju: '... på många sätt har hela efterkrigshistorien varit en process där Amerika verkat för att överta de säkerhetspositioner ... som Storbritannien, Frankrike, Nederländerna och Belgien förut höll.'³²

Den amerikanska affärsvärlden förhöll sig inte heller överksam medan allt detta pågick. De amerikanska bankerna utomlands är till exempel inte längre koncentrerade till Latinamerika utan spridda över hela världen. Och USA:s ställning i den givande oljeindustrin i Mellersta östern är helt förändrad. Tabell II innehåller en uppskattning av förändringen i USA:s relativa ställning beträffande oljan i Mellersta Östern.

Tabell II

Oljetillgångar i Mellersta Östern. Uppskattning av kontrollerade tillgångar (mängden uttryckt i miljarder hl).

	1940		1967	
	Mängd	Procent av de totala tillgångarna	Mängd	Procent av de totala tillgångarna
Storbritannien	6,1	72,0	101,9	29,3
Förenta staterna	0,8	9,8	206,6	58,6
Övriga	1,6	18,2	42,5	12,1
Totalt	8,5	100,0	351,0	100,0

Källor: 1940. Baserad på uppgifter från M. Kdashi Zuhayr, *A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions*, New York, Praeger, 1966.

1967. Baserad på uppgifter ur *Oil and Gas Journal*, 25 december 1967. Dessa data är uppskattningar grundade på antagandet att alla ett lands oljereserver ägs av större koncessionsinnehavare. Detta antagande gör möjligen att USAs andel 1967 underskattas i förhållande till

³² *The Economist*, London 27 januari 1968.

Storbritanniens.

Medan amerikanska bolag före andra världskriget kontrollerade mindre än 10 procent av tillgångarna i Mellersta östern genom koncessioner och Storbritannien hade 72 procent, är förhållandet nu det omvända: USA kontrollerar nästan 59 procent medan den brittiska andelen har sjunkit till drygt 29 procent. Orsaken till denna omkastning ligger inte i att den amerikanska oljeindustrin skulle ha visat större skicklighet och klokhet. Snarare är orsakerna att söka i Mellersta östernpolitiken, i användningen av USA:s Lend Lease Program under andra världskriget, efterkrigstidens olika program för utlandshjälp och den skicklighet amerikanska utrikesdepartementet och andra regeringsorgan visat.³³

(3) Den nya teknologin som påskyndades av kriget har mycket större internationell räckvidd än den äldre och därför har den också speciella följder för imperialismens metoder nu och i framtiden. Den mest iögonenfallande sidan är rymdtekniken. Det stora antalet 'rymd' stationer runt om i världen, bemannade med amerikanska tekniker, är ett av de internationella dragen. Ett annat är den framstående roll USA spelar på kommunikationssatelliternas område. Nu finns inte bara Life, Det Bästa, Time, Hollywoodfilmer och CIA:s publikationer till hands, utan också amerikanska TV-program finns ögonblickligen tillgängliga. Allt detta är användbara medel för att åstadkomma en 'kulturell' enhetlighet som speglar USA:s ledarskap inom den imperialistiska zonen. Med kommunikationssatelliterna har också följt nya internationella juridiska arrangemang som minister Rusk noterar: 'Och för att kunna bygga ett enda globalt kommunikationssystem har vi skapat en ny internationell institution som ägs av ett amerikanskt privat företag tillsammans med 45 regeringar'.³⁴

Dessutom har tekniken på atomenergins och datamaskinernas områden speciella internationella drag. De enorma investeringar i forsknings- och utvecklingsarbeten som dessa industrier fordrar, ger ett särskilt övertag åt de bolag som är stora nog att arbeta i multinationell skala. Även om vi inte försöker kartlägga de tillfälliga förbindelse-länkarna dem emellan, bör vi lägga märke till den lyckliga föreningen mellan den nya tekniken och det internationella bolaget: (a) I USA finns företag som är stora nog för att ha, eller kunna mobilisera, tillräckligt med kapital för att kunna utveckla den nödvändiga teknologin och utnyttja sitt övertag genom att ta fältet i besittning i andra länder. (b) De amerikanska företagens tekniska förspång understöds med väldiga statliga anslag till forskning och utveckling. (c) Företagen har erfarenhet av internationellt arbete, antingen på egen hand eller i samarbete med amerikanska staten i något av dess militära och andra hjälpprogram runt om i världen. (d) Samtidigt med den generösa statliga hjälpen har det i de stora företagen uppkommit en integration mellan den vetenskapliga forskningen och det tekniska utvecklingsarbetet. Detta har bland annat till resultat att avståndet i tiden mellan ett vetenskapligt framsteg och den nya produkt som är en följd av det blir kortare, vilket ger det internationella storbolaget ett övertag över mindre och svagare företag. Och till sist (e) har de tekniska framstegen genom jetplanet gjort det lättare att åstadkomma en samordnad ledning av det multinationella företaget.

³³ För bakgrundsinformation, se Robert Engler, *The Politics of Oil*, New York 1961 och Harvey O'Connor, *The Empire of Oil*, New York 1955. Politikens roll i sammanhanget demonstrerades klart när USA förvärvade oljereserver i Iran sedan CIA hade åstadkommit att premiärminister Mossadeq störtades. Innan Mossadeq hade nationaliserat det brittiskägda Anglo-Iranian Company kunde de amerikanska bolagen inte komma in på dessa engelska jaktmarker. Sedan Mossadeq störtats skaffade sig fem amerikanska bolag – Standard of New Jersey, Socony, Standard of California, Texaco och Gulf – 40 procent av de oljeaktier som Anglo-Iranian tidigare hade ägt. För detaljer, se kapitel 8, 'The Blending of Public and Private Abroad', i ovan nämnda bok av Engler och kapitel 31, 'The Threat from Iran', i O'Connors bok.

³⁴ Samma som fotnot 31, s. 700.

Behovet av utländska råvarukällor

Ett av de drag hos imperialismen som kvarstår oförminskat i dag är storbolagets beroende av utländska råvaror för att bevara sin monopolställning och storleken på sina vinster. Det nya i dagens imperialism är att USA har blivit en nation som saknar ett stort antal mineral, både vanliga och sällsynta.

I akademiska diskussioner om detta ämne i dag dyker ett underligt resonemang upp. Det bygger på att de avancerade industriländernas import av råvaror i dag representerar ett mindre värde i förhållande till värdet av deras produktion av färdigvaror än förr. Denna tendens speglar ett effektivare industriellt utnyttjande av råvarorna som ett resultat av: (1) förbättringar i teknik och planering, (2) att den färdiga produkten blir alltmer komplicerad (det vill säga bearbetningen av en given mängd råvara ökar), (3) att syntetiska material utvecklas (gummi, plaster, konstfiber), (4) att avfall tillvaratas och utnyttjas effektivare.

Otvivelaktigt är den stigande effektiviteten i utnyttjandet av råvaror betydelsefull. Den har allvarliga konsekvenser för de underutvecklade, råvaruproducerande ländernas välbefinnande och livskraft. Den bidrar i hög grad till skillnaderna i tillväxthastighet mellan industrialiserade och icke-industrialiserade länder. Den är en faktor i många underutvecklade länders stigande finansiella beroende, som vi ska återkomma till. Men för att man ska kunna dra slutsatsen att råvarornas strategiska roll för de avancerade länderna förändrats krävs ett underligt hopp i resonemanget. Hur mycket effektivare industrin än blir i att utnyttja aluminium eller att utvinna aluminium ur bauxit, kommer man inte ifrån att man måste ha bauxit för att få aluminium och aluminium för att kunna tillverka flygplan. Och när 80 till 90 procent av USAs bauxitförsörjning kommer från utländska källor är det av vital betydelse för aluminiumindustrin, flygplansindustrin och landets militära styrka att dessa källor säkerställs.

En annan faktor som ofta anförs som stöd för uppfattningen att råvaruproblemet minskar är de tekniska framsteg som gjorts inom bearbetningen av lågvärdiga malmer och användningen av ersättningsmaterial (t.ex. plaster som ersättning för metaller). Viktiga tekniska framsteg har verkligen gjorts, men, som vi ska visa, inte tillräckliga för att vända trenden. Trots alla häpnadsväckande vetenskapliga prestationer och alla elektronik- och atomindustrins under har man ännu inte, annat än inom mycket snäva gränser, lyckats få vanliga metaller att uppföra sig efter användarens önsknings.

Det som kan förefalla epokgörande i laboratoriet eller försöksanläggningen är ofta mycket långt från vad som fordras för att förändra en hel industri. Företagarna planerar kanske för framtiden men de lever i nuet. En direktör i ett storbolag som underlät att energiskt kämpa för förvärv av utländska råvarukoncessioner, med motiveringen att i det långa loppet kommer man förmodligen att hitta ett inhemskt ersättningsmaterial, skulle mista sitt jobb, och med all rätt.

Att tänka i planhushållningstermer (för folkets bästa) eller göra en abstrakt ekonomisk analys (med hjälp av kostnadskurvor) underlättar inte förståelsen av de utländska råvarutillgångarnas inverkan på företagets och statens politik. Frågan gäller ytterst de kontroller och metoder näringslivet använder, samt hur staten svarar på dess politiska behov. De stora framsteg som gjorts inom exploateringen och användningen av skifferolja, och som kanske någon gång i framtiden kommer att eliminera beroendet av utländska källor, har inte minskat och kommer aldrig att minska bolagens konkurrens om varenda droppe olja, som de kan få tag på i marken eller havet. De avgörande faktorerna är inte konsumenternas eller samhällets behov utan de kontroller företagen vill ha för att kunna styra världproduktionen och priserna och därmed

öka sina vinster.

Visserligen är det monopolistiska beteendemönster som åstadkommer den ivriga jakten efter utländska råvarukällor, men USA:s förvandling från rik till mindre rik nation vad gäller råvarutillgångarna har också lett till att behovet att kontrollera utländska resurser ökat. Den centrala punkten för mineralindustrierna visas i tabell III. Som tabellens sista kolumn visar var USA fram till 1920-talet nettoexportör av mineraler. Omsvängningen skjuts upp av depressionen, under vilken konsumtionen av råvaror sjönk. Situationen förändras betydligt under krigsåren. Men den nya situation USA ställs inför, samtidigt med sin nya roll som organisatör och ledare av det imperialistiska systemet, visar sig dramatiskt på 50-talet, när USA i stället för att ha ett exportöverskott importerar nära 13 procent av sin inhemska konsumtion.

Tabell III. Mineraler: Nettoimport jämfört med konsumtion.* – Medeltal per år räknat i miljoner dollar, 1954 års kurs.

Period	Import	Export	Nettoimport**	Beräknad inhemska konsumtion	Nettoimport uttryckt i procent av inhemska konsumtion**
1900-1909	323	374	- 51	3.313	- 1,5
1910-1919	534	694	-160	5.135	- 3,1
1920-1929	915	863	52	7.025	0,7
1930-1939	792	749	43	6.812	0,6
1940-1944	1.494	922	572	10.802	5,3
1945-1949	1.653	990	663	12.064	5,5
1950-1959	3.103	1.026	2.077	16.170	12,8
1961	3.647	1.145	2.502	17.894	14,8

Källa: U.S. Bureau of the Census. Working Paper No. 6, 'Raw Materials in the United States Economy: 1900-1961' (Washington D.C. 1963.)

Orsaken till denna omsvängning var inte det växande behovet av sällsynta råvaror som inte finns att tillgå inom landet. Tvärtom orsakades den av en snabb ökning i importen av mera vanliga råvaror som traditionellt förekommer rikligt innanför landets gränser. Detta framgår av tabell IV, där en jämförelse görs mellan nettoimporten av sex vanliga mineral och den inhemska utvinningen av samma material. Tabellen visar situationen i dag jämfört med förkrigsåren.

Tabell IV. Vissa mineral: Nettoimport räknat i procent av den inhemska utvinningen.

	1937-39 medeltal (procent)	1966 (procent)
Järnmalm	3	43
Koppar	-13	18
Bly	0	131
Zink	7	140
Bauxit	113	638
Olja	- 4	31

* Alla mineraler utom guld.

** Ett minustecken innebär att exporten var större än importen.

Nettoimport är lika med import minus export.

Källor: 1937-39. Beräknad på uppgifter i U.S. Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States*: 1939, Washington D.C. och ibid. 1940.

1966. Beräknad på uppgifter i amerikanska inrikesdepartementets *Minerals Yearbook*, 1966, Washington D.C. 1967.

Märk: Dessa uppgifter gäller inte den totala konsumtionen, som inkluderar återutnyttjande av skrotmetall och användning av lagervaror. Tabellen framställer enbart det ökade beroendet av import jämfört med utnyttjandet av inhemska naturliga resurser.

Lägg speciellt märke till siffrorna som gäller järnmalm. Under åren strax före kriget var nettoimporten av järnmalm omkring 3 procent av de nära 52 miljoner ton som utvanns ur inhemska gruvor. 1966 var nettoimporten upp i 43 procent av de 90 miljoner ton som bröts inom landet. (Den senare siffran innefattar brytningen av sådan lågvärdig malm som vi kan och vill utnyttja produktivt.) Att den högvärdiga inhemska järnmalmen började ta slut gav upphov till en dramatisk stegring i utlandsinvesteringarna för att utveckla mer lättarbetade och givande järnmalmstillgångar i Kanada, Venezuela, Brasilien och Afrika. Avsikten, visade det sig, var inte bara att exploatera mera lönande tillgångar, utan också att i förebyggande syfte förbättra kontrollen över denna centrala råvara. Varje större inhemsk producent vill naturligtvis förekomma liknande manövrer från andra inhemska eller utländska producenter.

Det är visserligen sant att tekniska framsteg på senare år har ökat de amerikanska malmernas användbarhet. Men trots det kvarstår tendensen till ökat beroende av utländska tillgångar, dels för att man vill få ut något av redan gjorda investeringar, dels som en skyddsåtgärd för att kunna hålla sina egna lågvärdiga malmer i reserv och dels för den omedelbara ekonomiska fördelen att vissa utländska källor är mera lönande. Enligt specialisternas uppfattning kommer den amerikanska stålindustrins beroende av utländska malmtillgångar att öka om inte ett nytt teknologiskt genombrott gör den verkligt lågvärdiga malmen, som utvinns ur takonit och liknande bergarter, avgjort billigare än den utländska. Man väntar sig omkring hälften av den konsumerade järnmalmen 1980 ska komma från utländska källor, och att importdelen år 2000 ska ha stigit till 75 procent.³⁵

Den dramatiska förändringen i USA:s självförsörjningsgrad i fråga om råvaror sammanfattades koncist i en rapport från The President's Commission on Foreign Economic Policy:

‘Att USA övergått från en relativ självförsörjning till ökande beroende av utländska försörjningskällor innebär en av vår tids mest slående ekonomiska förändringar. Andra världskrigets utbrott markerade den huvudsakliga vändpunkten i denna förvandling.

Att USA från att ha varit nettoexportör av metaller och mineral nu har blivit nettoimportör är av allt överskuggande betydelse för utformningen av vår ekonomiska utrikespolitik.

Detta gäller både med tanke på vår långsiktiga ekonomiska tillväxt och med tanke på vårt nationella försvar.

Vi har alltid varit nästan fullständigt beroende av import när det gäller tenn, nickel och platinametaller. Därtill har i stort sett vårt behov av asbest, kromit, grafit, mangan, kvicksilver, glimmer och tungsten täckts genom import. Före andra världskriget var detta i stora drag vår lista på strategiska material, det vill säga mineral där vårt behov täcktes helt eller till betydlig del från utländska källor. I dag däremot är *USA helt självförsörjande enbart*

³⁵ Hans H. Landsberg, *Natural Resources for U.S. Growth*, Baltimore 1964, s. 106.

beträffande kol, svavel, kali, molybden och magnesium.' (Kursiverat av HM) ³⁶

Strategiska material

Amerikanska försvarsdepartementet använder sig av en lista på strategiska material till ledning för ett råvarulagringsprogram. Dessa är de material som anses vara av avgörande betydelse för landets krigspotential och i fråga om vilka försörjningssvårigheter kan befaras. Nu är emellertid dessa material strategiska inte enbart för krigsindustrin. Många civila produkter i dagens tekniska miljö bygger på samma material. (Glimmer finns till exempel med på listan. Glimmer används inom den elektriska industrin i kondensorer, telefoner, likströmgeneratorer och elektriska brödrostar.) Importberoendet beträffande de strategiska materialen visas i tabell V. För mer än halva antalet poster på listan uppgår importandelen till mellan 80 och 100 procent.

Tabell V. Strategiska industriella material klassificerade efter graden av importberoende.

Antal material Import i förhållande till nyutvinning (procent)

38	80 – 100
6	60 – 79
8	40 – 59
3	20 – 39
7	Under 20

Källa: Percy W. Bidwell, *Raw Materials*, New York, Harper & Bros., 1958, s. 12.

För 52 av de 62 materialen måste minst 40 procent importeras. Och, enligt en redogörelse från International Development Advisory Board (en specialkommitté som tillsattes av presidenten på 1950-talet): *Kommer tre fjärdedelar av de importerade materialen på lagringsprogrammet från underutvecklade områden.* Den politiska och militära reaktionen på detta faktum formuleras klart av ovan nämnda kommitté:

‘... det är i dessa länder vi måste söka den övervägande delen av en eventuell ökad tillförsel. Om vi förlorade något av dessa material genom aggression skulle det vara detsamma som ett allvarligt militärt bakslag’. ³⁷

Jetmotorn, gasturbinen och atomreaktorerna har nu ett stort inflytande på efterfrågan på material som endast kan erhållas utifrån. Detta nya behov preciserades i rapporten från presidentens Material Policy Commission:

‘Att gasturbinen och jetmotorn nu används i stridsflygplan, och eventuellt kan utvecklas för användning i kommersiellt flyg och senare i privatbilar, har ökat behovet av material som motstår höga temperaturer och höga tryck. Ett av skälen till att det har tagit så lång tid att utveckla gasturbinen för kommersiellt bruk är att det saknades material som kunde klara glödande hetta och samtidigt centrifugalkraftens påfrestningar vid 20.000 varv i minuten. Eftersom gasturbinens effektivitet stiger med temperaturen finns det ett trängande behov av metaller eller keramiska eller andra ämnen som kan fungera under tryck vid temperaturer över 1.100° C.

Det finns också behov av material för nukleära reaktioner, av vilka många inträffar vid höga

³⁶ Kommissionen för den ekonomiska utrikespolitiken, *Staff Papers Presented to the Commission*, Washington D.C. februari 1954, s. 224.

³⁷ International Development Advisory Board, *Partners in Progress*, Washington D.C. mars 1951, s. 46.

temperaturer. En del av dessa material måste också ha låg kapacitet för absorbering av neutroner. Behovet av allt högre temperaturlåghet blir alltså ett av våra mest kritiska problem.’³⁸

Vad detta innebär förstår vi om vi koncentrerar oss på en produkt, jetmotorn, som sedan ovanstående rapport utarbetades har blivit ett civilt såväl som ett militärt transportmedel.

Tabell VI upptar de sex oundgängliga material som fordras vid tillverkningen av jetmotorn. Av dessa är det enbart beträffande molybden som USA inte är beroende av import för att täcka behovet. För tre av materialen är beroendet totalt. I sista kolumnen upptas de länder som för närvarande är de största producenterna av respektive produkt i den icke-kommunistiska världen. Inom parentes efter varje land anges dess andel i procent av den totala produktionen i den icke-kommunistiska världen.

Tabell VI. Oundgängliga material för framställning av jetmotorer.

	Antal kg per jetmotor (1)	Import i procent av konsumtion(2)	Produktionsländer(3)
Tungsten	40-50	24 %	USA (30 %) Sydkorea (19 %) Kanada (12 %) Australien (8 %) Bolivia (8 %) Portugal (7 %)
Niobium	5-6	100 %	Brasilien (54 %) Kanada (21 %) Mo9ambique (18 %)
Nickel	650-800	75 %	Kanada (71 %) Nya Kaledonien (20 %)
Krom	1.250-1.400	100 %	Sydafrika (31 %) Turkiet (19 %) Sydrhodesia (19 %) Filippinerna (18 %) Iran (5 %)
Molybden	45-50	0	USA (79 %) Kanada (10 %) Chile (9 %)
Kobolt	15-20	100 %	Kongo (Leopoldville) (60 %) Marocko (13 %) Kanada (12 %) Zambia (11 %)

(1) Ur Percy W. Bidwell, *Raw Materials*, Harper & Bros., New York 1958 s. 12.

(2) Beräknad på uppgifter i amerikanska inrikesdepartementet: *Minerals Yearbook*, 1966, Washington D.C. 1967.

(3) Större producenter utanför kommunistvärlden. Procenttalen inom parentes anger landets produktion 1966 i procent av den totala produktionen i den icke-kommunistiska världen.

³⁸ The President's Materials Policy Commission, *Resources for Freedom*, Washington D.C. juni 1952, vol. IV, The Promise of Technology, s. 11.

Samma källa som (2).

De fakta som presenteras här är givetvis ingen hemlighet för affärsvärlden eller för dem som planerar och samordnar den amerikanska regeringspolitiken. 1951 tillsatte president Truman Materials Policy Commission, som citerats ovan, som skulle studera USA:s råvaruproblem och dess förhållande till andra icke-kommunistiska länder. Kommitténs arbete resulterade i en rapport i fem band som utkom mitt under Koreakriget och fick stor publicitet. Temat, råvarutillgångarna som en beståndsdel i utrikespolitiken, dyker upp inte bara beträffande USA:s direkta behov, utan också genom att det ingår i USA:s ansvar som ledare för 'den fria världen' att säkra Västeuropas och Japans råvaruförsörjning. Begrunda till exempel detta uppriktiga uttalande av förre presidenten Eisenhower:

'Japan har en av sina största möjligheter till ökad handel i ett Sydostasien som är fritt och utvecklas ... I det ena landet finns ett stort behov av råvaror, i det andra av industriprodukter. De två regionerna kompletterar varandra. Genom att stärka Vietnam och bidra till att garantera säkerheten i Stilla havet och Sydostasien utvecklar vi gradvis den stora handelspotentialen mellan denna region ... och det högt industrialiserade Japan till bådas fördel. Härigenom kommer friheten i västra Stilla havet i hög grad att stärkas.'³⁹

Och slutligen ytterligare två citat, ett från den republikanska och ett från den demokratiska sidans politiska riktlinjer. Rapporten från Rockefeller Brothers Fund angående ekonomisk utrikespolitik anlägger följande synpunkter:

'Europas ekonomiska trygghet beror i dag på två oundgängliga faktorer: (1) hennes egen intellektuella och tekniska vitalitet och företagsamhet på det ekonomiska området; och (2) en internationell struktur som möjliggör Europas tillgång till utländska marknader på rättvisa handelsvillkor, och tillgång till fullgod råvaruförsörjning, om Europa kan erbjuda rimligt värde i utbyte.

Icke desto mindre förblir de industrialiserade ländernas ekonomiska situation osäker. Om nationalismen i Asien, Mellersta östern och Afrika, som exploateras av Sovjet blir en destruktiv makt kan Europas försörjning av olja och andra nödvändiga råvaror komma i farozonen.'⁴⁰

W. W. Rostow, president Johnsons närmaste rådgivare i nationella säkerhetsfrågor, tycks vara väl medveten om hur råvarorna stöttar det imperialistiska systemet, och om den speciella roll USA spelar i nutidens imperialism. Inför kongressens samarbetsutskott förklarade Rostow relationerna mellan de industrialiserade och de underutvecklade länderna på följande sätt:

'U-ländernas läge, naturtillgångar och folkmängd är sådana att om dessa länder blev fast knutna till det kommunistiska blocket, skulle USA bli världens andra makt ... De underutvecklade områdenas utveckling kommer sannolikt indirekt att avgöra Västeuropas och Japans öde, och därmed effektiviteten hos de industrialiserade regionerna i den fria världens allians som vi åtagit oss att leda. Om de underutvecklade länderna kommer under kommunistisk dominans eller intar en fientlig ställning gentemot västvärlden, kommer Västeuropas och Japans militära styrka att försvagas, det brittiska samväldet i sin nuvarande utformning kommer att falla sönder och atlantvärlden blir – i bästa fall – en klumpig allians som är ur stånd att utöva effektivt inflytande utanför en begränsad sfär, berövad den avgörande makten i

³⁹ Tal vid Gettysburgh College Convocation, 4 april 1959, i Public Papers of the Presidents of the United States, Dwight D. Eisenhower 1959, Washington D. C. 1960, s. 314.

⁴⁰ Rockefeller Brothers Fund, *Foreign Economic Policy for the Twentieth Century*, Garden City, New York 1958, s. 11 för den första punkten, s. 16 för den andra.

världen. Kort sagt är det vår militära säkerhet och själva vår livsform lika väl som Väst-europas och Japans öde som står på spel i u-länderna. Alltså ligger det uppenbarligen i hög grad i vårt nationella intresse att utveckla en den fria världens koalition som i rimlig harmoni och enhet omfattar å ena sidan de industrialiserade länderna i Västeuropa och Japan, och å den andra de underutvecklade områdena i Asien, Mellersta östern och Afrika.’⁴¹

USA som ledande kapitalexportör

I samband med de politiska och militära förändringarna efter andra världskriget, när USA blev världskapitalismens oomtvistlige ledare, började också USA:s markerade dominans som kapitalexportör. På samma gång som det trängande behovet av att utveckla utländska råvarutillgångar bidrog till kapitalexportens snabba ökning efter kriget, så lade de tilltagande investeringarna i utländska förädlingsindustrier en ny dimension till kapitalets internationalisering.

För att få en klarare uppfattning om detta nya drag ska vi först granska världshandeln med industrivaror ur konkurrensaspekten. Tabell VII visar uppskattningar av fem industriländers andel av världens exportmarknad för industrivaror. Bortsett från den anmärkningsvärda förändringen av Italiens ställning under de senaste två tioårsperioderna och tillväxten av Japans handel, ligger de märkligaste förändringarna i en jämförelse mellan USA och Storbritannien under de sjuttio år tabellen täcker. Storbritanniens andel av världshandeln med industrivaror sjönk från 33 till 12 procent, medan USA:s steg från 12 till 21 procent. Men lägg också märke till att USA inte lyckades behålla sin ledning från tiden omedelbart efter kriget. Mellan 1950- och 1967 sjönk USA:s andel från nästan 27 till nästan 21 procent, ungefär samma ställning som USA intog efter första världskriget.

Tabell VII. Andel i exporten av industrivaror (i procent).

	1899	1913	1929	1937	1950	1967
USA	11,7	13,0	20,4	19,2	26,6	20,6
Storbritannien	33,2	30,2	22,4	20,9	24,6	11,9
Tyskland	22,4	26,6	20,5	21,8	7,0*	19,7*
Frankrike	14,4	12,1	10,9	5,8	9,6	8,5
Italien	3,6	3,3	3,7	3,5	3,6	7,0
Japan	1,5	2,3	3,9	6,9	3,4	9,9
Övriga	13,2	12,5	18,2	21,9	25,2	22,4
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källor: A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, Cambridge, England 1963, utom uppgifterna från 1967. (Uppgifterna från 1899 och 1913 omfattar inte Nederländerna.) Uppgifterna från 1967: National Institute, *Economic Review*, februari 1968.

Nu ger emellertid de här siffrorna isolerade en felaktig bild. Från första världskriget och i allt snabbare takt efter andra världskriget skedde nämligen en större del av konkurrensen om marknaderna genom att man byggde fabriker eller köpte upp företag utomlands. Denna nya situation framgår av tabell VIII. Tabellen visar de ledande kapitalexportörernas inbördes ställning vid tiden för första världskriget, mot slutet av tjugotalets boom och år 1960. Under tabellens första period dominerade Storbritannien utlandsinvesteringarna. Hälften av kapitalinvesteringarna utomlands ägdes av brittiska medborgare. Trots att USA fram till tiden efter

⁴¹ Gemensamma ekonomiska utskottets underutskott för den ekonomiska utrikespolitiken, amerikanska kongressen, 84:e kongressen, andra sessionen, *Hearings*, 10, 12, och 13 december 1956, s. 127, 131.

* Enbart Västtyskland. En jämförbar siffra för enbart Västtyskland år 1937 uppskattas till 16,5 %.

första världskriget var nettoimportör av kapital hade landet redan börjat pröva sig fram på kapitalexportens område vid denna tid samtidigt som det började uppnå det imperialistiska stadiet.

Tabell VIII. De ledande kapitalexporterande ländernas utlandsinvesteringar

	1914	1930	1960
	- Procent av totalsumman -		
Storbritannien	50,3	43,8	24,5
Frankrike	22,2	8,4	4,7*
Tyskland	17,3	2,6	1,1
Nederländerna	3,1	5,5	4,2*
Sverige	0,3	1,3	0,9*
USA	6,3	35,3	59,1
Kanada	0,5	3,1	5,5
Totalt	100	100	100

Källa: Beräknad på uppgifter i William Woodruff, *Impact of Western Man*, New York 1966, s. 150, utom siffrorna med asterisk.

Mellankrigstiden och den förändring som då följde, nämligen att USA blev nettoexportör av kapital, erbjöd USA ett tillfälle och det nådde mycket snabbt en ställning i närheten av den äldsta och bäst etablerade kapitalexportören. 1960 utgjorde de amerikanska utlandsinvesteringarna 60 procent av de totala. (Dessa uppgifter gäller både portföljinvesteringar och direkta investeringar. Direkta investeringar – det vill säga ägande av filialer och dotterföretag – var den viktigaste faktorn i de amerikanska investeringarnas expansion. Om uppgifterna gällde enbart de direkta investeringarna skulle alltså USA:s andel var ännu större. Visserligen föreligger inte fullständiga uppgifter för tiden efter 1960, men det förefaller klart att den amerikanska andelen har fortsatt att öka också under dessa år.)

Genom denna väldiga ökning av sina investeringar i utländska tillverkningsindustrier kan USA konkurrera direkt på utländska marknader i stället för enbart genom export. Vad detta innebär framgår av uppgifterna i tabell IX för år 1957 och för år 1965, det senaste året som det för närvarande finns uppgifter från. De första tre kolumnerna visar försäljningen från amerikanska firmor i utlandet (filialer eller dotterföretag till amerikanska bolag). De sista tre kolumnerna visar exportens storlek för samma industrier inom USA.

Det är särskilt värt att lägga märke till att de utländska dotterbolagens försäljning 1965 översteg exporten från företagen i USA inom alla industrigrenar. Dessutom har under senare år ökningen varit större för dotterföretagen utomlands än för exporten. I alla industrigrenar tillsammans steg de utländska dotterföretagens försäljning med 140 procent medan exporten från USA steg med 55 procent.

Försäljningen från industrier i utlandet gör det på två sätt lättare att tränga in på utländska marknader. Man får inte bara en del av marknaden i det land där dotterföretaget ligger, utan kan också utnyttja konkurrentländernas handelsvägar. Detta framgår av tabell X. Amerikanska industrianläggningar säljer bara 77 procent av sitt utbud på de lokala marknaderna. Export till andra länder svarar för 22 procent av dessa industriers försäljning. Lägga märke till den relativt låga exportprocenten från företag i underutvecklade länder (Latinamerika och övriga). Be-

* Uppgifterna från 1960 är mycket ungefärliga uppskattningar som gjorts för att förenkla framställningen av den relativa förändringen i USA:s position.

tydelsen av detta fenomen kommer att behandlas senare i samband med de underutvecklade ländernas finansiella beroende.

Tabell IX. Export och försäljning från investeringar utomlands (miljoner dollar)

Vissa industrigrenar	Utländska dotterföretags försäljning			Export från USA		
	1957	1965	ökning	1957	1965	ökning
Papper och liknande produkter	881	1.820	939	223	389	166
Kemiska produkter	2.411	6.851	4.440	1.457	2.402	945
Gummiprodukter	968	1.650	682	161	167	6
Metallindustri	1.548	3.357	1.809	1.881	1.735	- 146
Icke-elektriska maskiner	1.903	5.257	3.354	3.102	5.158	2.056
Elektriska maskiner och utrustning	2.047	3.946	1.899	874	1.661	787
Transportmateriel	4.228	10.760	6.532	1.784	3.196	1.412

Källor: Utländska dotterföretags försäljning: *Survey of Current Business*, November 1966; Export: U.S. Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States*: 1966 och ibid.: 1965.

Tabell X. Försäljningen av industrivaror från amerikanska dotterföretag i utlandet.

	(i procent av den totala försäljningen utomlands)			
	Kanada	Latinamerika	Europa	Övriga
Lokal marknad	81	93	77	92
Export till USA	11	2	1	2
Export till övriga länder	8	5	22	6
Totalt	100	100	100	100

Källa: Beräknad på uppgifter från *Survey of Current Business*, november 1966.

De direkta investeringarnas betydelse för försäljningen utomlands är utan tvivel vad som föresvävade den representant för ett investmentbolag som nyligen skrev följande i en artikel i *Foreign Affairs*:

‘Den roll de amerikanska direkta investeringarna spelar i världens ekonomi är överväldigande. Enligt den amerikanska delegationen i Internationella handelskammaren är bruttovärdet av produktionen i de amerikanska företagen utomlands ett gott stycke över 100 miljarder dollar per år. Det vill säga att beräknat på basis av det totala värdet av deras utbud utgör de amerikanska företagen utomlands tillsammans den tredje nationen i världen (om man får använda en sådan term för att beteckna dessa företag) med en större bruttoproduktion än något annat land utom USA och Sovjetunionen. Självfallet förbrukar dessa företag stora mängder råvaror och halvfabrikat som produceras lokalt, så deras bidrag till nettoprodukten (värdeökningen) är mycket mindre än deras bruttoförsäljning.’⁴²

På tillverkningsindustrins område är den väldiga affärsverksamheten i utlandet huvudsakligen koncentrerad till Kanada och Europa, som framgår av tabell XI. Och under inflytande av Marshallplanen och NATO, har huvudtendensen sedan andra världskriget varit ett ökat tillflöde av industrikapital till Europa.⁴³

⁴² Leo Model, ‘The Politics of Private Foreign Investment’, i *Foreign Affairs*, juli 1967, s. 640 f.

⁴³ En ofta framförd förklaring till ökningen av de amerikanska investeringarna i Europa är den speciella dragningskraft som EEC skulle utöva. Detta tillbakavisas av Anthony Scaperlandas analys: ‘... det vanliga antagandet att EEC skulle orsaka en omfördelning av de internationella investeringarna saknar stöd i fakta. Det är tvärtom så

Tabell XI. Direkta investeringar utomlands i tillverkningsindustri (miljoner dollar).

	1950		1966	
	dollar	procent av totalsumman dollar	dollar	procent av totalsumman dollar
Samtliga områden	3.831	100	22.050	100
Särskilda områden:				
Kanada	1.897	49,5	7.674	34,8
Mexiko	133	3,5	797	3,6
Argentina	161	4,2	652	3,0
Brasilien	285	7,4	846	3,8
Europa	932	24,3	8.879	40,3
Sydafrika	44	1,1	271	1,2
Indien	16	0,4	118	0,5
Japan	5	0,1	333	1,5
Filippinerna	23	0,6	180	0,8
Australien	98	2,6	999	4,5

Källa: Amerikanska handelsdepartementet; *United States Business Investment in Foreign Countries*, Washington, D.C. 1960, och Walther Lederer och Frederick Cutler, *International Investments of the United States in 1966* i *Survey of Current Business*, september 1967.

Men USA saknar inte medtävlare på denna marknad. I tabell XII visas hur investeringarna korsar varandra, en återspeglning av de stora bolagens konkurrens om marknaderna. Engelska företag investerar i Frankrike och Västtyskland. Belgien investerar i Frankrike, Västtyskland och England. Men USA intar uppenbart en helt dominerande position på de utländska investeringarnas område i Europa. Som man kan vänta sig har det faktum att investeringarna huvudsakligen kommer från ett litet antal storbolag resulterat i att amerikanska företag innehar imponerande andelar av vissa industrigrenar i Europa.

Tabell XII. Den amerikanska andelen av de utländska investeringarna.

	Frankrike	Västtyskland	Storbritannien
	1962	1964	1962
USA	45 %	34%	72 %
Storbritannien	12	10	
Nederländerna	11	17	2
Schweiz	5	16	7
Belgien	8	5	1
Frankrike	–	7	2
Sverige	1	3	1
Italien	5	ingår i 'övriga'	1
Västtyskland	3		1
Kanada	2	ingår i 'övriga'	9
Övriga	8	8	4
Totalt	100%	100%	100%

Källa: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investment, Boulogne-sur-Seine*, Frankrike, The

att områdena utanför EEC antingen har bibehållit eller ökat sin andel av de direkta amerikanska investeringarna i Västeuropa."The E.E.C. and U.S. Foreign Investment: Some Empirical Evidence', i *The Economic Journal*, mars 1967, s. 26.

Atlantic Institute, 1966, s. 13.

Lägg märke till i tabell XIII att amerikanska företag kontrollerar mer än hälften av bilindustrin i England, nästan 40 procent av oljan i Tyskland och mer än 40 procent av telegraf- och telefonutrustningen och den elektroniska och statistiska utrustningen i Frankrike (datamaskinindustrin i Frankrike kontrolleras till 75 procent).

Tabell XIII. Den beräknade amerikanska andelen av vissa industrier

Frankrike 1963	Amerikanska företags andel (procent av försäljningen)
Oljeraffinering	20
Rakblad och rakhyvlar	87
Bilar	13
Däck	över 30
Kimrök	95
Kylskåp	25
Verktygsmaskiner	20
Halvledare	25
Tvättmaskiner	27
Hissar och paternosterverk	30
Traktorer och jordbruksmaskiner	35
Telegraf- och telefonutrustning	42
Elektronisk utrustning och kalkyleringsmaskiner (därav datamaskiner 75 %)	43
Symaskiner	70
Elektriska rakapparater	60
Bokföringsmaskiner	75
Storbritannien 1964	
Raffinerade petroleumprodukter	över 40
Datamaskiner	över 40
Bilar	över 50
Kimrök	över 75
Kylskåp	33 1/3 till 50
Läkemedel	över 20
Traktorer och jordbruksmaskiner	över 40
Instrument	över 15
Rakblad och rakhyvlar	cirka 55
Västtyskland	
Olja	38
Maskiner, fordon, metallprodukter (därav bilar 40 %)	15
Livsmedelsindustri	7
Kemiska produkter, gummi, etc.	3
Elektrisk-, optisk-, leksaks- och musikindustri (därav datamaskiner 84 %)	10

Källa: Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investments, Boulogne-sur-Seine, Frankrike, The*

Atlantic Institute, 1966, s. 19.

Sambandet mellan monopolistiska tendenser och strömmen av investeringar till Europa antyds av följande fakta: på de tre största europeiska marknaderna (Västtyskland, England, Frankrike) svarar tre företag – Esso, General Motors och Ford för 40 procent av de direkta amerikanska investeringarna.. I Västeuropa som helhet kommer två tredjedelar av de amerikanska investeringarna från 20 amerikanska företag.⁴⁴ Mellan 1950 och 1965 har allt fler av de större bolagen köpt eller byggt in sig i Europa. 1961 hade 460 av de 1.000 största amerikanska företagen en filial eller ett dotterbolag i Europa. 1965 hade siffran stigit till 700 av 1.000.’⁴⁵

Kort sagt är kapitalets internationalisering bland storföretagen betydligt större i dag än för femtio år sedan när Lenin skrev sitt arbete om imperialismen.

Det finansiella systemet

Det amerikanska bankväsendets internationalisering

Nyligen stod det i en artikel i *Fortune*: ‘Det område där det amerikanska bankväsendet expanderar mest i dag är inte inom USA utan utomlands ... Expansionen utomlands skapar också det första verkligt internationella banksystemet.’⁴⁶ Denna utveckling på bankväsendets område kompletterar på ett lämpligt sätt USA:s nya roll som det imperialistiska systemets ledare och organisatör. Ingenting kunde vara mer naturligt än att följande faktorer sammanfaller: (a) USA:s vitt utbredda militära och politiska närvaro (genom krig, militärbaser samt militärt och ekonomiskt bistånd); (b) det amerikanska kapitalets dominerande ställning vid skapandet av multinationella industriimperier; (c) att dollarn har uppnått en internationell nyckelroll vad gäller betalningar, krediter och valutareserver; (d) att det multinationella bankväsendet expanderar.

Bankvärlden är givetvis väl medveten om sammanhangen. En rapport från Brown Brothers Harriman & Co. påpekar: ‘USA har vitala politiska intressen i nästan alla delar av världen. Det är inte orimligt att vänta sig, att kommersiella intressen ska följa efter, och de uppmuntras också till detta.’⁴⁷

Som ett konkret exempel på sambandet mellan kommersiella och politiska intressen kan man ta de amerikanska bankernas etablering i Saigon. I en artikel i *New York Times* 1965, som behandlar de två största amerikanska bankernas planer på att upprätta filialer i Sydvietnam, citeras en vice VD för First National City Bank, Henry Sperry:

‘Efteråt kommer det stora återuppbyggnadsarbetet... Det kräver kapital, och kapital betyder banker. Det skulle vara ologiskt att tillåta fransmän och engelsmän att monopolisera bankverksamheten, nu när Sydvietnams ekonomi blir allt mer USA-orienterad.’⁴⁸

I själva verket öppnades två amerikanska banker i Saigon sommaren 1966. Om detta skriver *Business Week* så här:

‘Mitt i kvarter fyllda av billiga nattklubbar för amerikanska soldater ser Saigonfilialerna till Bank of America och Chase Manhattan Bank ut som moderna fästningar av granit och

⁴⁴ Christopher Layton, *Trans-Atlantic Investment*, Boulogne-sur-Seine, Frankrike 1966, s. 18.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 18.

⁴⁶ Jeremy Main, ‘The First International Bankers’, *Fortune*, december 1967, s. 143.

⁴⁷ T. M. Farley, *The ‘Edge Act’ and United States International Banking and Finance*, New York, Brown Brothers Harriman & Co., maj 1962, s. 32.

⁴⁸ *New York Times*, 9/12 1965.

sandsten... Bankerna ... byggdes speciellt för krigstids-förhållanden – väggar beskaffade så att de kan stå emot granatexplosioner, glasblock i stället för fönster ... Utan den massiva amerikanska insatsen i Vietnam skulle förmodligen ingen av bankerna finnas där. Bankerna kom in i den vietnamesiska bilden förra året på grund av den stora amerikanska uppbyggnaden, som började 1965. USA:s regering behövde en plats att förvara sina fonder – för ambassaden, Agency for International Development och militären. Den såg inget skäl att gynna franska eller andra utländska banker i landet.’⁴⁹

Denna bankernas omtanke om regeringen och regeringens omtanke om bankerna är inte något som bara förekommer i krigstid. När USA gör sig av med överskott på jordbruksvaror genom att sälja dem för utländsk valuta, ackumuleras stora penningssummor för USA:s räkning i köparlandet. Kan man tänka sig ett bättre tillfälle att ge en hjälpande hand åt en förtjänt bank, som söker fotfäste i ett underutvecklat land? En ny bank behöver tillgång till insättningar för att kunna sätta i gång. Ett exempel från Pakistan:

‘Av de banker, som fått dessa insättningar (av amerikanskägda lokala valutor) har de flesta varit privatägda amerikanska affärsbanker i Pakistan (t.ex. Bank of America, American Express och några till). Eftersom dessa banker inte har funnits i landet så länge och alltså inte är ordentligt etablerade, har de än så länge relativt liten kontakt med industri- och handelssektorerna i jämförelse med de äldre och bättre etablerade pakistanska och brittiska affärsbankerna. Därför är de amerikanska bankerna angelägna om att få dessa fonder, och det är högst sannolikt att de belånar dem vidare på bankernas internationella valutamarknad.’⁵⁰

På så sätt gör den amerikanska staten sin insats för att räcka de amerikanska bankerna i utlandet en hjälpande hand. Men bankerna ligger heller inte på latsidan, när det gäller att utnyttja de nya möjligheterna och axla sin mission i världen.

I en redogörelse för de nya aspekterna på internationellt bankvägen skildrade George S. Moore, direktör för First National City Bank, nyligen det internationella kapitalets allt större betydelse – den snabba ökningen av lån till utlänningar och utländska insättningar i New York’s banker. Han anmärkte, att en sådan intensifierad aktivitet pekar mot ‘ett ömsesidigt internationellt beroende utan motstycke sedan nationalstatens uppkomst. Amerikanska banker har redan reagerat på dessa tendenser. När dollarn blivit den ledande internationella valutan och USA världens största exportör och importör av varor, tjänster och kapital, är det enbart naturligt, att de amerikanska bankerna gör sig redo att *spela samma roll inom internationell ekonomi relativt sett som de stora brittiska kapitalinstitutionerna gjorde under förra seklet.*’⁵¹ (Vår kursivering.)

Detta är knappast någon anspråkslös ambition. De brittiska bankernas världsdominans var, när allt kommer omkring, inte en fråga om viljekraft eller rent teknisk skicklighet, utan en integrerad del av Storbritanniens monopol på den internationella handeln och dess överlägsenhet som kolonialmakt. Fram till 1880-talet hade Storbritannien så gott som inga konkurrenter om finansieringen av den internationella handeln utanför Europa. Under 1800-talets sista decennier började de tyska och franska utlandsbankernas spridning att efterlikna de brittiska bankernas, utom i områden som stod under brittisk överhöghet.⁵² Men trots den ökade

⁴⁹ *Business Week*, 14/10 1967, s. 92.

⁵⁰ Dr Christopher Beringer och Irshad Ahmad, *The Use of Agricultural Surplus Commodities for Economic Development in Pakistan*, Karachi, januari 1964, s. 14.

⁵¹ George S. Moore, ‘International Growth: Challenge to US Banks’, *The National Banking Review*, september 1963, s. 6.

⁵² Herbert Feis, *Europe The World’s Banker, 1870 -1914*, New York 1965, s. 30 f.

konkurrensen stod sig den engelska dominansen i fråga om finansieringen av utrikeshandeln. Faktum är att under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet finansierades större delen av den amerikanska utrikeshandeln – större delen av andra länders utrikeshandel – inte med dollar utan med pund från Londonbanker.⁵³

De hämmande effekter, som det internationella brittiska finanssystemet hade på USA:s potentiella ekonomiska expansion utåt, insågs klart och diskuterades en hel del efter hand som behovet att expandera utåt blev intensivare. William Adams Brown, som ingående studerat de finansiella aspekterna på denna period, skrev så här:

‘Under minst ett årtionde före instiftandet av Federal Reserve Act (1913) hade man i USA livligt diskuterat olika metoder, som skulle kunna befrämja den amerikanska exporten av industrivaror. Bland annat föreslog man ett utvidgande av de amerikanska bankernas tjänster i utlandet och skapandet av en acceptmarknad i New York. Det hade skapats ett allt starkare behov av att förse amerikanska exportörer med en service i utlandet, som var jämförbar med den som brittiska banker hade byggt upp under 1800-talet, och som tyska, italienska och andra utländska banker hade byggt upp under senare delen av 1800-talet och första delen av 1900-talet ... Trots att detta system (de brittiska bankernas) försåg den amerikanska handeln med billig och effektiv finansiering, gjorde den amerikanska industrivaruexportens allt mer konkurrens-inriktade natur beroendet av ett annat lands finansieringstjänster fränstötande för dem som var engagerade i en aggressiv expansion av amerikansk handel. Man hade en stark känsla av att användandet av pundaccepter var ett handikapp för den amerikanska handeln, eftersom den stärkte den gynnade ställning brittiska varor redan hade tack vare gamla förbindelser och brittiskkontrollerade företag över hela världen ... Från den dag kriget bröt ut (första världskriget) började amerikaner lägga grunden till ett utvidgande av amerikansk bankverksamhet utomlands, och därigenom tillgången på växlar dragna på amerikanska krediter på de platser som utrikeshandeln utgick från. Kriget skapade inte denna rörelse, men det raserade de -hinder, som tidigare stått i vägen för dess utveckling.’⁵⁴

De hinder, som stod i vägen, kan i stort sett spåras till den befästa position andra starka industrinationer hade uppnått tidigare, och den gynnade ställning de intog i sina vidsträckta koloniala besittningar. USA, som fram till första världskriget var en låntagande nation, hade inte haft tillräcklig finansiell rörelsefrihet för att kunna komma till rätta med det konkurrens-övertag, som andra nationer hade skaffat sig genom att utsträcka sin internationella bankverksamhet och sina investeringar i utlandet. Det som sved mest var att europeisk affärsverksamhet och europeiskt kapital hade försprånget också på tröskeln till USA – i Latinamerika. En bankman från National City Bank i New York förklarade 1915:

‘Dt utländska bankerna i Latinamerika och deras filialer (till brittiska och tyska banker) verkar effektivt för att stärka handelsförbindelserna mellan de sydamerikanska republikerna och sina hemländer. Dessa banker har aktivt engagerat sig i det industriella och ekonomiska livet i de samhällen, där de är lokaliserade. De har lämnat kapital till utvecklingen av dessa länders resurser, finansierat järnvägar, hamnbyggen, allmänna inrättningar och lagerbyggnader. De har kraftigt medverkat till att bygga upp marknader i sina hemländer för råvaror, som produceras i Sydamerika och på så sätt lagt grunden till ett ömsesidigt utbyte av varor. Engelskt och tyskt kapital har frikostigt investerats i dessa länders framtid. England och

⁵³ Frank M. Tamagna och Parker B. Willis, ‘United States Banking Organization Abroad’, *Federal Reserve Bulletin*, december 1965, s. 1287.

⁵⁴ William Adams Brown, Jr., *The International Gold Standard Reinterpreted, 1914-34*, New York 1940, band 1, s. 147 f.

Tyskland har under de senaste tjugofem åren lagt ner ungefär fyra miljarder dollar i Argentina, Brasilien och Uruguay, och resultatet är att de tillsammans åtnjuter 46 % av dessa tre länders totala handel.’⁵⁵

Det krig som rasade i Europa stimulerade denna bankmans framtidssyner:

‘En sällsynt förening av omständigheter gynnar oss nu. Affärsförbindelserna mellan andra stora nationer, vilkas handelsförbindelser tidigare länge varit ömsesidiga och vänskapliga, har avbrutits just när de nödvändiga instrumenten för en uppbyggnad av vår utrikeshandel äntligen har skapats. Med tanke på de djupgående förändringar av handelsförbindelserna mellan åtskilliga nationer, som kommer att bli resultatet av den konflikt som nu rasar, erbjuder sig nu ett utmärkt tillfälle för vårt land att, under de närmaste åren, lägga en varaktig grund till en lönande utrikeshandel i stor skala.’⁵⁶

De instrument han syftar på hade skapats genom Federal Act, som gav de juridiska förutsättningarna för att de amerikanska bankerna skulle kunna bygga upp filialer utomlands. Man förstår, att en bankman som söker nya möjligheter till affärer och vinster blir entusiastisk över att nya dörrar öppnas till den övriga världen. Men bankrörelsen utomlands, liksom inom landet är ingen självständig verksamhet. Den lever och tillväxer i intim samverkan med ökande investeringar i utlandet och växande utrikeshandel, så som tjänstemannen från National City Bank beskriver det:

‘För att kunna skapa en lönsam och varaktig ‘Idel på hittills orörda marknader i andra länder, kommer vi att bli tvungna att bidra till dessa länders utveckling. Brasilien, Colombia, Argentina, Chile, Peru och andra sydamerikanska republiker har stora och mycket värdefulla naturtillgångar, som väntar på att utvecklas. Om USA i framtiden investerar sitt överskottskapital i Sydamerikas uppbyggnad efter samma principer, som styr de europeiska ländernas investeringar på samma område, kommer detta att resultera i möjligheter till handel, som kommer att ge oss en vinst många gånger större än den ursprungliga investeringen.’⁵⁷

Denna skisserade utvecklingsväg följdes naturligtvis också, till en början huvudsakligen i Latinamerika, men stegvis utsträcktes den också till andra områden. De amerikanska bankernas filialer i utlandet blev i själva verket viktiga medel, när det gällde att överföra kapitalöverskott och att utforska nya handelsmarknader. De förändringar inom finans och handel, som kriget åstadkom, gav möjlighet till ett stort steg framåt för bankverksamhet och investeringar i utlandet. Men det behövdes ytterligare ett världskrig och den ‘öppna dörr’ som skapades genom det gamla kolonialsystemets undergång och USA:s uppstigande till positionen som den ‘fria världens’ ledare, innan det amerikanska bankväsendet blev ett blomstrande internationellt bankväsende.

Bankfilialerna breder ut sig över den kapitalistiska världen

USA:s banker kommer in på utländska marknader på tre sätt:

(1) Genom att använda sig av utländska banker som korrespondenter. En sådan bank sköter den amerikanska bankens transaktioner utomlands. Denna aktivitet kompletteras ofta genom att kontor sätts upp i vissa utländska städer, där bankens representanter underlättar bankaffärer utomlands. Sådana utposter är visserligen användbara för bankerna, men deras verksamhet är

⁵⁵ William S Kies, ‘Branch Banks and our Foreign Trade’, i American Academy of Political and Social Science, *The Annals*, maj 1915, s. 301.

⁵⁶ Ibid., s. 308.

⁵⁷ Ibid., s. 307.

begränsad, eftersom de inte åtar sig alla en banks funktioner, som t.ex. långivning.

(2) Genom att öppna filialer, som fungerar på samma sätt som en bank inom USA. Deras verksamhet är naturligtvis avpassad efter de banklagar som gäller i värdlandet.

(3) Genom att starta dotterbolag. Dessa bolag köper in sig i banker med utländska ägare, startar bank- och finansieringsbolag utomlands, samt investerar i en rad olika affärsverksamheter utanför bankerna.

Korrespondentnätet av banker och utlandskontor är visserligen till hjälp när det gäller att betjäna USA:s kunder, men det är systemet med filialbanker, som er nya och betydande möjligheter till affärer och vinster. Det är filialbankerna som kan skörda speciella vinster av USA:s internationella aktiviteter: de pengar som amerikanska väpnade styrkor ger ut utomlands, de banksättningar som uppkommer genom u-hjälpen, och de bankaffärer som följer med amerikanska privata investeringar utomlands.

Det är filialerna som gör det möjligt för USA att få del i världens finansiella transaktioner, genom att de konkurrerar med lokala institutioner och andra internationella banksystems kontor. Slutligen är det genom dem som de särskilt stora bankerna kan använda sin speciella ekonomiska styrka, så att de blir ännu rikare och mer inflytelserika. Ty liksom det är de största industrierna, oljebolagen och gruvbolagen, som dominerar investeringarna utomlands, så är expansionen på bankväsendets område koncentrerad till de största amerikanska bankerna. Av de 298 utlandsfilialer, som fanns vid slutet av 1967, ägdes 259 av tre banker: First National City Bank, Chase Manhattan Bank och Bank of America.⁵⁸

Av tabell XIV och XV framgår utlandsfilialernas tillväxtmönster och speciellt de senaste åren feberaktiga expansion. Tabell XIV visar i hur många länder inom fem större områden, samt inom amerikanska besittningar och förvaltareksområden, som bankfilialer opererade vissa år. 1918 hade amerikanska banker startat filialer i 16 länder, i första hand i Latinamerika och Europa. Man måste komma ihåg att sådana operationer inte hade någon större betydelse för de amerikanska bankerna före första världskriget. I själva verket var det bara banker med delstatsprivilegier, som hade laglig möjlighet att öppna filialer utomlands. Banker som arbetade på det federala planet fick inte klarsignal förrän genom Federal Reserve Act 1913. Expansionstakten var tämligen låg under 20- och 30-talen, men i ljuset av den senare utvecklingen är det värt att notera att det är under denna period, som portarna till Fjärran Östern öppnas. Nedgången i antalet representerade länder i Europa mellan 1918 och 1939 beror på att filialerna i Ryssland och Tyskland bortföll.

Några större förändringar inträffade uppenbarligen inte under krigsåren, bortsett från att filialer i fiendliga eller fiende-ockuperade länder stängdes. En ny uppgång, men fortfarande relativt långsam, inträdde efter kriget fram till omkring 1955. Därefter ökar takten. 1960 finns filialer i alla viktigare områden. Vid slutet av 1967 har filialer lokaliserats till 55 olika länder utanför USA.

Åtskilliga faktorer inverkar på denna expansion: (1) den fortsatta utbredningen av amerikanska intressen i olja, gruvor och industrier utomlands; (2) militärbasernas spridning; (3) det ekonomiska och militära biståndet från amerikanska staten, som tränger in också på före detta koloniala områden, som en gång var moderlandets enskilda angelägenhet. Omedelbart efter kriget återvände de amerikanska bankerna till Tyskland.. 1950 hade amerikanska filialer

⁵⁸ Framräknat från stencil från Federal Reserve Board, Overseas Branches and Corporations Engaged in Foreign Banking and Financing in Operation on December 31, 1967.

öppnats för första gången i Singapore, Thailand och Guam. Nästa steg var Främre Orienten. Mellan 1950 och 1955 startades filialer i Egypten, Libanon och Saudiarabien. Under de följande åren täckte filialbankerna hela komplexet av amerikanska politiska och militära operationer: Nigeria, Malaysia, Okinawa, Korea, Formosa, Vietnam, Marocko, Liberia, Guyana, Trinidad, Jamaica, m.fl. Tabell XIV

Antal länder utanför USA i vilka nordamerikanska banker har filialer.

	1918	1939	1950	1955	1960	1967
Latinamerika a)	10	11	10	10	13	22
Europa	5	3	4	4	4	10
Afrika	0	0	0	3	1	3
Västasien	0	0	0	0	3	3
Östasien	0	6	7	6	8	12
Nordamerikanska översjöområden och förvaltareksområden b)	1	2	3	3	4	5
Sammanlagt	16	22	24	26	33	55

a) Inklusivt västeuropeiska kolonier

b) Kanalzonen (Panama), Puerto Rico, Guam, Truk Islands och Virgin Islands. Uppgifter om Filippinerna ingår i kategorin Östasien, trots detta lands beroende ställning under en del av åren.

Källa: Board of Governors of the Federal Reserve System, *Annual Report* för de relevanta åren t o m 1960. Uppgifter för 1967 från stencilerad förteckning sammanställd av Federal Reserve Board, *Overseas Branches of Corporations Engaged in Foreign Banking and Financing in Operation on December 31, 1967*.

Filialbankernas geografiska spridning utomlands är bara en av faserna i det internationella engagemanget. Efter hand som en filialbank blir väl etablerad i ett land, finns det nämligen en tendens till att underfilialer och nya filialer uppstår över hela landet. Som man kan se av tabell XV är alltså ökningen av antalet filialer utomlands mycket större än antalet länder där amerikanska banker förekommer. Under en period av 21 år, från 1918 till 1939, uppgick nettoökningen av antalet filialer till 28. (Bruttoökningen var större, än vad som framgår av tabellen, eftersom 11 filialer till National City Bank, som fanns i Ryssland, försvann genom förstatligande under denna period.)⁵⁹ Denna expansionstakt påverkades märkbart av den under depressionen avtagande affärsverksamheten, men den accelererade kraftigt efter andra världskrigets slut. Under de fem åren från 1950 till 1955 tillkom 16 utlandsfilialer. Från 1955 till 1967 öppnades mer än 180 nya filialer. Lägg också märke till att det år 1967 fanns fler filialer i Fjärran Östern än i Europa.

⁵⁹ Det finns kanske ett släktskap mellan nordamerikanska filialbanker utomlands och social revolution? 1917 fanns den största anhopningen av nordamerikanska banker utomlands i Ryssland. Före den kinesiska revolutionen återfanns den största koncentrationen av nordamerikanska banker i Östasien just i Kina. Och Kuba var också under en lång period favorit för nordamerikanskt bankväsende: före den kubanska revolutionen var Kuba värd för de flesta nordamerikanska filialbankerna.

Tabell XV

Antal nordamerikanska bankfilialer utanför Förenta Staterna.

	1918 c)	1939	1950	1955	1960	1967
Latinamerika a)	31	47	49	56	55 e)	134
Europa	26	16	15	17	19	59
Afrika	0	0	0	4	1	4
Västasien	0	0	0	0	4	7
Östasien	0	18	19d)	20	23	63
Nordamerikanska översjöområden och förvaltareksområden b)	4	8	12	14	22	31
Sammanlagt	61	89	95	111	124	298

a) Samma som Tabell XIV.

b) Samma som Tabell XIV.

c) Detta är de filialer som auktoriserats av Board of Governors of the Federal Reserve System t o m 1918. Inkluderade är de 11 filialerna som National City Bank hade i Ryssland före nationaliseringen av banker.

d) Denna ökning äger rum trots att de nordamerikanska filialerna i Kina hade försvunnit. Av de 18 filialerna i Östasien 1939 fanns sju i Kina. Hong Kong räknas i detta avseende som särskilt land.

e) Ej medräknade är 21 filialer som nationaliserades av den kubanska regeringen 1960.

Källa: Samma som för Tabell XIV.

Medan de amerikanska bankerna breder ut sig i de underutvecklade länderna (nästan halva antalet filialer finns i Latinamerika), blir också deras inflytande i de industrialiserade länderna av allt större strategisk betydelse. *Fortune* noterar att 'Det har blivit en kliché i bankkretsar att säga att 'de enda verkligt europeiska bankerna nuförtiden är amerikanska.'⁶⁰ Professor Kindleberger säger så här: 'Det är värt att notera, att av affärsbankerna är det snarare de amerikanska – Morgan Guaranty Trust Co., Chase Manhattan och First National City i synnerhet – och inte de europeiska, som är representerade i de olika EEC-länderna.'⁶¹

De ekonomiska drivkrafterna bakom utlandsbankernas uppsving liknar motiven bakom industrins verksamhet utomlands: en relativ nedgång i expansionsmöjligheterna inom landet och lockande vinstmöjligheter utomlands. En skribent analyserar situationen på följande sätt:

'Det finns två skäl till att de amerikanska bankirerna intensifierade sina ansträngningar på det internationella området. För det första har många bankmän kommit till den uppfattningen, att hemmamarknaden erbjuder begränsat utrymme för vidare utveckling i större skala ... Ett andra skäl till internationaliseringen är den till synes obegränsade efterfrågan på internationell bank- och finansieringservice.'⁶²

⁶⁰ Jeremy Main, a.a., s. 143.

⁶¹ Charles B. Kindleberger, 'European Economic Integration and the Development of a Single Financial Center for Long-Term Capital', *Weltwirtschaftliches Archiv*, band 90, nr 2 1963, s. 206. Liksom när det gäller nordamerikansk tillverkningsindustri i Europa så stimulerar de nordamerikanska bankernas växande inflytande på kontinenten och i England motaktioner i form av sammanslagningar. Det erkänns allmänt att de åtgärder som vidtogs för att slå samman Barclays, Lloyds och Martins, dominerande banker i England, ägde rum huvudsakligen för att stå emot konkurrensen från nordamerikanska banker i England och i de områden där engelska banker traditionellt verkar.

⁶² Hugh Chairnoff: 'Philadelphia Bankers are International Bankers', Federal Reserve Bank of Philadelphia,

För ögonblicket finns mycket lite information tillgänglig för allmänheten om denna nya verksamhets omfattning jämfört med inhemska aktiviteter. I den ovannämnda artikeln i *Fortune* har en del spridda uppgifter samlats ihop:

Under de tio åren före 1967 har insättningarna i New Yorkbankernas utländska filialer ökat från 1,35 miljarder dollar till 9,5 miljarder. På senare tid har de ökat sju gånger snabbare än insättningarna inom landet. Vid Manufacturers Hanover har den utländska affärsverksamheten ökat från 10 till 25 procent av den totala verksamheten.

För tre år sedan avslöjade Chase Manhattan, att 14 % av bankens nettovinst kom från utland-saffärer, och procentalet har säkert stigit sedan dess. Manufacturers Hanover meddelar, att vinsten från dess utländska avdelning har mer än fördubblats under de senaste fem åren, vilket förmodligen innebär att vinsten har hållit jämna steg med utökningen av avdelningens verksamhet.⁶³

Utländsk expansion genom bankernas dotterbolag

Det stigande antalet filialbanker ger bara en aspekt på stegringen av bankernas aktivitet utomlands. Det andra dynamiska redskap, som de amerikanska bankerna använder för att tränga in i den internationella finansens blodådror, är dotterbolagen.

Denna metod möjliggjordes också genom en av Wilson-administrationens första reformer – Federal Reserve Act – ett sätt att tillåta och uppmuntra bankernas expansion utomlands. Metoden underlättades ännu mer genom det tillägg till lagen från 1919 som kallas Edge Act. Innebörden i dessa lagförändringar var att amerikanska banker tilläts grunda dotterbolag (a) för att underlätta upprättandet av filialer i länder, vars lagar inte medgav filialbanker och (b) för att göra det möjligt för bankerna att utöka området för sina finansiella aktiviteter och investeringar utomlands. Dotterbolagen kunde verka utanför de inhemska bankernas områden. De kunde t.ex. ägna sig åt direkta investeringar i icke-finansiella företag – industrier, gruvor och handel – vilket inte är tillåtet för banker i USA.

Grunden för dotterbolagens existens lades visserligen under första världskriget och strax där-efter, men de fick inte ordentligt fotfäste förrän på 1950-talet. Delvis berodde initialsvårigheterna på att ganska många av dem startades just när krisen 1920-21 bröt ut. Världsmarknadsprisernas bristande stabilitet komplicerade deras transaktioner. Dessutom var bristen på erfaren och utbildad personal en hämmande faktor. Bankerna hade inte en stor reserv av erfarna koloniala administratörer, som de kunde använda sig av, vilket däremot britterna hade. Medan kriget hade gett USA-dollar och USA:s bankväsen ett stort uppsving, var USA fortfarande endast en medtävlare i kampen om världens finansiella ledarskap: Storbritanniens väl-etablerade finanssystem, stött av dess kolonialimperium och vitt utbredda militära organisation, utgjorde ett oerhört hinder för det amerikanska kapitalets världssträvanden.

Slutligen drabbades denna form av utländsk penetration av ett kraftigt bakslag under 1930-talets världsomspännande depression. År 1929 ägde amerikanska banker 18 sådana dotterbolag; 1945, efter depression och krig, hade endast två av dessa bolag överlevt.

Den motsatta utvecklingen under 1950- och 1960-talen är en lärorik illustration till de föränd-

Business Review, maj 1968, s. 2 f. En annan intressant faktor är förmågan hos stora banker utanför de östra delarna av landet att bli framgångsrika finansieringsinstitut i de snabbare växande områdena av Förenta Staterna. Förutom Bank of America är det bankerna från östra USA som är mest aktiva i utländsk verksamhet och som befinner sig i den bästa positionen att utveckla sin verksamhet utomlands.

⁶³ Jeremy Main, a.a., s. 143 f.

ringar på den internationella finansens område, vilka följt med USA:s nya position i dess politiska, militära och ekonomiska verksamhet. Under denna senaste period har dessa dotterbolag växt upp som svampar ur jorden. De har blivit ett effektivt och genomträngande redskap, som av alla tecken att döma fortfarande växer. Mönstret för tillväxten kan ses i tabell XVI.

Tabell XVI

Nordamerikanska finansieringsinstitut, dock ej bankfilialer, utomlands.

1929	18
1945	2
1956	7
1960	15
1963	35
1967	52

Dessa dotterbolags mångsidiga verksamhet kan sammanfattas i tre avdelningar:

(1) Bank- och finansieringsbolag har upprättats i Kanada, i 7 europeiska, 8 latinamerikanska och 2 afrikanska länder.⁶⁴ Dessa bolag utövar i sin tur en mångsidig investeringsverksamhet, ofta i samarbete med lokala banker, andra internationella banker, och ibland med den amerikanska regeringen. (Anm.: dessa nyssnämnda bolag ingår alltså i de i tabellerna XIV och XV uppräknade filialerna.)

(2) Dotterbolagen användes såsom medel att köpa upp en mindre del aktier, eller aktiemajoriteten i banker utomlands. Detta gör det möjligt för dem att få fotfäste i ett lands bank-system, såsom t.ex. genom den aktiemajoritet, som Bank of America äger i Banca d'America e d'Italia (Milano), den nionde i storleksordningen av Italiens affärsbanker med ett nät av mer än 70 filialer.⁶⁵ Det gör dem också i stånd att nå in i andra industrialiserade länders internationella banksystem, in i banker som i det förflutna haft särskilda möjligheter att slå rot i sina länders kolonialbesittningar. Till exempel: ett dotterbolag till Chase Manhattan Bank äger 15 % av den i London belägna Standard Bank, som i sin tur har ett utbrett nätverk av afrikanska och latinamerikanska banker. The Morgan Guaranty Trusts dotterbolag har andelar i affärs-, utvecklings- och investeringsbanker i 24 länder. Ett dotterbolag till First National City Bank äger 40 % av aktierna i Banque Internationale pour L'Afrique Occidental, vilken i sin tur driver 41 filialer i Afrika.⁶⁶

(3) Dotterbolagen användes för att erhålla äganderätten till en lång rad industri- och service-åtaganden utomlands, särskilt i de underutvecklade länderna. Detta uppnås delvis genom att man låter ett inslag av aktiekonvertering ingå i de lån man ger.⁶⁷ Detta innebär, att banken enligt lånevillkoren kan förvandla en del av eller hela lånet till en fordran på aktier – en tilltalande möjlighet om företaget skulle visa sig ovanligt lönande. Fast nog lyckas bankbolaget med att få en hygglig vinst på själva lånen ändå. Brown Brothers Harriman & Co.:s rapport från 1962 påpekar: 'Må det räcka att säga, att livet för en Edge Act bank (en typ av dotterbolag) börjar på en nivå, som ligger ganska mycket över de vanliga 6 procenten som dess inhemska kusiner tjänar.'⁶⁸

⁶⁴ Samma som not 13.

⁶⁵ T. M. Farley, a.a., s. 27.

⁶⁶ Neil McInnes, 'The Continental Touch', *Barrons*, 28 november 1966.

⁶⁷ För exempel på den här typen av lån se T. M. Farley, a.a., s. 43-45.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 43.

Därtill kommer att dessa bolag gör direkta investeringar i en mängd olika industrier utomlands. David Rockefeller, chef för Chase Manhattan Bank, beskriver på följande sätt den verksamhet, som ett av hans banks dotterbolag, Chase International Investment Corporation (CIIC), bedriver:

‘CIIC, som nu har varit i full verksamhet i omkring tio år, är för närvarande invecklat i ungefär 30 projekt i 20 olika länder. Dessa projekt varierar – från en textilfabrik i Nigeria till tenngruvedrift i Bolivia – och innefattar sådan skiftande verksamhet som ett stålverk i Turkiet, en pappersfabrik i Guatemala och ett materieluthyrningsbolag i Mexico.’⁶⁹

Hittills har vi beskrivit en sida av det amerikanska kapitalets internationalisering – hur ett nätverk av filialer och dotterbolag för investeringar har byggts upp utomlands. Men man måste förstå att detta är endast en del av internationaliserings-processen – en process, vars fokus består i att den centrala internationella kapitalmarknaden flyttar över från Europa till USA, och i att dollarn placeras på tronen såsom världens viktigaste betalningsmedel.

Dollarn som världsvaluta – New York som världsbank

Den numera avlidne professor Schumpeter anmärkte en gång, om jag minns rätt, att valutamarknaden är det kapitalistiska systemets högkvarter. Det är otvivelaktigt i denna bemärkelse som USA:s övertagande av ledarskapet för den kapitalistiska världen sammanföll med att New York City blev den odiskutabla medelpunkten för det internationella finansväsendet, och med att den amerikanska dollarn blev den kapitalistiska världens internationella valuta.

Den tidigare medelpunkten för världens valutamarknad var The City – en yta på en engelsk kvadratmil i London, vilken hyser Bank of England, guldmarknaden, den internationella försäkringsmarknaden, ledande varumarknader samt de större bankernas huvudkontor. The City understöddes av erövringen av haven, av världens största kolonialimperium och av herraväldet över den internationella handeln. Dr. Thomas Balogh, Oxfordekonomen, påminner oss om följande när han argumenterar mot den romantiska uppfattning en del engelsmän har beträffande ett återupprättande av Englands forna storhet:

‘Londons utveckling till den internationella ekonomins centrum hade sin grund i Storbritanniens handelsmässiga överlägsenhet som imperialistmakt, det industriella ledarskap det hade i egenskap av den mekaniserade massproduktionens hemland. Det var denna dubbla överlägsenhet, som gjorde det möjligt för London att bli världscentrum för lång- och kortfristig långivning, och som ytterligare ökade de ackumulerade vinsterna. Spelet med gyldmyntfot blev en vinstkälla och bidrog aktivt till att upprätthålla den brittiska betalningsbalansen.’⁷⁰

De finansiella fördelar England erhöll genom denna process utgör fortfarande Englands styrka, t.o.m. efter det att landet sjunkit ned på rangskalan till en andra klassens makt. 1966 vittnade Lord Comer, direktör för Bank of England, om detta med följande ord:

‘Jag tror att vi måste inse i vilken utsträckning den brittiska levnadsstandarden i dag, och under hela detta sekel, är och har varit beroende av våra osynliga inkomster, i synnerhet våra inkomster av investeringar utomlands. Siffrorna talar för sig själva. Ursprunget till våra utländska investeringar, vilka utgjorde vår finansiella grundval genom två världskrig och som tillhandahåller den utländska valuta vi är i så stort behov av i dag, finner vi naturligtvis i vår

⁶⁹ David Rockefeller, *Economic Development: The Banking Aspects*. The Per Jacobsson Memorial Lecture at the International Monterey Fund Meeting, Rio de Janeiro, 22/9 1967, The Chase Manhattan Bank, s. 14.

⁷⁰ Thomas Balogh, *Unequal Partners*, Oxford 1963, band 2, s 25.

historia.’⁷¹

Det har tagit ganska lång tid för USA, trots dess överväldigande produktionsstyrka, att bryta igenom Storbritanniens förmånsställning som världens finanscentrum. Det är betydelsefullt att möjligheterna till att uppnå detta alltid förenades med krig. Först var det boerkriget:

‘Då England var finansiellt och ekonomiskt nedtyngt av boerkriget, började ett antal länder, däribland England, att vända sig till amerikanska banker för att skaffa kapital. Krigsslutet 1902 och den ekonomiska panikstämningen i USA 1903 avbröt emellertid denna utveckling och krossade en del förhastade drömmar om att New York skulle kunna ersätta London som världens finanscentrum.’⁷²

Den press, som finanserna utsattes för under första världskriget, breddade däremot vägen för en förflyttning av finansens centrum. De allierade behövde kapital först till kapprustningen och sedan till själva kriget, och mycket av det hämtades i New York. Thomas W. Lamont, den mest artikulerade ledamoten av företaget J. P. Morgan & Co, värderade noggrant de faktorer, som låg till grund för maktförskjutningen från Europa till USA. I en artikel i *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, juli 1915, identifierade han beståndsdelarna i den förändring som det första krigsåret medfört, och som kunde bli allt betydelsefullare, beroende på hur länge kriget kom att pågå: (1) ‘Många av våra fabrikanter och köpmän har gjort utomordentliga affärer med varor som har med kriget att göra’; (2) uppgången inom krigsindustrin bidrog till ett ‘hjäpnadsväckande exportöverskott i handelsbalansen’; (3) den goda handelsbalansen gjorde det möjligt att köpa tillbaka amerikanska värdepapper, som ägdes av utländska kapitalister; (4) återköpandet av dessa värdepapper hjälpte till att avlägsna utflödet av utländsk valuta, vilken gått åt till att betala räntor och aktieutdelningar till utlänningar; (5) den förvandling av USA från låntagande till långivande nation, som blev resultatet, gjorde detta land i stånd att låna ut i stor skala till andra nationer, och att sålunda bli en betydande mottagare, snarare än betalare, av räntor och aktievinster.⁷³ Men medan allt detta pekade i riktning mot en förflyttning av den finansiella medelpunkten, förmodade Lamont helt nyktert att sådana förändringar inte sker över en natt:

‘Många tycks tro att New York kommer att ersätta London som världens valutacentrum. För att vi ska kunna bli centrum för valutan, måste vi naturligtvis bli världens handelscentrum. Detta är otvivelaktigt möjligt. Är det troligt? Endast tiden kan visa det. Men min gissning är att även om detta land efter kriget nödvändigtvis måste bli finansiellt mera betydelsefullt än någonsin tidigare, så kommer det att ta många år innan Amerika, trots fantastiska tillgångar, energi och framgång, blir världens finanscentrum. En sådan förändring kan inte åstadkommas i en handvändning, ty, som jag tidigare sagt, måste vi för att bli världens valutacentrum naturligtvis också bli dess handelscentrum; till dags dato har vår export till andra områden än Storbritannien och Europa varit av relativt begränsad storlek. Vi måste odla och bygga upp nya marknader för våra fabrikanter och köpmän, och allt detta tar tid.’⁷⁴

Lamonts kyliga och noga övervägande analytiska förmåga inkräktade inte på hans mera storslagna vision, som baserades på ett djupt förtroende till finanskapitalets eviga bestånd:

‘När krigets hemska, blodröda dimma brunnit upp, kommer vi att se att kapitalet fortfarande

⁷¹ Lord Comer, tal, Bank of England, *Quarterly Bulletin*, mars 1966, s. 51 f.

⁷² T. M. Farley, a.a., s. 5.

⁷³ Thomas W. Lamont, ‘The Effect of the War on America’s Financial Position’, i *The American Academy of Political and Social Science*, *The Annals*, juli 1915, s. 106-112.

⁷⁴ *Ibid.*, s. 108 f.

står fast. Vi skall få se hur alla nationers affärsmän betalar tillbaka sina rätta skulder till varandra. Vi skall få se hur den tyske köpmannen håller sitt ord till engelsmännen heligt; och fransmännen sitt till turkarna. Vi skall få se finansvärlden stå redo att utveckla nya företag; redo att finna kapital till att odla upp fält; redo att hjälpa till med att återuppbygga en bruten och ödelagd värld; redo att få industrins eldar att flamma klart igen och lysa upp jorden med fredens triumf.’⁷⁵

Bolsjevikernas förnekande av tsarens skulder måste sannerligen ha fått denna tro att vackla. Nu behövdes kapitalet för att hålla tillbaka kommunismens flodvåg. Likväl fick det utmattade efterkrigseuropas behov av återuppbyggnad en viss verkan: det amerikanska kapitalet gjorde sitt intåg på den internationella arenan i full styrka. Därtill kom att kapitalflykten från Europa till USA under 20- och 30-talen stärkte detta lands finanser, eftersom denna flykt förorsakade en ovanlig anhopning av guld i USA. De växlande flodvågorna sammanfattades av William Woodruff, en historiker som studerat Europas internationella roll:

‘Samtidigt som man under åren närmast efter första världskriget föga insåg den väsentliga förändring, som ägt rum, hade kriget underminerat Europas ställning som världens finansiella centrum; och utan tillräckligt med kapital kunde handeln inte blomstra. Bank of England försökte till och med återta den roll banken haft under 1800-talet som kontrollör av den internationella kapitalmarknaden, och tog initiativ till att ordna återuppbyggnadslån när kriget tagit slut. Långfristiga lån i England, Frankrike och, i mindre utsträckning, i Belgien, Nederländerna och Schweiz förnyades. Sverige dök också upp som ett kreditgivarland ... Men endast USA ägde de kapitaltillgångar, som behövdes under efterkrigstiden. När detta land antog något av det ansvar, som tillföll världens största kreditgivande nation, började en lång rad av lån och gåvor (välgörenhet och affärer har blivit oupplösligt förenade) strömma från Amerika till Europa, vars make icke tidigare skådats och som har fortsatt intill våra dagar.’⁷⁶

Några marxistiska vetenskapsmän insåg faktiskt under de första efterkrigsåren vad som skulle komma att ske. E. Preobrazjenskij till exempel underströk 1924 det utmärkande draget i detta nya världsfansiella fenomen på följande klassiska, historieperspektiviska sätt:

‘Det är intressant att påminna sig att valutadiktatur under historiens gång vanligtvis har tillhört det land som, vid varje given tidpunkt, spelade den dominerande rollen inom världens handel och ekonomi. Under den period då fenicisk och grekisk handel behärskade Medelhavet, spelade den grekiska och feniciska talenten en mycket betydande roll. Florinen härskade under den tid då italienskt handelskapital dominerade Medelhavet. Spaniens merkantila roll placerade piastern i det främsta ledet vid internationella valutatransaktioner. Holland härskade inte endast genom sin flotta, sitt tyg och sin handel i allmänhet, utan också genom sin gulden. När världsekonomin och världshandelns tyngdpunkt övergick till ‘havens härskare’, ryckte det engelska pundet fram i förgrunden. Slutligen har Amerikas ekonomiska herravälde över världen lett till dollarns herravälde.’⁷⁷

Liksom de analytiker som använder långtidsperspektivet inte så sällan är en aning före sin tid, så var också Preobrazjenskij det. Det är sant att dollarns inflytande bredde ut sig: ett resultat av den stora ökningen av från USA exporterat kapital, samt av dollarns debut som reserv-

⁷⁵ Ibid., s. 112.

⁷⁶ William Woodruff, *Impact of Western Man, A Study of Europe's Role in the World Economy 1750-1960*, London 1966, s. 277.

⁷⁷ E. Preobrazhensky, *The New Economics*, Oxford 1965, s. 155. Den här boken förtjänar mer uppmärksamhet av intresserade. För det ämne som diskuteras här se hela avsnittet, s. 150-160.

valuta och som betalningsmedel vid internationella transaktioner. Före första världskriget innehade andra länder såsom reservfonder mot fluktuationer i betalningsbalansen, förutom guld, huvudsakligen engelska pund (plus mindre belopp av fransk, schweizisk och holländsk valuta). Kriget ändrade på detta: dollarn förenade sig med pundet som den viktigaste reservvalutan – men fortfarande endast i ett slags lillebrorsförhållande till det engelska pundet. Det behövdes ytterligare ett krig, förödelsen i Europa och Asien, samt de andra ledande industristaternas ekonomiska bankrutt, för att USA skulle vara i stånd att ta över den ekonomiska, militära och politiska ledarställningen i den kapitalistiska världen:

‘Liksom England i sin glans dagar var världens viktigaste centrum för handel och finansväsen, och pundet var den viktigaste valutan, framträdde USA i sin tur ur andra världskriget såsom världens finansiella centrum och dess valuta som det viktigaste betalningsmedlet.’⁷⁸

Förändringen i dollarns världsställning efter kriget blir helt uppenbar, om man jämför andelarna av guld respektive dollar i utländska regeringars och deras centralbankers reserver (se tabell XVII).

Tabell XVII

Guld- och dollartillgångar i den kapitalistiska världen, exklusive USA. a)

Vid slutet av	Guldmiljarder	Dollartillgångar b)dollar	Dollartillgångar i procent av guldet
1938	11,0	0,5	5
1950	11,5	3,4	30
1955	14,4	7,0	49
1967	26,9	15,7	58

a) Exklusive reserver i socialistländerna liksom IMF:s tillgångar.

b) Dvs Förenta Staternas skulder till offentliga organ i utlandet, centralbanker och ministerier. Beräkningsgrunderna varierar något mellan 1967 och de övriga åren, dock utan att förrycka den iakttagna trenden. (Den intresserade hänvisas till am originalet. Kontakta *Zenit*. Ö.a.)

Källa: *Federal Reserve Bulletin*, september 1940, december 1951, december 1956, juni 1968.

Sålunda kan man se att fastän dollarn accepterades som internationell valuta före andra världskriget, utgjorde den fortfarande en relativt liten del jämfört med centralbankernas guldreserver. Alltsedan krigsslutet har den emellertid erhållit en stor och stadigt växande betydelse.

För att förstå innebörden av denna utveckling, bör vi först göra en överblick av vad som menas med att dollarn är en reservvaluta. Pengar dyker upp i handeln mellan nationer såsom betalning för varor och tjänster, vilka överförs från ett land till ett annat. När en amerikansk fabrikant säljer ett kylskåp till en kund i Brasilien, får han betalt med cruzeiros. Cruzeiros representerar i själva verket en skuldsedel på brasilianska varor och tjänster: den kan endast användas till köp i Brasilien. Men om den amerikanske fabrikanten inte har något att köpa i Brasilien, vill han enbart ha amerikanska dollar. Ty bara med amerikanska dollar kan han betala för arbete, råmaterial och andra framställningskostnader för kylskåpet samt skörda sin vinst. Men för att han skall få betalt i dollar, måste det finnas en annan amerikansk affärsman, som behöver cruzeiros. Om det finns en sådan affärsman, kan det ske en utväxling av cruzeiros mot dollar. Uppenbarligen behöver endast de amerikanska affärsmän cruzeiros som

⁷⁸ Henry G. Aubrey, *The Dollar in World Affairs, An Essay in International Financial Policy*, New York 1964, s. 109.

önskar köpa brasilianska varor, som är till salu i USA (eller tjänster, som säljes till amerikanska medborgare).

I handeln mellan nationer mångdubblas sådana transaktioner flera gånger om, så att de enskilda behoven av import och export ackumuleras genom banksystemet och en kvitteringar av fordringar och motfordringar äger rum länderna emellan i den internationella betalningsbalansen. Om det totala exportvärdet motsvarar det totala importvärdet, så kommer det t ex inte att bli några problem med för många icke önskvärda cruzeiros.⁷⁹

Men om export och import inte är i jämvikt, måste det land, som har köpt mer än det sålt, finna något acceptabelt betalningsmedel. Det universellt accepterade betalningsmedlet är naturligtvis guld. Guld är alltså det universella betalningsmedlet – det har fått en fast ställning genom århundraden, inte på grund av någon myt, utan därför att guldet har de värdebevarande förtjänster som är nödvändiga för ett allmänt accepterat betalningsmedel i det internationella utbytet mellan 'fria' marknader.

På senare tid har det funnits två viktiga undantag från regeln att guld används som internationell valutareserv: det brittiska pundet och den amerikanska dollarn. Detta innebär att andra länder var villiga, eller på grund av omständigheternas makt tvingade, att inneha dessa valutor utöver, eller som en ersättning för guldet.

För att den internationella handeln skall löpa normalt, måste varje land ha en reserv av ett acceptabelt betalningsmedel, om än bara för att utjämna den ofta återkommande bristande jämvikten mellan export och import. Dessutom är ett lands reserver av internationella betalningsmedel en sista tillflykt vid betalning av räkningar i tider då importen överskrider exporten (förutom tillfällig kapitalöverföring genom utländska investeringar och lån). I sista hand anger storleken av ett lands reserver gränsen för hur långt ett land kan gå i fråga om ekonomisk utveckling om dess ekonomiska utveckling är beroende av import av kapitalvaror och råmaterial.

Det är tydligt, att storleken av och livskraften hos ett lands reserver av internationell valuta är av genomgripande betydelse för landets ekonomiska välbefinnande. När dessa reserver är i form av guld finns det inga förhandenvarande eller potentiella inskränkningar för en regering att använda reserverna på det sätt den finner för gott. Detta beror på att guldet har ett eget handelsvärde och är internationellt accepterat som betalningsmedel.

Men när reserverna består av ett annat lands valuta, ja, då finns det en verklig eller potentiell inskränkning. Ty när det kommer till kritan gäller den nationella valutan endast såsom skuldsedel för varor och tjänster producerade av det land som ger ut valutan. Så länge som dollarn av internationella handelsmän och banker anses vara 'god som guld' utgör dollarn bytesmedel för omkring 110 olika valutor. Affärsmän växlar en valuta till en annan genom dollarn. I själva verket har begreppet 'god som guld' om dollarn getts konkret form i själva den struktur, som Internationella valutafonden (IMF) har. Paragraf IV i det avtal som upprättade IMF stadgar följande: 'Parivärdet av varje medlems valuta skall uttryckas i guld som gemensam nämnare eller i amerikanska dollar av den 1 juli 1944.'

Det är tydligt, att denna dollarns jämställdhet med guldet för alla kapitalistiska nationer skapar ett beroendeförhållande till USA. Graden av beroende skiftar allt efter de olika kapitalist-

⁷⁹ I den här förenklade förklaringen utelämnar vi kapitalrörelser. Även om problem med betalningsbalansen inte kan analyseras korrekt utan att ta med kapitalrörelser i beräkningen, så kan de huvudsakliga frågorna för det aktuella ändamålet förklaras genom att endast referera till balansen med varor och tjänster.

staternas relativa styrka. Denna tillit till den amerikanska dollarn betyder att, när det kommer till kritan – och detta blir smärtsamt tydligt i kristider – kan innehavarna av amerikanska skuldsedlar endast använda dem för inköp av amerikanska varor till amerikanska priser (då antar man naturligtvis att USA håller sitt ord, när det självt står inför särskilda svårigheter).

Så länge som de ledande handelsnationerna accepterar den amerikanska dollarn som internationell valuta, och utländska affärsmän och regeringar är villiga att förvara sina reserver i amerikanska banker, kan dollarn fungera som en ersättning för guld. I detta finns en underförstådd förutsättning, nämligen: att det inte finns någon ände på USA:s makt och styrka, och att utländska affärsmän och banker förblir ständigt 'patriotiska' gentemot den amerikanska dollarn. Men den bärande verkligheten i affärslivet är att ekonomiska förbindelser grundade på ömsesidigt beroende endast kan vara tillfälliga. De består så länge som de medför omedelbara eller närliggande fördelar – antingen i form av bättre profit eller säkerhet för ens kapital. När båten gungar står var och en sig själv närmast. Det faktum att USA:s ekonomiska makt inte är gränslös framgår tydligt, när man ser vilka påfrestningar både inrikes- och utrikesfinanserna utsätts för, då kostnaderna för USA:s försök att upprätthålla sin politiska och militära dominans inom den kapitalistiska världen utökas enbart med kostnaderna för kriget i Vietnam.

Det är synnerligen viktigt att inse det i systemet inneboende tvånget: den ständiga faran för inskränkningar, som lurar på den kapitalistiska världen, därför att den är förbunden med dollarn. Dollarns världsroll har blivit ett av USA:s viktigaste redskap i dess försök att kontrollera den kapitalistiska världen. Å ena sidan kan dollarn fungera som världsvaluta på grund av USA:s ekonomiska och militära styrka. Å andra sidan är det så, att själva det faktum, att dollarn har utvecklats till den internationella valutan framför andra, förser USA med medel att finansiera den verksamhet som går ut på att kontrollera den omgivande världen och att öka dess ekonomiska och militära styrka.

Man kan få en aning om denna roll, genom det sätt på vilket finansminister Henry H. Fowler gick till väga för att få USA:s industrialiserade bundsförvanter att falla in i ledet, då USA närmade sig en internationell valutakris våren 1967. I en artikel med rubriken 'Fowlers valutahot' citerade *New York Times* honom så här:

'Jag finner det fortfarande nödvändigt och relevant att starkt betona för mina kolleger i andra länder, att det sätt på vilket detta land sköter sina problem med betalningsbalansen i stor utsträckning är beroende av hur andra länder samarbetar med USA i denna process, och av hur andra finansiellt betydelsefulla stater behandlar sina egna inhemska och internationella valutaproblem.

Jag finner det också nödvändigt att betona, att detta samarbete inte är en fråga om att hjälpa USA handlägga sitt problem, utan en fråga om att göra det möjligt för USA att klara av sina problem, utan att därigenom underminera det internationella valutasystemet, att utsätta detta system för någon radikal och icke önskvärd förändring genom ensidiga aktioner, eller att dra sig ur åtaganden, som berör andras säkerhet och utveckling.'⁸⁰

Minister Fowlers underförstådda hot består av två delar: (1) att USA genom ensidiga aktioner kan underminera det internationella valutasystemet och sålunda riva ner hela huset; och (2) USA behöver detta internationella valutasystem för att kunna utföra militära aktioner, samt ge militärt och ekonomiskt bistånd – beståndsdelarna i USA:s program som syftar till att bevara

⁸⁰ *New York Times*, 18/3 1967.

den imperialistiska världen så som den ser ut i dag.

Valutablock som kontrollinstrument

Normalt är arten av den begränsning som användandet av utländska valutor medför inte genast uppenbar: operationerna inom ett sådant system är alltför tätt sammanvävda med det accepterade, normala och självklara förloppet för ekonomisk verksamhet. Det blir emellertid kristallklart hur en sådan valutaordning kan användas, om man undersöker hur metropoler utnyttjar den som medel att kontrollera sina kolonier eller hur den används i tider av ekonomiska kriser och krig.⁸¹

Exempel: ett av de första steg som Storbritannien tog, då 1930-talets världsdepression började, vara att utveckla ett 'sterlingområde', i vilket medlemmarna av Brittiska samväldet och Imperiet (utom Kanada) deltog. Så småningom införlivades andra länder, som antingen stod under engelskt inflytande eller fann ett sådant skyddsarrangemang vara till deras fördel. Ändamålet var att skydda imperiets handel och dess tillfälliga handelspartner i den hårda konkurrensen under depressionen. För detta ändamål innehöll arrangemanget med 'pundområdet' dessa tre grunddrag: (1) dess medlemmar höll helt eller delvis sina valutareserver i pund; (2) deras utländska handelsbetalningar gjordes i huvudsak med pund; (3) gruppen strävade efter att bevara sina valutor stabila i förhållande till pundet i stället för till dollarn.⁸²

De kontrollmöjligheter som är inneboende i ett system, där man använder en speciell valuta som reserv, blev ännu tydligare under andra världskriget, då England direkt kunde dominera sitt imperiums internationella verksamhet genom att använda s.k. 'Payments Agreements'.

'Under kriget försökte England leva så mycket som möjligt på kredit och att inte binda sin arbetskraft hemma genom att tillverka exportprodukter enbart för att betala för sig självt – t.o.m. i fråga om exportprodukter, som behövdes för att upprätthålla ekonomin i länder som försåg England och dess allierade med förråd. England ingick i stället avtal, s.k. 'Payments Agreements', med de flesta länder, varigenom pund, som de erhöll vid försäljning av engelska varor, eller då de försåg engelska trupper utomlands med tjänster, eller på annat sätt förvärvade pund, skulle förvaras i särskilda konton. Denna pundvaluta kunde endast användas till att betala skulder inom pundområdet.⁸³

I själva verket gick England ännu längre och fordrade att de dollarförtjänster som samväldesmedlemmarna gjorde endast skulle kunna utnyttjas med metropolens godkännande. Sir Dennis Robertsons sarkastiska kommentar till hur denna dollar 'pool' fungerade träffar verkligen mitt i prick:

'Den innebar att varje land, i sin egenskap av stat, gick med på att överlämna sitt överskott av dollarförtjänster till Modern i utbyte mot pund, samt lovade att gå till Modern när det behövde ge ut extra dollar. Naturligtvis berodde graden av den tillförsikt, med vilken ett land utövade eller presenterade sina fordringar på dollarfonden, delvis på dess politiska status: de små svarta barnen, som ofta tjänade mest, kunde få sig en rejäl örfil om de visade en alltför stor

⁸¹ För en redogörelse av engelska metoder när det gällde att upprätthålla kontrollen över landets kolonier före och efter avkoloniseringen, med särskilt avseende på Ghana, se Bob Fitch och Mary Oppenheimer, *Ghana - End of an Illusion*, New York 1966, s. 42-47. För en mer generell behandling med avseende på afrikanska nationer före och efter avkoloniseringen, se Thomas Balogh, *The Economics of Poverty*, London 1962, kapitel 2, 'The Mechanism of Neo-Imperialism.'

⁸² R. F. Harrod, The Pound Sterling, *Princeton Essays in International Finance*, nr 13, Princeton, februari 1952, s. 9.

⁸³ R. F. Harrod, *International Economics*, Cambridge 1957, s. 99 f.

benägenhet att ge ut dollar, medan de vuxna, vita döttrarna, som ofta var ganska slösaktiga, endast kunde resoneras med lugnt och sansat.’⁸⁴

De under kriget skapade betalningsavtalen blev de vapen som skulle sätta England på fötter igen: kolonierna betalade för sitt oberoende med de villkor som sattes upp som en del av priset. Ännu i dag fyller pundet en funktion som reserv för en stor del av sterlingområdet, och det tjänar som ett medel att uppehålla etablerade handelsförbindelser gentemot den sönderfrätning USA:s och andra länders konkurrens har medfört. Också Frankrike använder fortfarande francen som handels- och reservvaluta i sina förbindelser med nuvarande och före detta franska utlandsterritorier.

Men reservvalutan fungerar som ett medel till inflytande och kontroll inte endast i åtstramningstider, eller när det finns etablerade koloniala band. Samtidigt med att USA tog över det militära ansvaret för de kapitalistiska staterna i Stilla Havet, växte också dess ekonomiska inflytande till och med över samväldesnationerna i detta område. Händelseutvecklingen i Australien ger en nyttig illustration till detta förhållande. När strömmen av amerikanskt kapital till Australien ökar (nästan hälften av kapitalinflödet i Australien kommer från USA) och handeln med USA utvidgas, konfronteras Australien med följande politiska problem: skall det, eller skall det inte, övergå från pundets intressesfär till dollarns, och i enlighet därmed måste det besluta om vilken valuta som skall användas för reservändamål. En artikel i *Economist* (London) kommenterar så här:

‘Pundets andel av Australiens reserver har nu sjunkit till 60 %, från 80 % så sent som 1960 och från hela 94 i början av 1450-talet.

Australiska toppmän, som beslutar om dessa ting, hävdar med absolut fasthet Australiens lojalitet gentemot sterlingområdet. Men det anses inte längre som förräderi att offentligt diskutera värdet av att stå fast vid pundet, och den australiska finanspressen har i år debatterat detta en del. En allmänt utbredd, inofficiell åsikt är den att Australien skulle kunna försäkra sig om ett särskilt förmånligt tillträde till den amerikanska kapitalmarknaden, liksom Kanada och Japan, om det gick över till det amerikanska dollarblocket. En annan åsikt är den att det skulle kunna löna sig att stå fast vid pundet – om England lyckas med att komma in i den gemensamma marknaden.

Med tanke på det stora uppsving, som redan har ägt rum inom den amerikanska handeln och den utländska upplåningen, är det knappast förvånande, att dollarandelen i Australiens reserver har ökat tolv gånger under de senaste 17 åren och tredubblats sedan 1960.’⁸⁵

⁸⁴ Sir Dennis Robertson, *Britain in the World Economy*, London 1954, s. 39, citerad av Fitch och Oppenheimer, a.a., s. 46. Typisk uppmärksamhet på den här frågan manifesterades när Förenta Staterna, det rikaste och mäktigaste landet, krävde att konkurrensen om dollarn (dollar pool) inom sterlingområdet skulle upphöra som en förutsättning för finansiell hjälp till det bombhärjade England. Artikel 7 i den ‘Finansiella överenskommelsen mellan regeringarna i Storbritannien och Förenta Staterna’, 6 december 1945 lyder: ‘Regeringen i Storbritannien kommer att slutföra uppgörelser så snart som möjligt och i vart fall senast ett år efter det att denna överenskommelse är giltig ... enligt vilka ... sterlinginkomsterna från löpande transaktioner i alla länder inom sterlingområdet ... kommer att vara fritt disponibla för löpande transaktioner i varje valutaområde utan diskriminering; med följden att varje form av diskriminering som uppstår p g a sterlingområdets så kallade dollar pool kommer att elimineras så att varje medlem av sterlingområdet kommer att ha sina sterling- och dollarinkomster i fri disposition för löpande transaktioner varsomhelst. (överenskommelsen är tryckt som appendix i Rickard W. Gardner: *Sterling-Dollar Diplomacy*, Oxford 1956.)

⁸⁵ *The Economist*, 7/10 1967, s. 89.

Devalveringsvägen

De ekonomiska fördelar som tillfaller ett land genom att det är invecklat i det internationella bankväsendet och genom att det använder sin egen valuta som reservvaluta, avslöjas också när det uppkommer obalans i de internationella betalningstransaktionerna, på så sätt att de ledande industristaterna och de ekonomiskt beroende staterna tar olika vägar, när det gäller att anpassa sig.

När ett land står inför en brist i sitt internationella konto – dvs. när det måste betala ut mer än det får in – kan det normalt anlita antingen sina reserver av guld eller utländsk valuta, eller också låna av utländska banker (eller regeringsinstitutioner). Så snart dessa medel är uttömda, står ett skuldsatt land inför en inre anpassningsprocess, som huvudsakligen går ut på att minska inköpen utomlands. Problemet angripes i mindre utsträckning genom försök att öka exporten – mindre, därför att ett land lättare kan kontrollera importen än utöka exporten, särskilt då en utökad export ofta innebär att man försöker höja försäljningen på just de döende marknader, vilka i första hand bidrog till att skapa den bristande jämvikten i betalningsbalansen.

Sänkt import kan ibland erhållas genom högre tullsatser eller genom direkt styrning'. Detta kan i sin tur framkalla ett plötsligt prisfall, som beror på den effekt en sänkning av importen av råmaterial och halvfabrikat har. En för den 'fria företagsamhetens' ekonomi effektivare teknik är att vidta åtgärder, som mer direkt kommer att framkalla ett prisfall, som t.ex. lönesänkningar för att minska konsumtionen, eller inskränkning av kreditgivningen för att hämma produktionen. En ekonomisk nedgång kommer att skära ner importefterfrågan och avhjälpa underskottet i betalningsbalansen.

I de flesta fall framkallar ett ihållande och allvarligt underskott till slut devalvering. Nationer är benägna att ta till denna åtgärd endast som en sista utväg, på grund av de enorma omställningar en devalvering vanligtvis medför. En devalvering åstadkommer en strängt påtvingad anpassning genom hela marknadsmekanismen: den höjer priserna på importerade varor och framtvingar på så sätt en minskning av konsumtionen. Detta gäller särskilt de lågavlönades konsumtion. Den sänker priserna på exportvaror på utländska marknader och placerar därvid exportvarorna i en mera konkurrenskraftig ställning.

I samband med den här diskussionen är följande särskilt värt att notera: Både sträng inre anpassning och devalvering anlitas oftare av de ekonomiskt och finansiellt beroende staterna, medan dessa åtgärder är långt mindre vanliga i finansens maktcentra. Det förhöll sig så till och med under, vad ekonomerna kallade, det smärtfritt verkande internationella systemets glansdagar. 1800-talets guldmyntfot antogs ha varit en idealisk marknadsmekanism, när det gällde att hålla det internationella finansväsendet på rätt köl. Men automatiska mekanismer är snarare en produkt av de abstraktioner och modeller, som ekonomers tankeprocesser skapat, än en bild av verkligheten. Faktum är att den så kallade automatiska guldmyntfoten verkade genom de centrala internationella valutamarknadernas kanaler. Den anpassning, som guldmyntfoten krävde, åstadkoms genom de internationella bankernas kreditverksamhet och de internationella kapitalöverföringar, som dessa banker gjorde. Det är då knappast förvånansvärt, att denna verksamhet medförde en stabil växelkurs i de utvecklade länderna, och en labil sådan i de 'perifera' länderna. De två första observationer professor Robert Triffin gör i sin sammanfattande analys av guldmyntfotens mekanism är:

'(1) Artonhundratalets valutamekanism lyckades i enastående grad med att bevara en stabil växelkurs – samt frihet från importkvoter och valutarestriktioner – över en stor del av världen.

(2) Framgången var emellertid begränsad till de mera utvecklade länder, vilka utgjorde,

systemets kärna, och till sådana länder, som var nära förenade med dem genom såväl politiska som ekonomiska och finansiella band. Andra valutors växelkurser – särskilt i Latinamerika – varierade kraftigt och skrevs ner enormt under denna period. Kontrasten mellan ‘kärn’-länderna och de ‘perifera’ kan i stor utsträckning förklaras med *kapitalrörelsernas och bytesförhållandenas olika mönster, vilket medförde stabilitet för den första gruppen och instabilitet för den andra.*⁸⁶ (Kursiverat av HM)

Den springande punkten är att de stora bankcentra hade makten och de mekanismer som denna makt gav tillgång till att utjämna bristproblem, i motsats till de beroende länderna inom det kapitalistiska världssystemet där finansiell disciplin påtvingades genom marknadens oförsvagade tryck. I ett annat sammanhang noterar Triffin:

‘Den andra omständigheten, som förklarar varför artonhundratalets förvandlingsbarhet fungerade så framgångsrikt, består i det faktum att större brister i betalningsbalansen förhindrades i förväg genom den tidens stadgade valuta- och bankkuppbyggnad, snarare än att dessa brister rättades till efteråt genom kraftiga pris- och inkomstregleringar. Trots artonhundratalets större smidighet i fråga om priser och kostnader betvivlar jag mycket starkt att man skulle ha tolererat en 20-eller 30-procentig lönesänkning då, lika litet som nu, om en sådan hade behövts för att återställa jämvikten i betalningsbalansen. Faktum är att systemets förmåga att motverka sådana större rubbningar genom inre pris- och inkomstanpassning sällan testades i de större västländer som utgjorde systemets kärna. Närhelst denna förmåga sattes på prov – vilket hände upprepade gånger i de flesta latinamerikanska länder – reparerades felet konsekvent genom devalvering...’⁸⁷

I själva verket resulterade de underutvecklade ländernas ständiga devalveringar i att dessa länders inre prisstruktur gång på gång anpassades till världshandelns yttre prisstruktur.⁸⁸ Den senare utvecklades på ett sätt som var bäst lämpat att lägga grunden till och ge styrka åt världens ledande handelsstaters överlägsenhet – samma länder som utgör de ledande finanscentra. Devalveringsprocessen är en process, som går ut på att föra de svagare nationernas priser i nivå med de starkare nationernas.

De olika vägar man använde för att anpassa de inhemska priserna efter världspriserna, kan man finna exempel på både under 1900-talet och 1800-talet. T.o.m. när industrins och finansväsendets ledande centra har drabbats av krigsförödelse och av en förvriden ekonomi, är skillnaderna anmärkningsvärda i fråga om grad och effekt av en devalvering. Kontrasten mellan olika områden sedan 1948 visas i följande tabell, tagen från en undersökning av Margaret de Vries, konsult vid IMF:

Tabell XVIII

Devalveringens omfattning 1948 till 1967

Område	Antal länder	Procentuell devalvering, vägda medeltal
Australien, Kanada, Nya Zeeland och Förenta Staterna	4	5,2
Europa	20	23,5

⁸⁶ Robert Triffin, *The Evolution of the International Monetary System: Historical Reappraisal and Future Perspectives*, Princeton Studies in International Finance, nr 12, Princeton 1964, s. 9.

⁸⁷ Robert Triffin, *Gold and the Dollar Crisis*, New Haven 1961, s. 27.

⁸⁸ För en intressant kommentar om spänningen mellan interna och externa priser se Nicholas Kaldor: ‘International Trade and Economic Development’, *Problems of Foreign Aid*, Dar es Salaam 1965, s. 82-85.

Västasien	12	38,5
Övriga Asien (exkl. Japan)	14	46,1
Afrika	36	47,6
Latinamerika	23	62,2

Källa: Margaret G. de Vries, 'The Magnitudes of Exchange Devaluations', *Finance and Development*, nr 2 1968, s. 10.

Den relativa graden av finansiellt beroende tycks påverka skillnaderna i fråga om graden av devalvering. Bland de underutvecklade länderna kan man urskilja två mönster. En del av dem är så nära förbundna med ett visst industrialiserat land att deras devalveringar följer de viktigare valutornas devalveringar: under valutaanpassningsprocessen följer dessa länder 'moder'-landets exempel. Sålunda devalverade många stater i Asien och Afrika i ungefär samma proportioner som det engelska pundet eller den franska francen. I de underutvecklade länder, där det ekonomiska och finansiella beroendet i större omfattning påtvingats dem genom marknadsmekanismen, har devalveringens omfattning varit långt mer betydande. Under denna period, från 1948-1967, upplevde dessa, som man trodde, mer oberoende länder devalveringar från 40 % till nästan 100 %.

Man påstår ibland, att de mycket kraftiga devalveringar, som är karakteristiska för latin-amerikanska länder, beror på deras speciella benägenhet för inflation. de Vries' undersökning visar emellertid att vad gäller de ovanligt inflationistiska länderna har valutanedskrivningens omfattning i verkligheten varit större än vad själva inflationen skulle föranlett.⁸⁹

Erfarenheter av devalvering

Varav kommer det sig då att de större centra för finansiell makt har färre och mindre allvarliga problem med betalningsbalansen än de underutvecklade länderna? När de *har* sådana problem, varför är då devalveringarna och den inre ekonomiska anpassningen (i form av plötsliga prisfall, kraftig konsumtionsminskning) mera sällsynta och mindre allvarliga?

Svaren på dessa frågor kan inte bli fullständigt utforskade inom gränserna för den här artikeln. Men sammanfattningsvis kan orsakerna spåras till olikheterna mellan de stora, ekonomiskt starkare staterna och dessa staters satelliter: (1) industriell struktur, (2) relationer till världshandeln, och (3) graden av finansiell styrka (eller oberoende).

Ett industrialiserat land har genom sina resursers flexibilitet en avgjord fördel: det kan skapa egna produktionsmedel; det kan producera egna maskiner och redskap och annan kapitalutrustning; det har tillgång till erfaren ingenjörskonst och arbetskraft; det har i allmänhet stora råvarulager, om det så endast är genom produktions- och handelsförmedling. Det bästa exemplet på denna flexibilitet är den snabbhet och effektivitet varmed dessa länder växlar från fredsproduktion till krigsproduktion och tillbaka igen. Med denna flexibilitet kan en industristat snabbare anpassa sin produktion till världsmarknadens skiftande krav. Först och främst är en industristats utlandsinkomster inte beroende av export av endast en eller två produkter. Därigenom har en minskad marknadsefterfrågan på en viss grupp produkter endast en begränsad effekt på betalningsbalansen (utom naturligtvis under tider av världsomspännande depression, då en exportnedgång troligen kommer att täcka hela raden av varor i den internationella handeln). Därefter kan en industristat relativt snabbt gå över till nya produkter och

⁸⁹ Margaret G. de Vries, 'The Magnitudes of Exchange Devaluation', *Finance and Development*, nr 2 1968, s. 12. Författaren poängterar också att 'ju större inflationen är desto större – överlag – är devalveringen också i faktiskt värde.

nya varianter för att dra fördel av en ny slags efterfrågan. En klassisk illustration till detta är den japanska industrins och exporthandelns framgångar under efterkrigstiden (förvisso understödda av USA:s samarbete, vilket syftade till att skapa en juniorbastion i Stilla Havet, och framgångarna stimulerades ytterligare av USA:s inköp för Korea- och Vietnamkrigen).

Industrins och finansväsendets centra har ytterligare en fördel: de är i mycket mindre grad än de underutvecklade länderna beroende av råvaruexport för sin utrikeshandel. Finansväsendets centra har en inkomstkälla i själva de finanstjänster (sådana som försäkringar och banker) som de tillhandahåller. Därtill får deras stora handelsflottor mycket goda inkomster genom att transportera utländska handelsvaror. Som pricken över i kommer så de räntor och vinster som flyter in från investeringar och lån utomlands. Sålunda kommer mellan 30 och 35 procent av USA:s och Storbritanniens utländska valutainkomster (av varor och tjänster) från tjänster, däribland inkomster av investeringar och lån; de återstående 60-70 procenten kommer från försäljning av varor. Däremot är det typiskt att i de underutvecklade länderna (förutom sådana som Mexico, vilka har betydande turistinkomster) upptar varuexporten 90-95 % av den utländska valuta, som flyter in vid försäljning av varor och tjänster.

Industristaternas förmåga att skickligt kunna manövrera till sin egen fördel, belyser starkt de extra svårigheter, som de underutvecklade länderna dras med. Ty, på det hela taget, har de senares produktionskapacitet skapats eller förändrats med hjälp av utländskt kapital för att överensstämma med de investerade kapitalisternas behov. Deras industriers struktur (även jordbrukets och gruvdriftens struktur) är inflexibel och huvudsakligen inriktad på att tillfredsställa de stora industristaternas speciella behov av föda, bränsle, mineraler och andra råvaror. Tabell XIX visar detta förhållande. För det första finns en skarp skiljelinje mellan den råvaruproducerande och den icke råvaruproducerande industrin: mindre än en tredjedel av exporten från de utvecklade länderna kommer från de råvaruproducerande industrierna, medan över fyra femtedelar av exporten från de underutvecklade länderna är av detta slag. För det andra: t.o.m. den relativt lilla procentandel av exporten från den underutvecklade världen, som inte utgörs av råvaror, tillhör gruppen 'andra industrivaror' – huvudsakligen produkter från lätt industri och hantverk.

Tabell XIX

Exportens struktur (1960-1965, årliga medeltal)

Produkttyp	Export från			
	Utvecklade länder		Underutvecklade länder	
	Miljarder dollars	Procent av total	Miljarder dollars	Procent av total
<i>Extraktiv verksamhet</i>	29,2	30,0	24,3	83,8
Livsmedel, drycker, tobak	13,9	14,3	8,4	28,9
Råvaror exkl. olja	11,6	11,9	6,8	23,5
Olja	3,7	3,8	9,1	31,4
<i>Icke-extraktiv industri</i>	68,0	70,0	4,7	16,2
Kemikalier	7,7	8,0	0,4	1,3
Maskiner och transportutrustning	28,5	29,3	0,3	0,9
Annan tillverkningsindustri	30,6	31,5	3,9	13,6
Övrigt	1,2	1,2	0,1	0,4
Totalt	97,1	100,0	29,0	100,0

Utvecklade länder: USA, Kanada, Västeuropa, Australien, Nya Zeeland, Sydafrika och Japan.

Underutvecklade länder: alla länder förutom utvecklade och de socialistiska staterna.

Källa: FN, *Statistical Yearbook 1966*, New York 1967.

Som regel kommer det mesta av de underutvecklade ländernas inkomster i utländsk valuta från en till fyra olika naturprodukter. Förteckningen över de viktigaste exportvarorna i tabell XX visar detta. En minskad internationell efterfrågan på någon av dessa produkter skulle i de allra flesta fall omedelbart försätta betalningsbalansen i en nödsituation. Deras betalningsbalans påverkas också ständigt av behovet att använda en betydande del av exporten till att betala för privilegiet att få utländskt kapital: vinster, räntor och amorteringar på lån. När exporten avtar måste de fortfarande klara av de flesta av dessa utbetalningar: härav blir betalningskrisen ännu mer kritisk.

Eftersom världshandelns sektorer är begränsade för dessa satellitstater, och eftersom deras ekonomier är strängt anpassade till att tillfredsställa dessa handelssektorer, måste de i katastrofsituationer låna utländsk valuta från utländska banker eller regeringar, för att på så sätt undgå bankrott. Bankerna är emellertid inga välgörenhetsinrättningar. Om de skall kunna hävda sig i konkurrensen och göra vinster, måste de föra en sund utlåningspolitik – utlåning mot pålitlig säkerhet och med försäkran att lånet och räntan kan återbetalas. Dessutom vill de ha återbetalningen i samma valuta, som lånet gavs ut i. Skyddsbestämmelserna och lånekontrakten gäller inte endast för det privata bankväsendet. Samma hänsynstagande ligger till grund för lån till underutvecklade länder från internationella organ, som t.ex. IMF och Världsbanken.

De band som ligger till grund för de perifera ländernas ställning som gäldenärer till världens finanscentra kan i någon mån jämföras med bondens ständiga ekonomiska beroende av godsägaren eller ockraren. Just de förhållanden, som framkallar behovet att låna pengar, påtvingas dem ständigt på nytt genom tvånget att återbetala lånet och räntan på det. Frågan huruvida de 'jordbruksländer', som producerar födoämnen och råvaror åt de utvecklade länderna, skall kunna betala sina lån och räntor inom en begränsad tidrymd är beroende av en fortsatt produktion av de varor, som visat sig gångbara på världsmarknaden. Utländsk valuta för underhåll av lånen kan på kort sikt endast erhållas genom just dessa exportvaror. Dessutom måste en betydande del av överskottsproduktionen anslås dels till skuldunderhåll, dels till att betala de utländska kapitalplaceringarnas vinster.

De förhållanden, som bidrar till kriser i betalningsbalansen, förstärks sålunda av de finansiella medel, som kan användas för att mildra krisen. Beroendet av särskilda världshandelssektorer och av resursernas stränga inriktning på att tillgodose industristaternas speciella behov återupprättas ständigt för varje ny krissituation, som det tidigare beroendet framkallar. Om man tar i beaktande, att det krävs en ekonomisk och social revolution för att bryta sig ut ur detta mönster, ter det sig föga förnuftigt att vända sig till bankerna för att finansiera denna revolution.

Tabell XX

Dominerande exportvaror från underutvecklade länder 1967.

Land	Antal dominerande exportvaror	Exporten av dominerande varor i procent av totalexporten	Dominerande exportvaror
Argentina	4	61	kött, vete, korn, ull
Bolivia	1	63	Tenn
Brasilien	4	58	kaffe, järnmalm, bomull, kakao
Camerun*	3	65	kakao, kaffe, aluminium
Centralafrikanska republiken	3	90	diamanter, kaffe, bomull
Ceylon	3	89	te, gummi, kokos
Chile	3	85	koppar, järnmalm, nitrater
Colombia	2	69	kaffe, olja
Congo, (B)*	2	76	trä, diamanter
Congo, (K)*	4	74	koppar, tenn, diamanter, kaffe
Costa Rica	2	60	kaffe, bananer
Dominikanska Republiken	5	91	socker, kaffe, kakao, bauxit, tobak
Ecuador*	3	84	bananer, kakao, kaffe
Etiopien	4	84	hudar & skinn, kaffe, spannmål, oljefrö
Gabon	4	86	trä, mangan, olja, uran
Ghana	4	78	kakao, diamanter, trä, mangan
Guatemala*	4	69	kaffe, bomull, bananer, socker
Guyana	4	83	socker, bauxit, aluminium, ris
Haiti*	3	68	kaffe, socker, sisal
Honduras*	3	67	bananer, kaffe, trä
Iran	1	91	olja
Irak	1	92	olja
Elfenbenskusten	3	81	kaffe, kakao, trä
Jamaica*	4	75	aluminium, bauxit, socker, bananer
Libyen	1	99	olja
Malaysia	4	73	gummi, tenn, trä, järnmalm
Mauritanien*	1	91	järnmalm
Nicaragua	5	69	bomull, kaffe, kött, bomullsfrö, socker

Nigeria	3	69	olja, jordnötter, kaffe
Paraguay	6	77	trä, kött, bomull, quebracho, tobak, oljefrö
Peru	6	78	silver, bly, koppar, fiskmjöl, bomull, socker
Filippinerna	3	70	kokos, socker, trä
Sierra Leone*	3	78	diamanter, järnmalm, palmfrö
Uganda*	3	83	kaffe, bomull, gummi
Uruguay	3	84	ull, kött, hudar
Venezuela	2	98	olja, järnmalm
Sydvietnam	2	90	gummi, ris

Källa: Beräknad från IMF, *International Financial Statistics*, juli 1968.

Finanscentra skapar sin egen valuta

Fokus i systemet av ekonomiska förbindelser mellan de stora industristaterna å ena sidan, och mellan dessa stater och resten av den imperialistiska världen å andra sidan, återfinnes i den koncentrerade ekonomiska makt, som de internationella valutamarknaderna innehar. Som tidigare påpekats är valutamarknaden det kapitalistiska systemets högkvarter. Den ekonomiska makt, som utövas genom bankerna och valutamarknadens andra institutioner, gör det möjligt för industristaterna att avvärja eller mildra svårigheter med betalningsbalansen. Det är också denna makt, som direkt eller indirekt håller de underutvecklade länderna på plats såsom råvaruleverantörer. Det är inte fråga om en sammansvärjning eller konspiration. Det är ett resultat av kapitalets normala självbevaringsdrift.

Källan till finansiell makt i dess enklaste form är förmågan att skapa och använda pengar som utbytes- och betalningsmedel. Skapandet av valuta, som används till finansiering av investeringar och lån uppkommer genom två slag av bankverksamhet: (a) förvandlandet av passiva fonder till aktiva och (b) skapandet av krediter. Skapande av valuta genom kreditexpansion (eller sedeltryckning) är hjärtpunkten i modernt bankväsen.⁹⁰ Detta kan också Brasiliens och Chiles banker göra. Men vem utanför Brasilien, förutom importörer av brasilianska produkter, vill ha cruzeiros? Och vem utanför Chile, förutom importörer av chilenska produkter, vill ha escudos? Problemet för sådana länder är att de har för mycket av sin egen valuta och inte tillräckligt med utländsk valuta.

Situationen är helt omvänd beträffande de länder som har en mångsidig och omfattande handel med eftertraktade industriprodukter. Dessa länders valuta är internationellt gångbar av flera skäl: (1) den kan användas till betalning av skulder, t.o.m. mellan andra utländska stater. Under normala förhållanden kan belgisk valuta omvandlas till fransk, fransk till brittisk, brittisk till amerikansk osv. (2) Dessa länder framställer en mängd produkter, som de underutvecklade länderna och andra industristater behöver. Deras skuldsedlar är med andra ord

* Uppgifterna från 1966 eller senaste år då uppgifter fanns tillgängliga.

Obs. Eftersom dessa data är baserade på uppgifter på ett år bör de inte betraktas som en definitiv beskrivning av något land. Vilket annat år som helst kan fördelningen av produkterna ändras på grund av marknadsförhållanden eller interna produktionssvårigheter. Ändamålet med denna tabell är att visa det vanliga beroendet av ett begränsat antal exportprodukter.

⁹⁰ Här är inte tillfället att ge sig in på en förklaring av de tekniska aspekterna av kredit- och penningexpansion. Den intresserade läsaren konsulterar lämpligen ett standardverk om penning- och kreditpolitik. En elementär introduktion i ämnet erbjuder Peter L. Bernstein, *Primer on Money, Banking, and Gold*, New York, 1965.

användbara.(3) Genom koloniala arrangemang binds de underutvecklade länderna på ett karakteristiskt sätt till speciella handelsförbindelser med en eller flera av de större nationerna. På grund av dessa handelsblock kan f.d. franska territorier reglera brister i betalningsbalansen med franska francs, eftersom om inte hela, så dock en stor del av deras utestående skuld är till franska företag. Det samma gäller brittiska och andra finanscentras intressesfärer.

Dessa är alltså skälen till varför förmågan att skapa valuta (eller att öka utbudet på valutor) genom ledande industriella och finansiella krafter är nyttig, inte bara för den inhemska ekonomin, utan även för de internationella ekonomiska relationerna. Genom denna förmåga kan de (1) täcka en skuld, som de själva har till ett satellitland, och (2) ge lån åt satellitländer, när dessa har skulder och samtidigt hela tiden hålla dem invid mammas kjolar. Dessutom kan de ofta avvärja hotande brister i sin egen betalningsbalans med övriga världen. Detta åstadkoms genom inhemska kreditkontroll, ändringar av räntesatser och andra åtgärder genom vilka t.ex. nödvändigt kapital (utländsk valuta eller guld) för en tid kan inhämtas från ett annat finanscentrum (en annan industri- och finansmakts valutamarknad).

De tekniska finesserna i dessa operationer kan inte utvecklas här. Det får räcka att säga, att det är genom just denna ekonomiska makt, samt de mekanismer inom bankväsendet varigenom denna makt utövas, som de framstående kapitalistländerna kan klara av fluktuationer i betalningsbalansen utan att allvarligt skada sin ekonomi. Under gynnsamma villkor är de i själva verket värdefulla instrument för ekonomisk tillväxt och utveckling.

Naturligtvis finns det gränser för skapandet av krediter åt inhemska och internationella operationer, begränsningar som har sin grund i den underliggande produktionskapacitetens natur och de ändamål, för vilka denna kapacitet utnyttjas. När dessa gränser uppnås, det må vara som en följd av krig eller alltför snabb kapitalackumulation, eller genom att man försökt bita över mera än vad landet kan svälja, inträder kriser av olika grad. Men även dessa kriser är av annan natur än satelliternas. För de senare är problemet att överleva i beroende av en metropol, under vilken den styrande eliten kan hålla sig kvar vid makten. För metropolerna är problemet, som aktualiseras av ekonomiska kriser, vanligtvis hur man skall manövrera sig in i fördelaktiga lägen i förhållande till andra finanscentra, och hur man skall upprätthålla sina existerande imperier. Som exempel kan tas Storbritanniens strävan att från den ena devalveringen till den andra upprätthålla sterlingblocket, sina militär- och flottbaser världen över och spillrorna av koloniala relationer.

Fallet med USA:s finanser

Det mest ohejdade och exempellösa användandet av finansiell makt för kontroll över andra delar av världen, är det som utövats av USA efter andra världskriget. Varje år sedan 1950, med undantag av ett enda år under Suezkrisen, har det rått underskott i USA:s betalningsbalans. Tre huvudpunkter måste man ha fullständigt klara för sig, när man betraktar detta bestående underskott.

Tabell XXI

Förenta Staternas betalningsbalans, 1967. Miljarder dollars.

	Pengar från utlandet	Pengar till utlandet
Balans mellan export och import av varor och tjänster	+7,9	
Privata och offentliga utbetalningar a)		- 1,2
Militära utgifter, netto		- 3,1

Militär hjälp och ekonomisk hjälp		– 4,0
Privata investeringar		– 3,5
<i>Summa</i>	+7,9	–11,8

a) Gåvor som skickats utomlands, offentliga utbetalningar till personer utomlands som t ex pensioner.

Källa: *Survey of Current Business*, juni 1968.

(1) Underskottet har skapats och vidmakthålles endast som en väsentlig andel i USA:s roll som organisatör och ledare av det imperialistiska systemet. Detta framgår av en snabb granskning av 1967 års betalningsbalans enligt tabell XXI. Mönstret hos år 1967 är likadant som för hela den föregående period, då underskott rått i betalningsbalansen.

Fakta är så enkla de kan vara. Underskottet används till att finansiera:

– Militärutgifter – till kriget i Vietnam och till att upprätthålla flyg-, flott- och infanteristyrkor över en stor del av världen. (Detta innefattar naturligtvis inte alla sådana utgifter, endast den del som resulterar i överföring av dollar till utlandet.)

– Militärt stöd och ekonomiskt bistånd: de instrument, som USA använder för att utöva kontroll över andra nationer.

– Investeringar utomlands av amerikansk industri och finans.

(2) Underskottet finansieras genom ökning i utlandet av amerikanska dollars via de krediter som skapas av staten och bankerna. Professor James Tobin, tidigare medlem av The President's Council of Economic Advisors (presidentens ekonomiska råd), förklarade år 1963 inför en kongresskommitté:

‘När reservvalutasystemet fungerar ordentligt, är det självklart, att ett ökat utbud på internationell valuta i första hand gagnar reservvalutan själv. Det är trevligt att ha en mynt- eller sedelpress på sin egen bakgård, och guldmyntfoten gav oss, likaväl som Sydafrika, detta privilegium. Vi kunde dras med underskott i vår betalningsbalans under 10 år, därför att våra skuldsedlar allmänt accepterades som valuta.’⁹¹

(3) Vi har kunnat finansiera underskottet under en så lång period, därför att USA är världsbankiren framför andra, och därför att resten av den kapitalistiska världen har varit villig (fastän den har knorrat på sista tiden) att hålla dollar som reservvaluta.

Detta förhållande sammanfattades klart av dåvarande finansministern C. Douglas Dillon, när senator Javits frågade honom, vilka fördelar USA erhåller genom att vara världens bankir. Mr. Dillon förklarade att:

‘Vi har en mycket stor fördel däri, att vi har tillåtits finansiera våra underskott med ökade utländska dollarinnehav. Om vår valuta inte hade varit en reservvaluta, om vi inte hade varit en världens bankir, skulle detta inte ha kunnat ske. Vi skulle ha stått inför samma situation, som andra länder möter; så snart som vi hamnat i en bristsituation, skulle vi tvingats balansera vår betalningsbalans på det ena eller andra sättet, även om detta inneburit importrestriktioner som Kanada måste tillämpa förra året, eller en betydligt mera drastisk nedskärning av våra militärutgifter än vår säkerhet skulle ha rättfärdigat ... Jag skulle vilja påstå, att detta är det område där vi är mest gynnade, även om det finns ett annat mycket viktigt område, nämligen

⁹¹ Kongressens gemensamma ekonomiska utskott, *Hearings on The Monetary System: Functioning and Possible Reform*, Washington D.C. 1963, del 3, s. 551.

det att någon måste vara världens bankir och tillhandahålla denna extra internationella likviditet. Det har blivit USA, som intagit denna ställning – ett passande arrangemang, eftersom vi är det mäktigaste finansiella landet och hade den starkaste valutan.’⁹²

Förre biträdande finansministern finner ytterligare ett skäl till att andra länder samarbetar med USA – förutom USA:s finansiella styrka:

‘Dessutom har USA:s politiska stabilitet och enorma ekonomiska och militära styrka också gjort det mera önskvärt att förvara överskott här än i något annat land.’⁹³

Om något annat land i världen försökte klara av ett underskott, som var lika stort som USA:s, under några få år, för att inte tala om 18 år, så skulle detta land naturligtvis stå inför en allvarlig depression åtföljd av en kraftig sänkning av landets levnadsstandard. Men så skulle förstås inget annat land i världen dra på sig ett liknande underskott med samma ädla avsikter.

Studera replikväxlingen mellan senator Proxmire och biträdande finansminister Roosa under en ‘hearing’ i kongressen:

Senator Proxmire. Om vi inte behövt ta hänsyn till våra inre förhållanden, om vi dessutom icke tyngdes ner av vårt världsledarskap som bankir, antar jag att ett åtstramningsprogram fortfarande skulle vara det klassiska idealiska och effektiva sättet att bringa våra internationella betalningar i jämvikt.

Minister Roosa. Ja.

Senator Proxmire. Med andra ord, ett deflationistiskt program?

Minister Roosa. Ja.

Senator Proxmire. Tvinga ner priserna, så att vi kan sälja utomlands? Tvinga ner lönerna, kraftigt sänka de federala utgifterna?

Minister Roosa. Ja.

Senator Proxmire. Höja skatterna, öka räntesatserna och så vidare?

Minister Roosa. Ja.

Senator Proxmire. Självklart kan vi inte företa oss något av allt detta, eftersom det skulle betyda en inrikespolitisk katastrof, och det skulle också dra med sig en internationell depression?

Minister Roosa. Ja.⁹⁴

Detta replikskifte ägde rum efter det att minister Roosa presenterat en formell rapport, som på ett mera metodiskt sätt sammanfattar det hela. Om vi inte fungerat som världens bank, sade han:

‘... skulle vi kanske för länge sedan tvingats skära ner vår import (kanske genom deflation i

⁹² Kongressens gemensamma ekonomiska utskott, *Hearings on the United States Balance of Payments*, Washington, D.C. 1963, del 1, s. 83 f. Påpekandet att ‘någon måste vara världsbankir’ låter bekant. Ändå är det sätt varpå minister Dillon uttrycker sig en eufemism. Uppenbarligen kan han inte tänka sig en kapitalistisk värld utan någon form av imperialistisk dominans eller någon ekonomisk formation utan kapitalism. (Herr Dillon har varit finansminister i republikanska och demokratiska regeringar och tillhör den amerikanska finansoligarkin. ö.a.)

⁹³ Robert V. Roosa, *Monetary Reform for the World Economy*, New York 1956, s. 9.

⁹⁴ Samma som fotnot 92, s. 135.

vår ekonomi), väsentligt inskränka våra utlandsinvesteringar (inkomsterna från dessa bidrar kraftigt till vår nuvarande betalningsbalans), samt kanske starkt minska vårt militära och ekonomiska stöd till våra vänner och allierade. Om vi vidtagit dessa åtgärder, skulle våra utländska kunder ha minskat sina inköp här i landet kraftigt, och vi skulle nu ha stått inför diskriminerande åtgärder mot dollarn i de flesta länder i världen. I stället för världshandelns snabba tillväxt skulle vi fått bevittna en stagnation, som skulle skadat vårt eget och hela den fria världens välstånd.’⁹⁵

Här förenas alltså de internationella relationerna i dagens imperialistiska system. USA har som ledare den ekonomiska makten att invadera de industrier och marknader som tillhör dess största handelskompanjoner och politiskt-militära allierade. Det har resurser att upprätthålla en dominerande militär ställning i världen. Det kan åta sig internationellt bistånd, investera i och låna ut till underutvecklade länder och på så sätt binda dem fastare till USA genom det finansiella beroende, som blir resultatet för dessa länder. USA:s ställning som världens bank och dollarns roll som världens reservvaluta har gjort allt detta möjligt. Dessa förhållanden bibehåller dessutom välståndet och avvärjer depressioner. USA kan vara världens bank och tillhandahålla reservvaluta, därför att dess militära och ekonomiska styrka tvingar de andra industristaterna att samarbeta. Inom USA resulterar detta nödvändigtvis i att ‘den privata företagsamheten oupplösligt invecklas i utrikespolitiken.’⁹⁶

De andra industristaternas samarbete beror inte på ren klokhet. Samarbetet uppstod vid en tidpunkt då de knappast hade annat val. Roosas kommentar till detta är anmärkningsvärd:

‘Dollarn uppnådde sin överlägsna ställning under och strax efter andra världskriget, då det faktiskt inte fanns någon annan valuta, som kunde spela en internationell roll, och då så mycket av vårt statliga bistånd gjordes tillgängligt i fritt användbara dollar. När en del av de europeiska länderna väl hade uppnått konvertibilitet och stora överskott, hade dollarn redan starkt befäst sin ställning som världens finans- och handelsvaluta ... Så länge som den amerikanska ekonomin förblir trogen principen om marknadsfrihet, kommer det att finnas amerikanska banker och andra finansinstitut här, som ivrigt söker uppfylla de bankfunktioner som hör samman med dollarns roll som förmedlande valuta. Det är min åsikt, att vi i praktiken inte kan undandra oss denna roll, såvida inte hela vår ekonomiska struktur skulle genomgå en revolutionerande förändring.’⁹⁷

Centralbankerna i övriga imperialistiska centra är lika väl som Mr. Roosa, numera delägare i Brown Brothers Harriman and Company, medvetna om de ‘revolutionerande’ konsekvenser för USA:s ekonomiska struktur och därmed för den övriga

kapitalistiska världen, som ett fundamentalt avsteg från det nuvarande internationella valuta-systemet skulle innebära. Vad som här står på spel, är inte enbart anpassningen i Internationella valutafondens kreditmekanism – det slags monetära reformer som man nu introducerar och överväger – utan den centrala frågan om dollarns ställning som internationell valuta. Samtidigt måste USA:s kompanjoner i detta monetära system se om sina egna hus och tillvarata sina egna konkurrensintressen. Den fruktan, som centralbankerna i andra stater känner, kan skönjas i det internationella bankväsendets vanliga sunda förnuft och har enkelt

⁹⁵ Ibid., s. 147.

⁹⁶ Från en rapport publicerad med stöd från Council of Foreign Relations, Henry G. Aubrey, a.a., s. 15. (Council of Foreign Relations är en storfinansdominerad och politiserande stiftelse med ett icke föraktligt inflytande över den amerikanska utrikespolitiken. Se William G. Domhoff, *Who Rules America?*, Englewood Cliffs 1967. ö.a.)

⁹⁷ Robert V. Roosa, a.a., s. 23 f.

sammanfattats med siffrorna i tabell XXII.

Tabell XXII

USA:s guldreserver jämförda med dollarskulder till utlandet. a) Miljarder dollars.

Slutet av USA:s guldreserv Dollartillgångar som hålls av utländska regeringar, banker, företag mm.

1955	21,8	11,7
1960	17,8	18,7
Maj 1968	10,7	31,5

a) Beräkningsgrunderna varierar något mellan 1955 och de övriga åren dock utan att förrycka den iakttaga trenden.

Källa: US Bureau of Census, *Statistical Abstract 1966*, Washington D.C., 1967 och *Federal Reserve Bulletin*, augusti 1968.

Denna tabell visar en samtidig rörelse i motsatta riktningar för guldreserver och dollarförpliktelser till utlandet: den snabba nedgången i USA:s guldreserver och den utländska ackumuleringen av dollarreserver. I slutet av maj 1968 var de likvida dollartillgångarna, som ägdes av utlänningar, nästan tre gånger större än USA:s guldreserv. I fall att bankerna skulle 'stormas' – dvs. om de utlänningar, som äger dollar alla under en kort tidrymd skulle be USA betala sina skuldsedlar, då skulle USA få en brist på omkring 20 miljarder dollar i guld, det internationellt erkända betalningsmedlet.

Storleken av skillnaden mellan guldreserver och dollarskulder till utlandet är ett viktigt tecken på den amerikanska utlandsverksamhetens ekonomiska begränsning. Att en sådan begränsning existerar, blev mera uppenbart allteftersom bristen i den amerikanska betalningsbalansen ökade för varje år, trots motstånd från andra valutacentra: USA:s arroganta militära och ekonomiska verksamhet utomlands gick bra ihop med dess arroganta internationella finanspraxis. Medan europeiska guld- och valutaspekulanter då och då skakar om USA, fortsätter detta land sin finanspraxis, som innebär fler inskränkningar. USA förlitar sig i sista hand på andra staters centralbanker och det frivilliga eller påtvingade samarbetet med dem.

De flesta länderna inom det imperialistiska systemet har inget annat val: som den amerikanska statens och de amerikanska bankernas fordringsägare måste de finna sig i att vara medlemmar av det som bokstavligen talat är dollarblocket. De mera oberoende metropolerna har emellertid faktiskt flera valmöjligheter. Nästan hälften av USA:s utländska dollarförpliktelser är koncentrerade till sex stater: Storbritannien, Japan, Frankrike, Västtyskland, Italien och Schweiz. Därför har dessa länder de vapen som behövs för att utöva påtryckningar på USA. Icke desto mindre är deras valmöjligheter under nuvarande omständigheter begränsade. Deras intressen ligger i linje med USA:s, till den grad att USA:s ekonomiska och militära styrka används för att trygga det imperialistiska systemet och för att, om möjligt, pressa tillbaka den icke-imperialistiska världens gränser. Samtidigt är de oroliga för sitt eget skinn och för den hotfulla konkurrensen från amerikansk affärsverksamhet och finansväsen. Härav följer att det maktlystna manövrerande, som faktiskt förekommer, håller sig inom för de nuvarande internationella valutaavtalen. Det är viktigt att komma ihåg, att kärnan i de internationella finanskonflikterna är kampen för makt. Detta belyses skickligt av Eugene A. Birnbaum, chefsekonom vid Standard Oil Company (New Jersey):

'Vi torde fråga oss varför mänskorna, efter hundra år av internationella valutakonferenser,

fortfarande inte har löst sina meningsskiljaktigheter. Svaret ligger i ett ord – makt. Detta är vad etthundra års internationella valutakonferenser har handlat om. Internationella valutafondens tjuogoandra möte som hölls i Rio, där man rekommenderade nya möjligheter till att skapa internationell likviditet, är inte något undantag från denna allmänna regel.’⁹⁸

Manövrerandet med reformer inom det internationella valutasystemets ram är endast en form av maktkamp. Spänningarna inom det imperialistiska maktens centra visar sig på många sätt. Inom de andra industristaternas dominerande affärskretsar finns det grupper, vars närmaste affärsintressen är sammanflätade med USA:s, medan andra ser sina vinstmöjligheter krympa allteftersom USA expanderar. Både som en självförsvarsåtgärd gentemot USA:s expansion och på grund av de egna ekonomiernas inre dynamik engagerar sig utländska företag och banker i sin egen yttre expansion via kapitalexport, internationell bankverksamhet, samt ekonomiskt och militärt bistånd från deras regeringar till underutvecklade länder.

De tre huvudkrafterna i detta sammanhang är: (1) den centripetala kraften, som binder de viktigaste finanscentra till USA för att bevara det imperialistiska systemet; (2) den centrifugala kraften, som, stimulerad av profitkonkurrensen, söker speciella fördelar så fort det dyker upp svaga punkter i USA:s verksamhet; (3) ‘vertikal kohesion’ för varje imperialistiskt centrum, som försöker stärka de ekonomiska och finansiella banden mellan sig självt och sina koloniala områden och intressesfärer. Det är i detta sista sammanhang, som utländskt bistånd i egenskap av kontrollinstrument över de underutvecklade länderna, har fått ett fast grepp och blivit allt mer strategiskt.

Hjälp och handel

Militärutgifterna och Pax Americana

Det synnerligen komplicerade förhållandet mellan det internationella valutasystemet och USA:s finansiella transaktioner innefattar som vi sett en rad arrangemang, vilka har medfört det skenbara undret, att USA blivit rikare och mäktigare mitt under, och i själva verket på grund av, en lång tids underskott i betalningsbalansen. Denna ironiska paradox är möjlig, eftersom underskottet i betalningsbalansen används för att finansiera tre typer av internationell verksamhet, som är av avgörande betydelse för USA:s ställning i världen: privata investeringar, militärutgifter samt regeringens program för internationellt bistånd.

⁹⁸ Eugene A. Bimbaum, *Gold and the International Monetary System: An Orderly Reform*, Princeton Essays in International Finance, nr 66, Princeton april 1968, s. 2. Birnbaum medger ett undantag till denna generalisering – Bretton Woodskonferensen. Men i ljuset av den efterföljande utvecklingen kan man fråga sig om inte fasaden av internationalistisk anda vid konferensen dolde den verkliga maktkampen. För en analys av några av de grundläggande problemen i kampen kring det internationella betalningssystemet, se ‘Gold Dollars, and Empire’ i *Monthly Review*, februari 1968 och följande artiklar i decembernumret 1966 av MR: ‘Week Reeds and Class Enemies’, David Michaels, ‘The Growing Financial Crisis in the Capitalist World’ och Jacob Morris, ‘The Balance of Payments Crisis’. Den analys av frågan som gjordes av Paul M. Sweezy och Leo Huberman (Weak Reeds and Class Enemies) gav upphov till ett kritiskt svar av professor Charles P. Kindleberger vid MIT (högskola i Boston, USA. Ö.a.) och en Princeton Essay on International Finance, nr 61 augusti 1967, ägnades detta svar. Hans argumentering går ut på att visa att dollarns internationella status behövs av effektivitetsskäl. (‘Dollarn är en världsomspännande enhet för redovisning och betalning – den enhet i vilken valutareserver, jordbrukspriser inom EEC. bidrag till FN:s budget och en massa andra internationella monetära enheter mäts’, s. 2.) (‘Mitt skäl varför jag vill behålla dollarn i egenskap av ersättningsvaluta är effektivitet.’ s. 4.) Vilken typ av effektivitet? Den ser den gode professorn enbart i form av effektivitet när det gäller kapitalrörelser och bibehållna handelsrelationer, Sannerligen, dollarns funktion som ersättningsvaluta är en verkligt effektiv konstruktion – särskilt när det gäller att mobilisera resurserna på världens kapitalmarknader för att finansiera förintelsekriget mot folket i Vietnam.

Dessa tre verksamheter har ett drag gemensamt – de tjänar till att upprätthålla och stärka *kontrollen*. Privatinvesteringarna är inriktade på *kontroll* – kontroll av råvarutillgångar och kontroll av marknader. Båda dessa aktiviteter ingår i monopolkapitalets normala strävan efter större vinster och skyddande av monopolställningar. Militärutgifterna behövs också för kontroll, för att man skall kunna klara rollen som det imperialistiska systemets ledare och administratör. Bilaga A visar vad för slags avtal och andra åtaganden USA gjort för att bygga upp *Pax Americana*. Vi skall först presentera saken så som USA:s försvarsdepartement ser den:

‘Vi har politiska intressen och säkerhetsintressen, militära styrkor och allierade vitt spridda över den icke-kommunistiska världen. Förflyttningen av de amerikanska intressena och åtagandena från världsskådebanans periferi till dess mitt, har medfört en åtföljande utökning och spridning av de väpnade styrkorna i utlandet. Detta krävs för att trygga Förenta Staternas allmänna försvar och stödja dess utrikespolitik ... Under den tid då våra militära krav kunde tillgodoses av ett starkt försvar till havs och en medborgararmé, levde vi i ett världssystem som motsvarade våra primära nationella intressen. Det var grundat på nationalstaten och behärskades av Storbritannien. 1900-talet har sett den gamla ordningen upplösas genom trycket från två världskrig, uppkomsten av kommunismen, stödd av> en betydande maktbas i både Europa och Asien; kolonialtidens slut, som ledde till uppkomsten av en mängd svaga men högröstade och nationalistiska stater; samt en snabb teknisk utveckling särskilt vad beträffar utvecklingen av kärnvapen. Under samma tid började Förenta Staterna och Sovjetunionen framstå som de två ledande makterna. En av de viktigaste följderna på lång sikt av dessa händelser var att de amerikanska nationalintressena skulle kräva att vi åtog oss och fullgjorde en världsmakts omfattande åligganden. En annan följd var att *det mest angelägna av våra internationella intressen hade blivit att återskapa en relativt stabil omvärld, en ny jämvikt till att ersätta den som förstörts av det som hände de fyra decennierna efter första världskriget.*’⁹⁹ (Kursiverat av HM)

När Robert McNamara var försvarsminister definierade han sambandet mellan denna globala verksamhet och programmet för internationellt bistånd. I ett tal inför amerikanska tidningsutgivareföreningen 1966 förklarade han i dessa ordalag varför USA borde ha ett ekonomiskt hjälpprogram:

‘Omkring 100 länder är idag inne i den svåra övergången till moderna samhällen. Det finns ingen överensstämmelse dem emellan i fråga om framstegstakten. De varierar från primitiva splittrade samhällen – söndrade genom stammotsättningar och med knapp nöd sammanhållna av de tunnaste politiska band – till relativt utvecklade länder på väg mot självförsörjning i fråga om jordbruksprodukter och något så när väl utvecklad industri. Denna svepande utvecklingsvind, som är speciellt märkbar över hela södra halvklotet, saknar motstycke i historien.

Den har förvandlat traditionellt passiva områden av världen till kittlar sjudande av förändring.

På det hela taget har det inte varit någon särskilt fredlig process ... Med kännedom om det bestämda sambandet mellan ekonomisk stagnation och utbredning av våld, syns de år som ligger framför södra halvklotets nationer fyllda av våld.

Detta vore sant, även om det inte förelåg något hot om kommunistisk omstörtning, vilket uppenbart är fallet ...

⁹⁹ ‘Försvarsprogram och betalningsbalans’, i Kongressens ekonomiska utskott. *The United States Balance of Payments – Perspectives and Policies*, Washington D.C. 1963, del 3, s. 77. Denna del av undersökningen förbereddes av försvarsdepartementet.

Antingen kommunister är inblandade eller ej, överför våld varsomhelst i en spänd värld skarpa signaler genom de internationella relationernas komplicerade nervcentra, och Förenta Staternas säkerhet är beroende av säkerheten och stabiliteten på andra sidan jordklotet.’¹⁰⁰

Internationellt bistånd – ett kontrollinstrument

Liksom de två andra stora förlustposterna i betalningsbalansen, är ekonomiskt och militärt bistånd ägnat att tjäna som en kontrollåtgärd. President John F. Kennedy fastslog: ‘Internationellt bistånd är en metod med vars hjälp USA upprätthåller inflytande och kontroll världen över, och stöder en mängd länder som avgjort skulle störta samman eller uppgå i kommunistblocket.’¹⁰¹

Programmet för internationellt bistånd består av ett stort urval lån och gåvor, som enligt en presidentkommission också omfattar ‘gåvor för att visa vår uppskattning av utländska statsöverhuvuden, snabbt planerade projekt för att förhindra ryskt bistånd, satsningar för att hålla den existerande regeringen vid makten’.¹⁰²

Dessa olika aktiviteter kan klassificeras efter sitt mål eller resultat enligt följande:

- (1) Att fullgöra USA:s militära och politiska avsikter över hela världen.
- (2) Att upprätthålla den öppna dörrens politik; dvs fri tillgång till råvaror, fria handels- och investeringsmöjligheter för amerikanska företag.
- (3) Att försäkra sig om att den ekonomiska utveckling som äger rum i utvecklingsländerna baserar sig på kapitalistiska metoder.
- (4) Att uppnå omedelbara ekonomiska vinster för amerikanska affärsmän, som söker handels- och investeringsmöjligheter.
- (5) Att göra biståndstagarna i växande grad beroende av amerikanska och andra kapitalmarknader. (De skulder som uppstår genom förnyade lån permanentar biståndstagarens bindning till metropolens kapitalmarknader.)

USA:s fullgörande av sina militära och politiska avsikter

En tidigare medlem i avdelningen för programkoordinering vid det amerikanska ämbetsverket för internationell utveckling (AID), Joan Nelson, som för närvarande är anställd vid Harvard-universitetets center för internationell politik, sammanfattar de militära och politiska avsikterna bakom internationellt bistånd som ‘att få fortsatt tillträde till militärbaser och andra strategiska fördelar i vissa u-länder; att upprätthålla bandet med formellt allierade och stärka deras försvarsförmåga; att fördröja ett erkännande av Kommunistkina och dess tillträde till FN; att motarbeta handel, särskilt med strategiska varor med Kommunistkina, Kuba och Nordvietnam; att mera allmänt uppmuntra oberoende eller västvänlig hållning i utvecklingsländernas utrikespolitik’.¹⁰³

Kort sagt – USA betalar bra för sina allianser. Det finns otvivelaktigt ett nära samband (fast

¹⁰⁰ Tal av försvarsminister Robert S. McNamara inför amerikanska tidningsutgivareföreningen, Montreal, Canada, *The New York Times*, 19/5 1966.

¹⁰¹ Tal av president Kennedy inför Handelskammaren, New York City, december 1962. Citerat av amerikanska senatens utrikesutskott. *Some Important Issues in Foreign Aid*, Washington D.C. 1966, s. 15.

¹⁰² Presidentens utskott för stärkandet av den Fria Världens säkerhet: *The Scope and Distribution of United States Military and Economic Assistance Programs*, Washington D.C., mars 1963. Citerad i David Baldwin, *Foreign Aid and American Foreign Policy*, New York 1966, s. 242.

¹⁰³ Joan M. Nelson, *Aid, Influence and Foreign Policy*, New York 1968, s. 11.

det inte nödvändigtvis är den enda faktorn) mellan de stora anslagen inom ramen för Marshallhjälpen och det militära biståndet till de västeuropeiska allierade efter Marshallplanen å ena sidan, och NATO:s bildande och verksamhet å den andra. Sambandet mellan bistånd och militärallianser är än mer uppenbart i fråga om länder som Pakistan och Turkiet:

‘Ur politisk synpunkt har USA:s militära bistånd stärkt Pakistans väpnade styrkor, som är den främsta stabiliserande faktorn i landet och det har uppmuntrat Pakistan att delta i kollektiva försvarsavtal.’¹⁰⁴

‘Med sin befolkning på över 30 milj. har t.ex. Turkiet av amerikanska biståndsgivare huvudsakligen betraktats som en viktig militär stödjepunkt. Dess militära kraft har manifesterats ett flertal gånger. Dess geografiska läge, dess villighet att delta i sådana försvarspakter som NATO och Bagdadpakten (CENTO), liksom dess osedvanliga mineraltillgångar har alla bidragit till att högt kvalificera Turkiet för varje form av internationellt stöd som kan erbjudas.’¹⁰⁵

Om man betalar för allianser måste man förvisso också betala för baser. Detta är helt uppenbart i fråga om Spanien:

‘Utnyttjandet av spanska baser mellan 1953 och 1963 godkändes i en överenskommelse som sammanföll i tiden med lån från Export-Import Bank, vilka uppgick till 500 milj. dollar. När ett nytt femårsavtal ingicks i september 1963 erbjöds ytterligare banklån på 100 milj. dollar under de följande fem åren ... Under perioden 1949-62 uppgick USA:s sammanlagda bistånd till Spanien till totalt 1695 miljarder dollar, varav nära tre fjärdedelar var i form av anslag, såväl militära som ekonomiska.’¹⁰⁶

De som säljer baser har näsa för goda affärer. *New York Times* meddelade i en rapport tidigare i år: ‘Spaniens regering kräver en försvarsgaranti av Förenta Staterna, en ökning av det militära biståndet och en inskränkning av USA:s jurisdiktion över amerikanska soldater som pris för att förnya det avtal som reglerar amerikanska militärbaser i Spanien.’¹⁰⁷ Naturligtvis kan den önskade finansiella uppgörelsen avspegla mer än girighet, det kan hända att den spanska regeringen endast söker en anpassning till levnadskostnaderna. Enligt *Economist* (London):

‘Detta är inflationstider’, sa en spansk regeringstjänsteman nyligen. ‘Priserna är i ständigt stigande, särskilt i fråga om baser.’ övertygade om att den franska och arabiska fientligheten höjt Spaniens värde för amerikanerna, hoppas de spanska myndigheterna kunna pressa Washington på högre ekonomisk och politisk hyra för amerikanska baser i Spanien.’¹⁰⁸

De regeringar som tillhandahåller soldater som skall slåss för USA i Vietnam kräver också sitt pris. När Filippinernas president Ferdinand Marcos tillträdde i januari 1966, möttes han av konkursmässiga statsfinansier. Som Marcos meddelade i sitt installationstal, vid vilket vice-president Humphrey var gäst: ‘Statskassan är tom. Endast genom sträng försakelse har vi något hopp om återhämtning inom ett år.’¹⁰⁹ Men trots denna bokstavliga bankrutt (eller som en cyniker kanske misstänker, på grund av den) förklarade Marcos under Humphreys återbesök i Manila att han ämnade återuppliva den föregående regeringens proposition beträff-

¹⁰⁴ Utrikes- och försvarsdepartementet, *The Mutual Security Program Fiscal Year 1958*, Washington D.C. juni 1957, s. 106.

¹⁰⁵ Halford L. Hoskins, ‘Aid and Diplomacy in the Middle East’, *Current History*, juli 1966, s. 15.

¹⁰⁶ John D. Montgomery, *Foreign Aid in International Politics*, Englewood Cliffs, New Jersey 1967, s. 16.

¹⁰⁷ *The New York Times*, 14/7 1968.

¹⁰⁸ *The Economist*, 3/2 1968, s. 23.

¹⁰⁹ *The New York Times*, 24/1 1966.

ande hjälp till Vietnam – vilken tillät att filippinska trupper användes i Vietnam.¹¹⁰ Propositionen gick i genom efter mycken debatt. Slutligen lämnade den första sändningen på 800 man ingenjör- och säkerhetstrupper Manila i början av september för transport till Saigon. Tre dagar senare anlände president Marcos till Washington. Enligt *New York Times* kände Washington ‘en viss förpliktelse, att förse Marcos med en ekonomisk och politisk gottgörelse för det politiska kapital han tvingats offra för att få sin kongress att sanktionera trupperna.’¹¹¹ Tre dagar efter Marcos ankomst till Washington meddelades det, att USA skulle ‘kraftigt utöka sitt ekonomiska stöd till Filippinerna.’¹¹²

Även Sydkorea inser de ekonomiska fördelarna av en allians med USA och utnyttjar möjligheterna. Under rubriken ‘En stridstiger att hyra’, skriver *Economist*:

‘Sydkorea, som vicepresident Humphrey kommer att besöka nästa onsdag på sin väg hem, sätter ett pris på den militära hjälp man ger amerikanerna i Vietnam ... (Korea) har bett USA om visst vederlag för de trupper man har sänt. Dessa omfattar ‘högsta prioritet’ för Korea som leverantör av den krigsmateriel USA köper för att använda i Vietnam ... en höjning av den lön som betalas till koreanska trupper i Vietnam och en ökning av det amerikanska militära och ekonomiska biståndet ...’¹¹³

Det är särskilt lärorikt att studera en del regeringstjänstemäns uppriktiga förklaringar beträffande ändamålen med militärt bistånd till Latinamerika, som kontrast till t.ex. den traditionella förklaringen av sådan hjälp till Främre Orienten och Mellersta Östern. Beträffande den sistnämnda sade försvarsminister McNamara 1967 inför ett av representanhusets utskott:

‘Främre Orienten och Mellersta Östern förblir av strategisk betydelse för USA, eftersom området är en politisk, militär och ekonomisk korsväg, och eftersom flödet av Mellersta Österns olja är av vital betydelse för Väst. Vi har följaktligen ett stort intresse av stabilitet och jämn utveckling i området. Vi har också ett starkt intresse av att upprätthålla våra allianser med Grekland, Turkiet och Iran, då dessa tre länder står mellan Sovjetunionen och Mellersta Österns oljeresurser och isfria hamnar.’¹¹⁴

Försvarsministern uttryckte sig betydligt mer ingående, när han redogjorde för skälen till att man gav militärt stöd till Latinamerika:

‘Sociala spänningar, ojämn fördelning av jord och rike, domar, osäker ekonomi, brist på djupt förankrade politiska strukturer skapar förutsättningar för fortsatt instabilitet i stora delar av Latinamerika. Lösningen på dessa och andra därmed förbundna problem utgörs, i den mån de finns, av Framstegsalliansen, åt vilken vi och våra latinamerikanska vänner ägnar stora resurser. Men *Alliansens mål kan endast uppnås ‘inom ramen för lag och ordning.*

Våra militära biståndsprogram för Latinamerika fortsätter alltså att inrikta sig på att stödja inre säkerhet och lagliga åtgärder.’¹¹⁵ (Vår kurs.)

Försvarsministern fortsatte sitt vittnesmål med att beskriva vilka, som låg bakom hotet mot lag och ordning: ‘Trikontinentalkongressen och de latinamerikanska kommunistpartiernas

¹¹⁰ Ibid., 22/2 1966.

¹¹¹ Ibid., 14/9 1966.

¹¹² Ibid., 16/9 1966.

¹¹³ *The Economist*, 19/2 1966, s. 791.

¹¹⁴ Vittnesmål av försvarsminister McNamara inför Representanhusets utrikesutskott, *Hearings on the Foreign Assistance Act of 1967*, Washington D.C. 1967, s. 114.

¹¹⁵ Ibid., s. 116 f.

ansträngningar att skapa breda 'anti-imperialistiska folkfronter' medan man fortsatte att infiltrera grupper av studenter och andra intellektuella, att kontrollera den organiserade arbetskraften och att organisera bönderna.' Härav följer:

'Det är på behovet att möta dessa hot med lämpliga metoder, som de militära hjälpprogrammen för latinamerikanska länder för budgetåret 1968 grundar sig. Mera bestämt är den primära avsikten i Latinamerika att, där så behövs, bidra till att *de inhemska militära och halvmilitära styrkorna fortsätter att utvecklas, så att de tillsammans med polis och andra säkerhetsstyrkor kan upprätthålla den nödvändiga inre säkerheten.*'¹¹⁶ (Kursiverat av HM)

Detta är inte hela historien. I det amerikanska militära hjälpprogrammet ingår utbildning av utländsk militärpersonal, Om dess betydelse i Latinamerika informerade försvarsminister McNamara kongressen:

'Den förmodligen största utdelningen på investeringar i militärt bistånd kommer från utbildningen av utvalda officerare och specialister på nyckelposter, vid våra militärskolor och utbildningscentra i USA och utomlands-. Dessa studerande handplockas av sina länder för att bli instruktörer när de kommer hem. De är de blivande ledarna, de män som kommer att ha kunskaperna och förmedla dem till sina styrkor. Jag behöver inte dröja vid värdet av att i ledarställning ha män med förstahandskunskap om hur amerikaner utför saker och ting och hur de tänker. Det är ovärderligt för oss att göra sådana män till våra vänner.'¹¹⁷

De nära vänskapsförhållanden, som uppstår härigenom går otvivelaktigt djupare än till enbart sentimental gemenskap kring skolminnen – vilket framgår av följande uttalande av ordföranden i representanhusets utrikesutskott:

'Varje kritik av vårt internationella bistånd möts av att det är faktum, att det var Brasiliens militärer som kastade ut i regeringen Goulart och att amerikanskt militärt stöd var en tungt vägande faktor, när det gällde att ge dessa militärer indoktrinering i demokratins principer och en USA-vänlig inriktning. Många av dessa officerare hade utbildats i Förenta Staterna inom ramen för AID-programmet. De visste att demokrati är bättre än kommunism.'¹¹⁸

Samhörighetskänslan mellan amerikanska och latinamerikanska generaler framgår klart av ett kongressvittnesmål av general Robert W. Porter Jr, armébefälhavare över USA:s södra befälsområde ('södra' syftar på allt territorium söder om USA):

'Olika regeringars oförmåga att uppnå en tillräcklig ekonomisk utvecklingstakt för att möta socialt tryck, tillsammans med en stark befolkningstillväxt och fortsatt inflyttning till städerna, kommer att fortsätta att alstra fler allvarliga problem. Stadsområdena kommer att i ännu högre grad bli maktcentra, och deras massor kommer att bli mera mottagliga för demagogisk agitation och kommunistisk exploatering. Kommuniströrelsen kan väntas bli mera aggressiv och i högre grad fästa uppmärksamheten på arbetarna, studenterna och slummen i städerna. Fogat till den redan allvarliga situationen, kommer detta växande hot i städerna att skapa ett allvarligt inre säkerhetsproblem för Latinamerikas regeringar.

Militären har ofta visat sig vara den bäst sammansvetsade styrkan för att säkra den allmänna ordningen och för att stödja beslutsamma regeringars strävanden att upprätthålla den inre säkerheten. Latinamerikas militärer har i samarbete med polis och andra säkerhetsstyrkor

¹¹⁶ Ibid., s. 117.

¹¹⁷ Underkommitté till Representanhusets beredningsutskott, 87:e kongressen, 2:a sessionen. *Hearings*, Washington D.C. 1962, vol. 1, s. 359.

¹¹⁸ *Congressional Record*, 24/5 1965, s. 10840, citerat i rapporten i fotnot 101.

bidragit till att kontrollera oroligheter och kravaller, stävja eller eliminera terrorister och guerillastyrkor samt avskräcka de element, som är benägna att gripa till våld för att störta regeringen.’¹¹⁹

Kanske är detta orsaken till att kongressbibliotekets referenstjänst för lagstiftningsfrågor i en rapport till senatens utrikesutskott sammanfattar:

‘Det kan knappast ifrågasättas att flera länder mottar militärt bistånd inte på grund av att de skulle kunna tänkas direkt bidra till USA:s militära försvar, eller på grund av sitt geografiskt sett strategiska läge, utan emedan det finns politiska skäl att omhulda de generaler och amiraler som har makten.’¹²⁰

Ekonomiskt bistånd för den öppna dörrens politik

Skälet till att så mycken uppmärksamhet har ägnats den militära sidan av det internationella biståndet är, att trots att de officiella siffrorna visar att den mesta hjälpen snarare är av ekonomisk än militär natur, merparten av biståndet i själva verket ytterst är antingen militärt eller avsett för kortsiktiga politiska syften. Den ovannämnda rapporten från Kongressbiblioteket uppskattar att endast ‘mellan en fjärdedel och en tredjedel av de 115 miljarder dollar som har satsats på internationellt bistånd sedan andra världskrigets slut – inklusive ‘food for peace’ – lån från Export-Import Bank och andra kategorier – har ägnats den ekonomiska utvecklingen som sådan.’¹²¹

Vägar (t.ex. vägen från Saraburi till Ban Phai i Thailand), flygfält och kommunikationscentra anses vara en del av hjälpen till ekonomisk utveckling men utnyttjas ofta huvudsakligen för militära ändamål. Dessutom ‘mottog mer än ett halvt dussin utvecklingsländer årligen kraftigt ekonomiskt stöd som mer eller mindre uttrycklig hyra för amerikanska militärbaser och kommunikationscentra på sina områden’.¹²²

En kortfattad statistik över både ekonomiskt och militärt stöd visas i tabellerna XXIII och XXIV. Den första av dessa ger information för hela perioden från 1 juli 1945 till 30 juni 1967. Utgifterna för internationellt bistånd har här fördelats på tre grupper. 39 % av den hjälp som getts över hela perioden gick till utvecklade länder – gamla partners i det imperialistiska systemet. Stark inverkan hade naturligtvis här Marshallplanen – den största satsningen för att bevara det kapitalistiska systemet i den krisdrabbade efterkrigsvärlden. Den näst största summan gick till en grupp som vi benämner ‘klientstater’. Dessa är vad regeringsrepresentanter kallar ‘länder i den främsta försvarslinjen’ (länder i Sovjetunionens och Kinas närhet) och några av de länder som mottar stöd som betalning för militärbaser. Slutligen gick omkring 30 % av allt bistånd – militärt som ekonomiskt – till de återstående underutvecklade länderna, där 70 % av den icke-kommunistiska världens befolkning finns.

Tabell XXIII. USA:s ekonomiska och militära bistånd a) från 1 juli 1945 till 30 juni 1967.

Till	Miljarder dollar	% av summan	i milj.	% av summan
	Bistånd		1965:s	invånarantal

¹¹⁹ Samma ‘Hearings’ som citerades i fotnot 114 s. 538. Sådan aversion mot våld gäller naturligtvis inte handlingar av militära enheter, vilka utbildas och finansieras av USA, inte heller att störta en laglig regering eller hindra ett val som nyligen skedde i Grekland, då det kan antas att majoriteten av valmanskåren kommer att stödja ett parti som inte behagar de lokala amerikanska militärerna.

¹²⁰ Samma rapport som citerades i fotnot 101, s. 19.

¹²¹ Ibid., s. 32.

¹²² Joan M. Nelson, a.a., s. 112.

I-länder b)	45,7	39	383	19
'Klientländer' c)	36,9	31	225	11
Övriga u-länder	34,6	30	1.388	70
Summa	117,2	100	1.996	100

(a) Hela biståndet, utom anslag från militära överskottslager, till alla icke-kommunistländer. Omfattar inte c:a 7 miljarder dollar i icke-regionsbundna utgifter för bistånd, som t.ex. administrativa utgifter, hjälp till flyktingar, bidrag till Världsbanken, den Asiatiska utvecklingsbanken, etc.

(b) Västeuropa (utom Spanien och Portugal), Japan, Australien, Nya Zeeland och Sydafrikanska Republiken.

(c) Länder som USA anser ha speciell militär betydelse för sin 'containment'-politik, inklusive de som har upplåtit land för baser på sitt territorium: Grekland, Iran, Turkiet, Vietnam, Formosa, Korea, Filippinerna, Thailand, Spanien, Portugal, Laos. (Under denna rubrik upptas regionala utgifter för Sydostasien, men inte utgifterna för Vietnamkriget, som upptas på försvarsdepartementets budget.)

Källa: Beräknad på uppgifter i *Statistics and Reports Division, Agency for International Development, US Overseas Loans and Grants, Obligations and Loan Authorizations*, 1 juli 1945-30 juli 1967, Washington D.C. den 29 mars 1968.

Tabell XXIV. USA:s ekonomiska och militära bistånd från 1 juli 1957 till 30 juni 1967.

Till	Miljarder dollar	% av summan
I-länder b)	7,5	13
'Klientländer' c)	20,7	37
Övriga u-länder	27,8	50
Summa	56,0	100

Fotnoter och källa: Samma som i tabell XXIII.

Fördelningen av hjälpen är fortfarande märkligt skev, även om vi endast studerar den senare perioden, långt efter att Marshallhjälpen har upphört. Sålunda mottog, som visas i tabell XXIV, i-länderna 13 % av det amerikanska biståndet under tioårsperioden 1957-1967. Det rörde sig främst om militärt stöd och lån från Export-Import Bank. 'Klientländerna' med 13 % av befolkningen fick 37 % av anslagen. Endast hälften av hjälpen under denna period gick till de övriga u-länderna, och även här gick en betydande summa till olika former av militärt stöd – inklusive sådant som den ovannämnda utbildningen av latinamerikanska och andra militärer.

Det är lärorikt att granska de funktioner som även 'rent' ekonomiskt stöd har. Huvudsyftet fastslogs pryddigt i en rapport från Representanhusets utrikesutskott, där man, efter att ha räknat upp ett antal skäl för det ekonomiska biståndsprogrammet, sammanfattade: 'Det viktigaste skälet är att länder är förutbestämda att utvecklas. Endast genom att delta i denna process har vi möjlighet att styra deras utveckling efter linjer som bäst gagnar våra intressen.'¹²³

Eftersom USA var sent ute då det gällde att roffa åt sig kolonier (man hade haft fullt upp med att skaffa sig kontroll över och utveckla den nordamerikanska kontinenten), har man följt den s.k. 'öppna dörrens politik' gentemot den övriga världen. Denna tog sig två uttryck: (a) att

¹²³ Representanhusets utrikesutskott, 'Report on Foreign Policy and Mutual Security Program', Washington D.C. 1957, s. 39.

öppna dörren till ännu icke koloniserade territorier för handel och investeringar och (b) att utöva påtryckningar på kolonialmakterna för att framtvinga lika rättigheter till handel och investeringar för amerikanska företag. Bland de första påtryckningarna, som New Deal-regeringen utövade, mitt under Storbritanniens krig mot Tyskland, var att den företrädesrätt som lämnats Storbritanniens affärsmän i brittiska imperiet skulle avskaffas – dörren skulle öppnas för lika behandling av amerikanska affärsintressen. Det amerikanska lån som beviljades för att rädda Storbritanniens ekonomi vid andra världskrigets slut hade som förutsättning att diskriminerande åtgärder gentemot utländska affärsmän inom det brittiska imperiet skulle avskaffas.¹²⁴

Därför är det föga överraskande att finna, att en av det internationella biståndsprogrammets viktigaste funktioner är att tjäna samma syfte. U-länder med brist på egen valuta och med önskan att utveckla sin egen industriella ekonomi upprättar ofta skyddsbarriärer mot en okontrollerad import. Detta är ingen ovanlig åtgärd. USA har sedan Alexander Hamiltons tid använt handelsspärrar för att skydda och stimulerar inre utveckling och än i dag tillhör USA dem som flitigt utnyttjar tullar och kvotering som importrestriktioner. Men när det gäller de underutvecklade länderna är USA en varm anhängare av den öppna dörrens politik. Bland det viktigaste i de råd och den ledning som AID-administratörerna skall ge är att förmå biståndsmottagare att öppna marknaden för import. Beträffande subtiliteten i de påtryckningar som AID utövar mot biståndsmottagare observerar *Economist* (London): 'Inga problem behöver uppstå där Indiens egna önskemål sammanfaller med vad biståndsgivarna vill det ska göra – som t.ex.... anta en plan för liberal import av råmaterial och monteringsdelar som ersättning för större underhållsbidrag.'¹²⁵

Ett land, som speciellt varit föremål för sådana påtryckningar att genomföra importliberalisering har varit Pakistan. Det är sant att utnyttjandet av Pakistans produktionskapacitet, med hjälp av amerikanska biståndsinjektioner, har förbättrats som ett resultat av dessa biståndsinjektioner. En liberal importpolitik öppnade också vägen till en del fina möjligheter för utlänningar inom en mängd olika affärsgränar. Enligt en artikel från 1967 i *International Affairs* (utgiven av Storbritanniens Kungl. Institut för Internationell Politik) kan man i Karachi köpa följande drycker, tillverkade av importerade koncentrat: Bubble Up, Canada Dry, Citra, Coca Cola, Double Kola, Kola Kola, Fanta, Hoffman's Mission, Pepsi Cola, Perri Cola och Seven Up. 'Samtidigt finns det bara tre försäljningskällor för flaskmjölk i staden, av vilka två är kommersiella och en i offentlig ägo men med begränsat nyttjandeområde.'¹²⁶

Den andra aspekten på den öppna dörrens politik – fritt tillträde för privatinvesteringar – står otvivelaktigt högre på den amerikanska utrikespolitikens prioriteringslista. President Eisenhower ansåg denna fråga tillräckligt viktig för att ta med den i 1953 års State of the Union-tal: 'Ett allvarligt och uttryckligt mål för vår utrikespolitik (är) uppmuntrandet av ett. vänligt klimat för investeringar i utlandet.'¹²⁷

Tillämpningen av denna politik är ytterst rättvis och ansluter sig nära till den princip som uttrycks av Anatole France: 'Lagen förbjuder med sin majestätiska rättvisa såväl rika som fattiga att sova under broar, tigga på gatorna och stjäla bröd.' Samma princip tillämpas i avtal med u-länder om investeringsrättigheter. Följaktligen stadgar USA:s handelsavtal med Filipinerna (Laurel-Langley-avtalet):

¹²⁴ Se paragraf 7 i den anglo-amerikanska finansöverenskommelsen citerad i fotnot 84.

¹²⁵ *The Economist*, 28/5 1967.

¹²⁶ Herbert Feldman, 'Aid as Imperialism?', *International Affairs*, april 1967, s. 229.

¹²⁷ *The New York Times*, 3/2 1953.

‘Republiken Filippinerna och Amerikas Förenta Stater förbinder sig båda att på intet sätt med avseende på sin affärsverksamhet särbehandla medborgarna eller någon form av affärsföretag, ägt eller kontrollerat av medborgarna i den andra staten ...’

‘Förfoganderätten över, exploateringen, utvecklandet och utnyttjandet av alla åkerarealer, skogar och mineralområden i allmän ägo, vatten, mineral, kol, petroleum och andra mineraloljor, alla potentiella energikällor samt andra naturtillgångar tillhörande endera parten, liksom driften av allmänna inrättningar, skall, om de står öppna för någon, vara öppna för den andra partens medborgare ...’¹²⁸

Den öppna dörrens lagliga inramning i fråga om kapitalinvesteringar har under efterkrigstiden införlivats i multilaterala avtal, t.ex. det som undertecknades av tjugo amerikanska nationer i Bogota 1948, och i moderniserade vänskaps-, handels- och sjöfartsavtal. De senare avtalen innehåller en klausul om investeringar som ger amerikanskt kapital rätt att fritt inleda affärsverksamhet och som uttrycker förbud mot diskriminering av amerikanska investeringar och mot inblandning i amerikanska kapitalplacers handlingfrihet beträffande äganderätt och ledarskap, och liknande skyddsbestämmelser. Åtminstone åtta sådana ‘fullfjädrade’ öppna dörren-avtal har ingåtts: med Etiopien, Grekland, Iran, Israel, Korea, Muskat och Oman, Nicaragua samt Pakistan.

Avtal av detta slag är ofta besvärande för de styrande politiska partierna i u-länderna. Visserligen har USA gått med på att införa en viss flexibilitet i avtalen med de underutvecklade länderna för att anpassa sig till de politiska behov som de styrande grupperna i dessa länder har, men man insisterar på att ha sådana avtal och använder ekonomiskt bistånd som ett vapen för att skaffa sig tilläggsavtal för att skydda amerikanska investeringar. Detta görs i anslutning till investerings-garantiprogrammet som administreras av AID. Investerings-garantiprogrammet är en försäkring för amerikanska medborgare och bolag, som investerar utomlands, mot förluster på grund av nationalisering eller att vinsterna inte kan omvandlas till USA-dollar. Detta försäkringsprogram är inte tillgängligt i något land som inte undertecknar ett investeringsgaranti-avtal med USA. Som en sista påtryckning för att sätta sådana avtal i kraft stadgar 1963 års lag om utlandsbistånd: ‘Inget bistånd skall enligt denna lag efter den 31 december 1965 utgå till regering i något mindre utvecklat land, om denna underlåtit att ingå avtal med presidenten om att införa investerings-garantiprogrammet ... som ger säkerhet mot de speciella riskerna för inkonvertibilitet ... och expropriation eller konfiskering ...’¹²⁹

Hittills har investeringsgarantiavtal ingåtts med mer än 70 underutvecklade länder som tar emot amerikanskt bistånd.

Avtal är uppenbarligen inte tillräckliga i sig själva. Den ‘öppna dörrens politik’ måste för att vara effektiv granskas dag för dag. Utrikesminister Dean Rusk förklarade detta för en kongresskommitté så här:

‘Vi ifrågasätter inte i striktaste konstitutionella mening en suverän regerings rätt att förfoga

¹²⁸ Filippinska Republiken, Treaty Series, vol. 2, nr 4, april 1956. Observera referensen i fördraget till ‘statliga råvarutillgångar’. Filippinsk lag följer den spanska snarare än den anglo-saxiska traditionen vad beträffar råvarurättigheter. Detta betyder att råvarukällor på Filippinerna ägs statligt och inte privat. Lika behandling av amerikanska och filippinska medborgare betyder följaktligen (a) lika möjlighet för amerikanska företag att exploatera filippinska mineraler och (b) lika möjlighet för filippinska företag att utnyttja statligt ägd amerikansk mark – t.ex. Yellowstone Park.

¹²⁹ Foreign Assistance Act of 1963, 77 Stat, 388, citerad i Marina von Neumann Whitman, *Government Risk-Sharing in Foreign Investment*, Princeton 1965, s. 114.

över egendomar och människor inom dess eget suveräna territorium ... Vi anser dock att det skulle vara politiskt klokt och förnuftigt från deras synpunkt att skapa villkor som är attraktiva för internationella investeringar, för privatinvesteringar. Därför används vårt inflytande ständigt och varhelst möjligt genom våra ambassader dag efter dag i diskussioner såväl som i direkta förhandlingar om bistånd från oss, för att understryka hur viktiga privata investeringar är.’¹³⁰

Det inflytande utrikesminister Rusk syftar på är inte begränsat till teoretiska diskussioner om utvecklingsteorier. Biståndet hölls t.ex. tillbaka eller drogs in i fråga om (a) Ceylon, när man nationaliserade 63 bensinstationer som ägdes av Esso Standard Eastern och Caltex Ceylon, och (b) Peru, när en ny minister sökte dra in skatteeftergifter som ursprungligen lovats Petroleum Corporation, ett dotterbolag till Standard Oil of New Jersey.¹³¹

USA:s regering uppskattade inte heller de restriktioner Indien ville använda mot en investering som Standard OH of Indiana planerade göra i en konstgödsselfabrik. I detta fall blev vapnet manipulation med distributionen av ‘food for peace’ till det hungrande Indien. Forbes Magazine skriver:

‘Under en lång tid har Indien insisterat på att få handha all distribution av konstgödsel, producerad i landet av amerikanska bolag, samt att man även skulle sköta prissättningen. Standard of Indiana vägrade förståeligt nog att godta dessa villkor. AID skeppade livsmedelslaster till Indien enligt en plan som gjordes upp månad för månad tills den indiska regeringen lät Standard of Indiana saluföra sin konstgödsel till sina egna priser.’¹³²

Dessa påtryckningar (och uppmuntranen) vore inte fullständiga, om de inte också underlättade för monopolkapitalet att få tillgång till de råmaterial som det behöver för sina affärs- transaktioner. Så här förklarar biträdande utrikesministern för afrikanska ärenden skälen för att ge bistånd åt afrikanska stater:

‘Deras välvilja mot vårt land är stor och vi besvarar varmt denna känsla. *Deras respekt för våra intressen illustreras av de särskilda fördelar och rättigheter som de gjort tillgängliga för oss vid vår utveckling av Afrikas viktiga mineral- och andra tillgångar*, till ömsesidig nytta och genom politiskt samarbete. Amerikanska civila och militära flygplan använder det afrikanska luftrummet, amerikanska örlogsfartyg anlöper afrikanska hamnar och USA har rymdforsknings- och kommunikationscentra på afrikansk mark. De amerikanska investeringarna i Afrika har fördubblats under det senaste årtiondet och gällt Afrikas stora produktion av sådana strategiska material som koppar, bauxit, järnmalm, uran, mangan och sällsynta mineraler.’¹³³ (Kursiverat av HM)

Det internationella biståndet och USA:s affärsintressen

Visserligen täcker internationellt bistånd en rad regeringsaktiviteter och används till ett komplex av ekonomiska, militära och politiska kontroller i den underutvecklade världen, men också affärsvärlden drar direkta fördelar av såväl omedelbar som långsiktig natur av denna verksamhet. Låt oss t.ex. ta järn- och stålindustrin. Man är benägen att anse denna industri vara en del av storfinansens ryggrad, knappast en industri i behov av statligt stöd. Lagg då

¹³⁰ Amerikanska senatens utrikesutskott, *Hearings on Foreign Assistance Act of 1962*, Washington D.C. 1962, s. 27.

¹³¹ Joan M. Nelson, a.a., s. 107 f.

¹³² *Forbes Magazine*, 1/3 1966.

¹³³ Uttalande av Joseph Palmer II, vice utrikesminister för afrikanska ärenden, i Representanhusets utrikesutskott, *Hearings on Foreign Assistance Act of 1968*, Washington D.C. 1968, del II, s. 326.

märke till detta uttalande av Charles B. Baker, vice verkställande direktör för United States Steel Corporation:

‘... det är till stor del tack vare vårt internationella biståndsprogram som *stålindustrin har lyckats undgå den fulla effekten av de krafter som verkar på världsmarknaden*. Vi uppskattar att AID:s utnyttjande av stålfabrikernas produkter i USA för ögonblicket svarar för ca 30 % av värdet för vår stålexport, och för en ännu högre procent av det utskeppade tonnaget – kanske så mycket som 40 %.’¹³⁴ (Kursiverat av HM)

De uppskattningar som gjorts av AID:s statistiker och på vilka tabell XXV är baserad når inte upp till en så hög procent som Mr. Baker, men högt nog. Av de utvalda artiklarna i tabellen uppvisar bara exporten av konstgödsel och utrustning för järnvägstransporter större intäkter från statunderstödd export än järn- och stålprodukter. Siffrorna för de andra grupperna är också aktningsvärda och viktiga. Man bör inte underskatta vikten av ens de låga procent-satserna, t.ex. fem eller sex procent. Ett affärsföretag kämpar hårt för dessa extra 5 % av sin budget, och de betyder vanligen mer än 5 % av de vinster som räknas in vid årets slut.

Tabell XXV. Amerikansk export som finansieras genom AID 1965.

Varugrupp	Total export	Export. finansierad genom AID	% av exporten finansierad genom AID
	(milj. dollar)		
Maskiner och utrustning	6.302	333	5,3
Järn- och stålprodukter	689	168	24,4
Kemikalier	2.037	112	5,5
Motorfordon, motorer och motordelar	1.972	91	4,6
Konstgödsel	230	70	30,4
Metaller (utom järn)	625	72	11,5
Gummi och gummiprodukter	344	33	9,6
Petroleum och petroleumprodukter (utom gas)	483	36	7,5
Tyger	571	31	5,4
Järnvägstransportmedel	146	43	29,5

Källa: Charles D. Hyson och Alan M. Stout: Impact of Foreign Aid on U.S. Export, *Harvard Business Review*, January-February 1968, s. 71.

Som bekant är den statsunderstödda exporten av jordbruksprodukter också betydande. Av tabell XXVI kan vi se att 30 % av all export av jordbruksprodukter skapas av det internationella biståndsprogrammet. För vissa produkter – vete, ris och mejeriprodukter – är andelen väsentligt högre. Men t.o.m. i fråga om en så viktig produkt som tobak svarar det internationella biståndet för 14 % av exporten. (Det statliga stödet av jordbruksexporten går mycket längre. Där finns t.ex. de punkter som nämns i fotnoten till tabell XXVI. Viktigare är att om den export som det internationella biståndet gynnar skulle säljas genom normala handelskanaler, skulle världsmarknadspriserna falla kraftigt och därigenom allvarligt skära

¹³⁴ Från ett föredrag vid Nationella utrikeshandelskonventet, New York, 18/11, 1964, citerat i Charles D. Hyson och Alan M. Strout, ‘Impact of Foreign Aid on U.S. Exports’, *Harvard Business Review*, jan.-feb. 1968, s. 63.

ned intäkterna på de 70 % av exporten som säljes 'kommersiellt'.)

Tabell XXVI. USA:s jordbruksexport från 1955 till 1966.

	Belopp (miljarder dollar)			Procentuell fördelning		
	Totalt	Regerings- finansierat	Kommersiellt	Totalt	Regerings- finansierat	Kommersiellt
Total jordbruksexport	57,6	17,2	40,4	100	30	70
Särskilda produkter						
Vete och vetemjöl	12,2	8,3	3,9	100	68	32
Ris, malet	1,7	0,7	1,0	100	41	59
Bomull	8,0	2,6	5,4	100	32	68
Mejeriprodukter	2,3	1,3	1,0	100	57	43
Tobak – oförädlad	4,4	0,6	3,8	100	14	86

Detta är ingen uttömmande redogörelse för de affärssubsidier som ges genom biståndsprogrammet. Man kräver i de flesta fall att varor som förmedlas genom biståndsverksamheten fraktas på båtar under amerikansk flagg. Förtjänsterna för amerikansk sjöfart kan bli betydande. Pakistans regering betalade t.ex. 113 % mer i fraktavgift för 18 stora lokomotiv som man på grund av biståndsprogrammet måste skeppa med amerikanska fartyg, än man behövt göra, om man varit fri att anta det lägsta anbudet. Den extra betalningen till ett amerikanskt rederi för transporten av 20 små lokomotiv uppgick till 62 %.¹³⁵ Den allmänna effekten av dessa indirekta subsidier beskrivs i en artikel i *Harvard Business Review*:

‘Trots att AID inte har med direkta exportsubsidier att göra, medför den amerikanska lånepolitiken i själva verket indirekt stöd åt amerikanska exportörer. Detta beror på att en del av vår bundna export helt enkelt inte skulle äga rum om den inte finansierades genom det internationella biståndet. Detta ser man lättast på ett antal amerikanska produkter som har priser ovanför världsmarknadsnivån, men som ändå exporteras på grund av att AID-fondernas användning är begränsad till inköp av dem. Priset på en del varor som vi finansierar kan ligga väsentligt högre än världsmarknadspriserna.’¹³⁶

Denna typ av handelspreferenser och subsidier är karaktäristisk även för det bistånd som andra avancerade ger. Professorn vid Harvarduniversitetet, Edward S. Mason, diskuterar i sin bok *Foreign Aid and Foreign Policy* dessa olika former av understöd och anmärker, att det skulle vara omöjligt att finna en kvantitativ formel som tar dem alla med i beräkningen. ‘Men’, säger han, ‘jag vågar mig på den gissningen, att om det kunde göras, skulle det reducera de nära nio miljarder dollar som sammanlagt strömmar från den utvecklade världens fonder till de underutvecklade länderna till en siffra på två till tre miljarder dollar.’¹³⁷ (Professor Mason tog i sin beräkning med inte bara de högre priserna för bundet bistånd, fraktkostnader, artificiella import- och importpriser i franc-zoner, utan även den effekt som

¹³⁵ Dr. Mahbud Ul Haq, medlem av Pakistans Plankommission, ‘Tied Credits – A Quantitative Analysis’ i J. H. Adler, red; *Capital Movements*, London 1967, s. 330.

¹³⁶ Se fotnot 134, s. 69.

¹³⁷ Edward S. Mason, *Foreign Aid and Foreign Policy*, New York 1964, s. 14.

skulle framkallas av all amerikansk icke-kommersiell export av jordbruksprodukter, om dessa skulle bjudas ut till kommersiell försäljning.)

Vi har ännu inte kommit till slutet på vår lista över de stimuli för affärsvärlden som uppkommer genom biståndsverksamhet. Här finns också den långvariga effekt som det militära stödet har inom vissa affärgrenar. Ett nödvändigt resultat av det militära hjälpprogrammet och den militära samordningen i de olika regionala militärvikten är att de vapen som används av mottagarländerna standardiseras. Detta är inte bara en politisk utan också en praktisk fråga. När en armé väl är försedd med ett visst slags utrustning, täcks behoven av ammunition, reservdelar och materiel för eventuell utvidgning bäst från samma källa. Resultatet blir fortsatt goda affärer för amerikanska vapenfabrikanter. Denna givande verksamhet beror inte bara på export utan även på royalties i form av licensavgifter:

‘Utvidgningen och standardiseringen av NATO:s vapenutrustning har öppnat nya områden för tillverkning på licens utomlands. Amerikanska bolag, som producerar speciella typer av materiel vilka används av USA:s militära styrkor, har anmodats att ge teknisk information och utsträcka sina patenträttigheter, så att liknande utrustning kan framställas i Europa. USA:s regering ger fritt tillverkningslicenser för all produktutveckling som göres inom ramen för ett statligt kontrakt, men de kommersiella rättigheterna från det amerikanska bolaget till det utländska bolaget eller regeringen måste ges under kontroll. Framställningen av tanks, jetplan, motorer, skjutvapen och annan utrustning har ökat efterfrågan på licenser; *dessa kontakter har också utgjort grunden för vidare avtal om icke-militära produkter.*’¹³⁸ (Kursiverat av HM)

Denna sammanflätning av regerings- och affärsverksamhet gäller inte bara militär materiel. Förre världsbankschefen Eugene R. Black hävdar att ‘reservdelar och materiel för utbyggnaden av Indiens järnvägar huvudsakligen köpes från USA, på grund av att man försågs med AID-finansierade lokomotiv på 1950-talet’.¹³⁹ President Kennedy insåg också det amerikanska biståndets långsiktiga verkningar:

‘Presidenten pekade på Taiwan, Colombia, Israel, Iran och Pakistan som exempel på stater vars importmönster drastiskt påverkats av internationellt bistånd. "Dessa var förut uteslutande de europeiska ländernas marknad’, sa Mr. Kennedy. ‘Alltför liten uppmärksamhet har fästs vid den roll en tidig kontakt med amerikanska varor, kunskaper och amerikanskt handlingsätt kan spela, då det gäller att forma intressen och önskemål inom de nya länderna, eller vid det faktum att efterfrågan och behovet av våra produkter fortsätter, och handelsförbindelser varar långt efter det att vårt bistånd upphört.’¹⁴⁰

Tabell XXVII ger en uppfattning om i vilken utsträckning det internationella biståndet möjliggjort för de amerikanska affärsintressena att tränga in på områden, tidigare reserverade för de europeiska makterna. Före kriget svarade USA t.ex. för ca 6 % av Indiens och Pakistans import. (Pakistan och Indien var ett land på den tiden; därför gäller siffran för Indien 1938 båda länderna.) Nu kommer mellan 30 och 40 % av dessa länders import från USA. Ett annat exempel: Turkiet köpte före kriget omkring 11 % av sina utländska varor från USA; nu är USA:s andel nästan 27 %. Nigeria låg till stor del utanför USA:s intressesfär före kriget. Idag svarar USA för ca 16 % av Nigerias import.

¹³⁸ J. N. Behrman, ‘Foreign Investments and the Transfer of Knowledge and Skill’ i Raymond F. Mikesell, red; *U.S. Private and Government Investment Abroad*, Eugene, Oregon 1962, s. 132.

¹³⁹ Eugene R. Black, ‘The Domestic Dividends of Foreign Aid’, *Columbia Journal of World Business*, hösten 1965, s. 25.

¹⁴⁰ John D. Montgomery, *Foreign Aid in International Politics*, Englewood Cliffs 1967, s. 20. Citatet är från *New York Times*, 18/9 1963.

Tabell XXVII. USA:s andel av olika länders import.

	1938	1952	1966
	(I procent av hela importen)		
Indien	6,4	34,4	41,7
Pakistan a)		6,0	32,4
Australien	15,6	14,5	23,3
Grekland	7,3	21,8	11,7
Turkiet	10,5	8,4	26,8
Iran	8,4	22,4	20,0
Spanien	10,5 b)	16,7	17,4
Nigeria	5,8	4,6	15,8

(a) Sammanslaget med Indien 1938. (b) 1937.

Källa: Beräknad från data i *International Trade Statistics 1938*, Genève, Nationernas Förbund, 1939; *Directory of International Trade*, Washington, D.C. *International Monetary Fund*, Vol IV, 1953 och Vol V 1954; *Direction of Trade 1962-66*, Washington, D.C., International Monetary Fund 1966.

Speciellt de afrikanska marknaderna tycks öppna nya möjligheter för den amerikanska affärsverksamheten. En AID-rapport av år 1968 till ett kongressutskott säger:

‘Visserligen representerar Afrika för ögonblicket mindre än en dollar på tjugo av USA:s utrikeshandel, men denna andel har växt med mer än 10 % årligen – två gånger tillväxttakten i USA:s handel med den övriga underutvecklade världen. Av denna totalsumma har USA:s export till underutvecklade afrikanska stater (över 750 miljoner år 1967) mer än fördubblats sedan 1960 och växt i snabbare takt än exporten till Sydafrika.

Under denna statistik ligger ett markant avsteg från Afrikas traditionella beroende av europeiska leverantörer. Den kommersiella amerikanska exporten till afrikanska biståndsmottagare har på senare år ökat med mer än 55 %.’¹⁴¹

Beträffande Latinamerika är enligt utrikesdepartementet en av Framstegsalliansens insatser den ‘att USA kunnat behålla sin del (av industriländernas handel) och t.o.m. utöka den på de andra industriländernas bekostnad’.¹⁴²

Det internationella biståndets inflytande då det gäller att utvidga normala affärskanaler kan också märkas i fråga om jordbruket, enligt vad jordbruksdepartementet rapporterar:

‘En av de viktigaste avsikterna med P.L. 480-programmet (P.L. = Public Law, dvs folkrätt) och ett betydelsefullt mått på utrikespolitikens framgång är ländernas övergång från livsmedelshjälp till kommersiell handel. Japan, som under 1956 och 1957 mottog över 30 % av sin import av amerikanska jordbruksprodukter under P.L. 480, ökade sina inköp i amerikanska dollar från omkring 300 miljoner dollar till mer än 900 miljoner dollar år 1966 och har under ett antal år varit den största dollarmarknaden för amerikanska jordbruksprodukter. Under åren 1955-61 mottog Italien betydande kvantiteter jordbruksprodukter under P.L. 480- och Mutual Security-programmen. Försäljningen i dollar av amerikanska jordbruksprodukter till Italien ökade från över 36 miljoner dollar 1955 till nära 275 miljoner dollar 1966. Ett ytterligare exempel på hur bistånd blir handel kan man finna i Spanien som under 1956-62

¹⁴¹ Samma Hearings som i fotnot 133, del II, s. 296.

¹⁴² Samma Hearings som i fotnot 114, s. 1263.

mottog amerikansk livsmedelshjälp för mellan 61 och 141 miljoner dollar årligen. Sedan 1956 har Spaniens inköp i dollar ökat från 10 miljoner till nära 200 miljoner dollar 1966.’¹⁴³

Förutom att öppna handelsvägar och stödja affärsmöjligheter inom olika exportområden, främjar det internationella biståndsprogrammet även amerikanska investeringar i utlandet. Det ger först och främst allmänt understöd och skydd. Som biträdande handelsminister Andrew F. Brimmer påpekade i ett tal inför en affärsmannakongress: ‘Om dessa biståndsprogram upphörde, skulle privata investeringar vara bortkastade, eftersom det inte skulle vara tillräckligt säkert för er att göra dem.’¹⁴⁴

I synnerhet görs det som ovan nämnts påtryckningar på biståndsmottagarna att ingå avtal som stöd för investeringsgarantier. Detta skall skapa det lämpliga legala skyddet för privata amerikanska investeringar. Det internationella biståndsprogrammet betalar t.o.m. resekostnader och andra utgifter för amerikanska företag som vill undersöka möjligheterna för affärsinvesteringar. I vissa fall får t.o.m. en amerikansk konsultfirma ett kontrakt av AID för att utforska möjligheterna. Ett sådant kontrakt lämnades åt Arthur D. Little, Inc. för att främja investeringar i Nigeria. Resultatet blev bl.a. hjälp och rådgivning vid grundandet av följande företag i Nigeria: en Colgate Palmolive International-fabrik för tillverkning av tvättmedel och tandkräm, en fabrik tillhörande Aba Textile Mills (Indian Head Mills) för att inrätta den första fabriken för tryckt bomullstyg i Nigeria samt en Union Carbide-anläggning för framställning av torrcellsbatterier.¹⁴⁵

Internationellt bistånd – den vite mannens börda

När Lord Balfour attackerades i underhuset för att Storbritannien hade tillskansat sig regeringsmakten i Egypten, förklarade han, att det var nödvändigt att ersätta de egyptiska ledarnas inkompetens med den brittiska kunskapen:

‘Så snart som de västerländska nationerna framträder i historien, visar de grunden till denna förmåga till självstyrelse som inte alltid, det medges, är förbunden med alla dygder eller förtjänster, men som dock har egna fördelar ... Man kan gå genom orientalernas hela historia i vad som allmänt kallas Östern, och man finner aldrig spåren av självstyre. Alla deras stora århundraden – och dessa var mycket stora – har förflutit under despotism, under oinskränkt makt ... Erövrare har följt på erövrare; det ena herraväldet har följt det andra; men aldrig någonsin under ödets alla skiften har man sett någon av dessa nationer av egen kraft upprätta, vad vi från västsynpunkt kallar självstyre ... Jag antar, att en sann österländsk vishetslärare skulle säga, att den fungerande regeringsutövning som vi tagit på oss i Egypten och annorstädes inte är en uppgift värdig en filosof – att det är smutsigt arbete, en lågtstående uppgift, att utföra det nödvändiga arbetet ... Den tid kan komma, när de anammar icke blott vår överlägsna filosofi, utan även vår tillämpning därav. Men efter att 3000, 4000 eller 5000 år av den kända historien har genomlevts av dessa nationer under ett annorlunda system, är det inte trettio års brittiskt styre som skall ändra den karaktär som getts dem genom uråldrig tradition.

Om detta är sant, är det då bra eller inte för dessa stora nationer – jag medger deras storhet – att denna absoluta regeringsmakt utövas av oss? Jag tror det är bra. Jag tror erfarenheten visar, att de med detta styre har en långt bättre regering, än de haft någonsin tidigare under

¹⁴³ Ekonomiska forskningsinstitutet, Amerikanska jordbruksdepartementet, ‘12 Years of Achievement under Public Law 480’, Washington D.C. november 1967, s. 8.

¹⁴⁴ *New York Times*, 5/12 1965.

¹⁴⁵ Utrikesutskottet, *Hearings on Foreign Assistance Act of 1966*, Washington D.C. 1966, s. 520 f.

världshistorien, en regering som inte bara är av godo för dem, utan otvivelaktigt är en tillgång för hela den civiliserade Västern.’¹⁴⁶

Lord Balfour kunde förmodligen aldrig tänka sig att den brittiske bäraren av den vite mannens börda skulle bli den svaga länken i den imperialistiska kedjan – tvingad att tid efter annan devalvera sin valuta, ekonomiskt oförmögen att upprätthålla militära nyckelbaser och med begynnande oförmåga att vidmakthålla pundet som reservvaluta. Den arbetsamma uppgiften att upprätthålla den västliga civilisationen till förmån för den underutvecklade världen och den civiliserade Väst-världen vilar nu tungt på USA:s samvete. Eftersom det inte längre är möjligt att utöva politisk kontroll genom kolonialsystemet, krävs det större sinnrikhet och raffinemang, för att inte tala om hängivet engagemang.

Av största nytta för dessa ändamål är USA:s stora finansiella resurser – som förvisso inte är obegränsade, men som ökas genom det internationella finanskapitalets koncentration inom USA:s gränser och genom den kreditutvidgning som är möjlig med dollarn som internationell valuta. Det enklaste inslaget i denna verksamhet är att betala vänligt sinnade regimer och hjälpa dem att sitta kvar vid makten. Att läsa statistik från statliga biståndsorgan är ofta som att avläsa en politisk barometer. Ta t.ex. AID:s utgifter i Brasilien som de visas i tabell XXVIII.

Tabell XXVIII. AID:s utgifter i Brasilien.

Budgetåret som slutar 30 juni	Utgifter (i miljoner dollar)
1962	81,8
1963	38,7
1964	15,1
1965	122,1
1966	129,3

Källa: Statistik- och rapportavdelningen, AID, *U.S. Economic Assistane, Programs Administered by the Agency for International Development and Predecessor Agencies*, April 3, 1943 – June 30, 1966, Washington D.C., 30 mars 1967, s. 28.

Vad hände före 1964, när AID:s utgifter minskade så kraftigt? USA blev mer och mer otillfredsställd med Goulart-regimens ekonomiska och politiska åtgärder. Vad hände i Brasilien 1964? Regeringen Goulart störtades av officerare som var vänligt inställda till och utbildade av USA, som förklaras i det ovan citerade uttalandet av utrikesutskottets ordförande. Siffrorna i tabell XXVIII är bara en aspekt på den ökning av det ekonomiska biståndet som kommit den nya regeringen till del: utöver AID deltog också andra organ. USA förband sig 1964 att ensamt ge och låna ut över 500 miljoner dollar till den nya regimen. Dessutom ‘uppmuntrade man framgångsrikt multilaterala institutioner (t.ex. Världsbanken och Internationella valuta-fonden) att utöka denna summa’ – allt enligt en f.d. hög tjänsteman inom AID.¹⁴⁷

Denna typ av kontroll är tämligen enkel. Men livet är vanligtvis mera komplicerat för USA-politikens administratörer. Jacob J. Kaplan, tidigare biträdande koordinator av internationellt bistånd inom utrikesdepartementet, förklarar dessa problemställningar med särskild hänsyftning till Chile:

‘Under 1965 ville USA att Chiles regering skulle hejda inflationstakten, stödja upprättandet

¹⁴⁶ Citerat i A. P. Thornton, *The Imperial Idea and its Enemies*, London 1959, s. 357 f.

¹⁴⁷ Jacob J. Kaplan, *The Challenge of Foreign Aid*, N.Y. 1967, s. 213.

av en interamerikansk militärstyrka, motsätta sig det röda Kinas inträde i FN, påskynda reformen av skatteuppbördssystemet och nå en fruktbar överenskommelse med sina omstridda USA-ägda kopparbolag. Listan är inte uttömmande, men vart och ett av dessa steg var viktigt för något grundläggande amerikanskt intresse. Vart och ett förorsakade svårigheter för den chilenska regeringen.

Den kristligt-demokratiska regeringen hade tillträtt 1964 efter en knapp valseger över den kommuniststödda oppositionen. Dess program hade rest krav på jord- och skattereformer, men även på en omprövning av Chiles traditionella godkännande av USA:s utrikespolitiska ledarskap. Den var representativ för den reformvänliga oppositionen mot den konservativa oligarki som länge hade kontrollerat landet. Trots att amerikanska biståndsfonder starkt koncentrerats under de föregående åren, hade den ekonomiska tillväxten nått ett genomsnitt på bara 3 % per år, och levnadskostnaderna hade stigit med 45 % 1963 och 39 % 1964. Framgången för den nya regeringens program för modernisering av Chile genom utvecklingsprocesser var beroende av att det amerikanska biståndet fortsatte i väsentlig utsträckning.

De amerikanska myndigheterna tryckte otvivelaktigt på alla de fem punkterna, utan att ge några klara antydningar om vilka de prioriterade. Chile avstod i FN-omröstningen om det röda Kinas inträde. Det var första gången man inte anslöt sig till USA:s och de flesta latin-amerikanska grannländernas stöd åt Taiwans rätt att representera Kina. I den mer kritiska frågan om huruvida frågan om det röda Kinas inträde var tillräckligt viktig för att kräva två tredjedels majoritet slöt sig Chile till USA genom att avge jakande röst.¹⁴⁸

Så späckat som det internationella biståndsprogrammet är med byråkratiska komplikationer, en polityr av humanitära motiveringar och egenheterna i USA:s politiska struktur (exekutiv – lagstiftande – rättslig balans), kan variationerna under åren i praxis beträffande det internationella biståndet synas förvirrande. Men genom alla dess variationer syns två dominerande, med varann förbundna syften, i enlighet med vilka kontroll och inflytande utövas: (a) att hålla det imperialistiska systemets ytterområden beroende av systemet, och (b) att stödja och stimulera tillväxten av kapitalistiska krafter – ekonomiska och politiska – inom dessa länder.

Ett exempel på hur det första syftet främjas kan man se däri, att det i den grundläggande lagen om internationellt bistånd infördes direktiv som säger att de underutvecklade länderna skall hållas beroende av 'den fria världens' bränsle – ofta livsviktigt för de underutvecklade ländernas ekonomi:

'Det är av yttersta vikt att långsiktiga ekonomiska planer tar reda på behovet av en pålitlig bränslekälla, vilken är nödvändig för ordnad och stabil utveckling och tillväxt, och att beroende inte skapas av leverantörer som till sin natur är fientliga mot fria länder och de ekonomiskt underutvecklade ländernas slutliga välstånd och som kunde utnyttja detta beroende för slutlig politisk dominans. USA:s statliga organ rekommenderas att samarbeta med andra länder i utformandet av planer för att basera utvecklingsprogram på bruket av den stora och säkra tillgången på relativt billigt bränsle i den fria världen.'¹⁴⁹

I fråga om det andra syftet illustrerar de följande utdragen ur AID-rapporter vilket slags påtryckningar som tillämpas för att säkra större frihet för kapitalistiska företag:

'Bolivias regering vidtog också kraftiga åtgärder för att reformera och omorganisera de nationaliserade tenngruvorna, antog en reviderad gruvdriftslag som är positiv till privatin-

¹⁴⁸ Ibid., 208 f.

¹⁴⁹ Sec. 647.22 U.S.C. 2406, Public Law 87-195, del 3.

vesteringar, utfärdade en förordning om konsolidering och kontroll av de halvautonoma statliga bolagens budget och utländska upplåningar samt utfärdade en ny investeringslag och ett reviderat förslag till rättvisare royaltylag, ägnat att uppmuntra privata investeringar. Var och en av dessa självhjälpande åtgärder har starkt påyrkats av AID, och deras genomförande kan till stor del tillskrivas AID-hjälp.’¹⁵⁰

‘Castello Blancos regering (i Brasilien) har fört ett strängt och effektivt ekonomiskt program för stabilisering, utveckling och reformer ... Privat företagsamhet har uppmuntrats av metoder som hejdar den nuvarande tendensen till statligt ägande. Nya incitament har skapats och gamla hinder undanröjts i en strävan att öka såväl utländska som inhemska privatinvesteringar. Nya utländska investeringar sökes för att utveckla mineraler och den petrokemiska industrin, och ett investerings-garantiavtal har slutits med USA.’¹⁵¹

‘Privat företagsamhet har bättre möjligheter i Indien än för några år sedan ... Det finns fortfarande sektorer av ekonomin där privat företagsamhet har svårigheter, men konstgödning är exempel på ett område som nu är öppet för den privata sektorn vilket inte var fallet tidigare. Detta är till stor del ett resultat av de ansträngningar och de övertalningsförsök, riktade mot den indiska regeringen, som vi tillsammans med andra medlemmar i konsortiet har gjort. Vi tror att villkoren i Indien stadigt förbättras. De har dock inte gått så långt som vi skulle vilja se dem gå.’¹⁵²

Kontrollmekaniken för den ekonomiska utvecklingens inriktning är alltför varierad och komplicerad för att utvecklas på det här tillgängliga utrymmet. Amerikanska representanter deltar med nödvändighet på praktiskt taget varje beslutsnivå i mottagarlandets ekonomiska angelägenheter; de försöker ingå förbund med de mest pålitliga USA-vänliga statstjänstemännen (ofta utbildade i USA med AID:s hjälp); man skaffar rådgivare och tekniker som blir bofasta på platsen. Höjdpunkten är utan tvekan nådd, när som i Grekland ett kontrakt görs upp av den grekiska regeringen med ett amerikanskt bolag (Litton International Corporation) om att ta över hela ön Kretas ekonomiska utvecklingsprogram.

En speciell form av kontroll bör särskilt nämnas eftersom den troligen är föga känd och föga förstådd. När bistånd utgår i form av varor som finansieras av ett amerikanskt lån, kräver man ofta av mottagarlandet, att det i en kontra-fond placerar de intäkter man får från försäljning av dessa varor på den lokala marknaden. Omkring tio procent av intäkterna överförs till amerikanska staten för betalning av USA-ambassadens lokala utlägg, delegationer från USA eller kanske resande kongressmän. Återstående 90 % stannar i den lokala regeringens ägo men kan endast användas för utgifter som godkänts av USA.

Därtill kommer att jordbruksprodukter som skeppas till de underutvecklade länderna (under P. L. 480) också säljes genom normala handelskanaler inom varje land. Inkomsten från denna försäljning tillhör emellertid amerikanska staten. Denna USA-ägda lokala valuta kommer även från andra internationella biståndsprogram, men den största delen härrör från den försäljning som sker enligt P. L. 480. Dessa pengar används sedan inom landet: lån ges åt regeringen och andra.

Dessa penninghögar fortsätter att växa eftersom ränta betalas på lånen. I många länder antar

¹⁵⁰ Byrån för internationell utveckling, *Proposed Economic Assistance Programs FY 1967*, Washington D.C. mars 1966, s. 75.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 79.

¹⁵² Vittnesbörd av William S. Gaud, administratör, Agency for International Development, citerat i Representanthuset utrikesutskott, *Hearings on Foreign Assistance Act of 1968*, s. 184 f.

de mycket stora proportioner. Det sätt på vilket dessa mycket betydande fonder skötes kan allvarligt påverka regeringens ekonomiska handlingsfrihet i mottagarländerna. Dessa USA-ägda och USA-kontrollerade valutatillgångars omfattning framgår av följande exempel:

‘Väldiga blockerade rupiefonder som tillhör amerikanska staten har ackumulerats i Indien och Pakistan som en följd av återbetalningen i lokal valuta av gammaldags ‘mjuka’ lån från Development Loan Fund och särskilt av försäljning av överskott på brödsäd som levererats genom P. L. 480-lån. Professor Lewis har beräknat att USA:s rupieinnehav vid slutet av

Indiens tredje femårsplan ‘sannolikt kommer att ha ett sammanlagt värde av 8 till 9 miljarder rupier’, vilket ‘torde motsvara ungefär en femtedel av Indiens totala valutatillgångar’. Denna uppskattning var, ehuru uppseendeväckande, alltför försiktig. I januari 1964, mer än två år före slutet av Indiens tredje femårsplan, hade amerikanska statens blockerade rupie-innehav överskridit 11 miljarder rupier (2,3 miljarder dollar).’¹⁵³

‘Sett från statsbankens (i Pakistan) synpunkt är det naturligtvis med tanke på valutapolitiken absolut inte önskvärt, att en tredje part (amerikanska staten) äger så mycket som 15 % av de totala valutatillgångarna och ensam har kontroll över nära 8 %, om det inte finns en klar överenskommelse om hur dessa fonder ska förvaltas. Under nuvarande förhållanden är det möjligt, att effekten av kreditåtstramande åtgärder som statsbanken tillgriper kan dämpas genom oberoende transaktioner från amerikanska statens sida. Ett sådant handlingssätt behöver inte vara avsiktligt, vilket hävdades i pressen.’¹⁵⁴

‘Med den nuvarande takten i överföringen av överflöds-produkter tillsammans med återbetalningen av tidigare lån (från USA till egyptiska staten) kommer kontrafonderna och utestående lån till staten att inom tio år stiga till en omfattning, jämförbar med den nuvarande (egyptiska) statsbudgeten.’¹⁵⁵

När det gäller att verkställa sin politik, arbetar USA i samråd med sådana internationella organisationer som Internationella Valutafonden (IMF) – en betydande källa för kortfristiga lån till länder med negativ handelsbalans – och International Bank for Reconstruction and Development (hädanefter betecknad IBRD eller Världsbanken) – en viktig källa för långfristiga fonder. Dessutom finns den samordnande gruppen för ledande industriländer, kallad Development Assistance Committee som består av USA, Kanada, Japan och Västeuropas biståndsgivande länder. (Bland annat ‘bildar DAC arbetsgrupper för noggrant studium av specifika biståndsproblem, som t.ex. hur man uppfattar ett lands politik och hjälpbehov eller hur man uppmuntrar större privatinvesteringar i utvecklingsländer’).¹⁵⁶

Samverkan mellan det amerikanska biståndsprogrammet och sådana internationella institutioner grundas på den kontroll som USA och de andra ledande industriländerna har över dessa institutioner samt dessa ledande nationers gemensamma intresse (trots inbördes konkurrens) av att bevara ett visst slags förhållande till de underutvecklade länderna. Resultatet av verksamheten i dessa organisationer, när de arbetar tillsammans, ofta som ett slags konsortier i

¹⁵³ Norman D. Palmer, *South Asia and United States Policy*, Boston 1956, s. 156. Referenserna i detta citat är till John P. Lewis, *Quiet Crisis in India*, Washington D. C. 1966.

¹⁵⁴ Dr Christoph Beringer och Irshad Armad, *The Use of Agriculture Surplus Commodities for Economic Development in Pakistan*, Karachi, jan. 1964, s. 14.

¹⁵⁵ Sa'id El-Naggar, *Foreign Aid and Economic Development of United Arab Republic* (Princeton Near East Papers nr 1), Princeton 1965.

¹⁵⁶ Byrån för internationell utveckling, *Principles of Foreign Economic Assistance*, Washington D.C. september 1965, s. 47. Observera att termen ‘utvecklingsländer’ i detta och andra citat står som eufemism för underutvecklade länder.

biståndsprogram, är att mottagarländerna inges intrycket, att det inte finns något annat alternativ än att följa bistånds- och långgivarnas råd och instruktioner. För USA tjänar samarbetet med andra länder ofta som en lämplig taktik: genomdrivandet av USA:s vilja ter sig inte lika hotande, när det sker genom en internationell organisation. Professor Mason som har stor erfarenhet av internationellt bistånd konstaterar att

‘det är vanligen mycket lättare att åstadkomma förändringar i olika länders inrikespolitik genom förmedling av ett internationellt institut som t.ex. Världsbanken eller IMF, än genom bilaterala stabiliseringsavtal i Latinamerika. Konsortiemötena som Världsbanken presiderar över har kommit att bli de viktigaste fora för kritik av utvecklingsprogrammen och politiken i Indien, Pakistan och andra länder som finansieras på detta sätt ... om USA eller något annat biståndsgivande land skall öva inflytande på ett mottagarlands inrikespolitik, direkt eller genom ett internationellt organ, måste dess representanter ha en klar uppfattning, grundad på noggrann analys, om vad de vill att detta land skall göra. Sådana uppfattningar har ofta saknats. AID har nyligen fäst ökad uppmärksamhet vid detta problem och har försökt att för några av de viktigaste mottagarländerna formulera en s.k. ‘långsiktig biståndsstrategi’ som uttrycker USA:s ekonomiska, politiska och säkerhetspolitiska intressen i länderna i fråga, de nödvändiga villkoren för att de skulle uppnås och de lämpliga utrikespolitiska medlen.’¹⁵⁷

Med självtagen rätt utövar Världsbanken en enkel och direkt kontroll. Den avslår och tillstyrker lån som vilken god bankir som helst, allt efter sin uppfattning om låntagarens finansiella ställning. Låt mig erinra om hänvisningen ovan till AID:s utgifter före och efter Goulart. Även Världsbanken ‘vägrade före 1964 i flera år att ge några lån till Brasilien, framför allt på grund av den osunda finanspolitik som bedrevs av den regering som föregick Brancos’.¹⁵⁸

Världsbanken ställer stränga krav på kontroll över oberoende nationer som villkor för sina lån och föreskriver, som t.ex. i fråga om elkraftprojektet ‘Yankee Power Projekt’ i Thailand, att regeringen skall upprätta en särskild elkraftsstyrelse som inte skall underställas regeringen; att alla nyckelpositioner i elkraftsstyrelsen, inklusive generaldirektören, skall tillsättas först sedan Världsbanken konsulterats samt att inga kontrakt ingås utan godkännande av de rådgivande ingenjörerna som i sin tur måste godkännas av Världsbanken.¹⁵⁹

Förutom att pressa låntagarna att förbättra klimatet för privatinvesteringar, fungerar Världsbanken ogenerat även som en kanal för överföring av privatkapital till de förmånligaste investeringsobjekten som framkommer i förhandlingarna med lånsökande. Professor Baldwin som inte tvekar att använda ordet ‘utpressning’ beskriver i allmänna ordalag några av Världsbankens tidigare aktiviteter:

‘IBRD är i själva verket till för att skaffa affärsmöjligheter för sina konkurrenter, privatinvesterarna. Inför kraven från de underutvecklade länderna på maximal mängd kapital på bästa möjliga villkor på kortast möjliga tid, svarade IBRD i själva verket, att de egentligen inte behövde så mycket kapital som de inbillade sig, att det kapital de behövde var privat, inte statligt, och att orsaken till deras brist på privatkapital var att deras regering bedrev en icke önskvärd politik. Lösningen var därför att IBDR undanhöll lån i ett strategiskt försök att

¹⁵⁷ Edward S. Mason, a.a., s. 47 f.

¹⁵⁸ Amerikanska senatens utrikesutskott, *Survey of the Alliance for Progress – Inflation in Latin America*, Washington D.C. 25/9 1967, s. 38, fotnot.

¹⁵⁹ Se Columbia University, Juridiska fakulteten, *Public International Financing in Thailand* (Report nr 4), New York, februari 1963, s. 81-83.

uppmuntra (idka utpressning mot) regeringen att ändra sin politik.’¹⁶⁰

För att mildra de underutvecklade ländernas ovilja mot den hårdhänta kontroll som Världsbanken utövar, har olika åtgärder vidtagits, särskilt de regionala utvecklingsbankerna. Men även dessa, som försetts med en fasad av ‘lokal’ kontroll, är underkastade den stränga ekonomiska nödvändigheten i finansvärlden. Skälen härför belyses av professor Mikesell:

‘Det finns en känsla i många av de underutvecklade länderna av att de stora låneinstituten domineras av USA och andra västmakter, och att de därför söker påtvinga alla u-länderna de industrialiserade västmakternas politik. Det var delvis av detta skäl som de latinamerikanska republikanerna under många år verkade för att grunda ett interamerikanskt finansinstitut som skulle drivas av och för latinamerikaner. Trots att detta argument i hög grad har grundats på missnöje med de låneprinciper som hävdas av Världsbanken, kan det ligga viktiga politiska och psykologiska fördelar i att kanalisera en väsentlig del av det offentliga kapital som är tillgängligt för Latinamerika genom den nya Interamerikanska utvecklingsbanken. Men inte desto mindre *måste Interamerikanska utvecklingsbanken på grund av att den liksom Världsbanken måste säkra sin finansiering från de internationella kapitalmarknaderna, vinna den amerikanska regeringens och allmänhetens förtroende genom sunda låneoperationer.* Därför är det inte troligt att dess politik, om den skall bli framgångsrik, kommer att bli särskilt olik Världsbankens.’¹⁶¹ (Kursiverat av HM)

Kontroll genom Internationella valutafonden

Den ytterst stränga disciplin som av de rika nationerna åläggs de fattiga har sitt ursprung i Internationella valutafondens (IMF) stabiliseringslån. Här har vi inte längre att göra med utvecklingsprojekt eller långfristiga planer för utvecklingsmöjligheter. Ett land som hos IMF ansöker om ett lån (ett kortfristigt lån) för att stabilisera valutan är oftast i ett hopplöst eller i ett närmaste hopplöst läge. Den vanliga följden är att bristen i landets betalningsbalans åter upp reserverna i finansdepartementet eller centralbanken; underskottet består; inkasseringsskrav från utländska försäljare kan inte uppfyllas; betalningar av räntor och amorteringar på tidigare tagna lån kan inte ske; utdelningar på utländska investeringar kan inte överföras. Resultatet blir att landet ställs inför bankrutt. Det bör noteras, att ett lands bankrutt inte bara betyder att det förlorar sitt goda namn; den förebådar utrikeshandelns sammanbrott och oförmåga att importera utländska varor, nödvändiga för landets ekonomiska liv.

Landet i fråga kan pröva olika krisåtgärder för att komma ur de svårigheter det befinner sig i: importkontroll, exportstöd, olika växlingskurser som stöd- och kontrollinstitution osv. Men när dessa sviker, eller extra kapital behövs för att ge dem en möjlighet att fungera, tvingas landet vända sig till IMF: privata banker är inte särskilt pålitliga långgivare åt en kund som inte kan betala sina växlar, särskilt om dessa är utställda av en annan bank. IMF:s praxis är nästan undantagslöst att vid anfordran låna landet 25 % av landets andel i fonden – som säkerhet används landets egen guldandel i fonden. Dessutom måste landet bevisa sitt behov av lån. Och IMF använder, som varje god bankir, påtryckningsperioden till att kräva att låntagaren vidtar åtgärder för att kunna bli en mera ansvarsmedveten låntagare. En bra konservativ bankir konserverar, d.v.s. han bidrar till att upprätthålla de traditionella affärsrelationerna, naturligtvis inklusive de svagare ländernas fortsatta ekonomiska och finansiella beroende av de starkare.

Den klassiska illustrationen av vilken slags kontroll IMF använder sig av var, när Castros

¹⁶⁰ David A. Baldwin, *Economic Development and American Foreign Policy, 1943-1962*, Chicago 1966, s. 36.

¹⁶¹ Raymond F. Mikesell, ‘Problems and Policies in Public Lending for Economic Development’, i Raymond F. Mikesell, red., a a., s. 358 f.

regering vände sig till IMF och Världsbanken för att bygga upp de utländska valutareserver, som hade tömts av Batistaregimen, och för att inleda allvarliga industri- och lantbruksreformer. *New York Times* förklarade att Kuba kunde få ekonomiskt stöd under vissa villkor: 'Om Dr Castro skall få bistånd i stor skala till sina budget- och betalningsproblem, måste han acceptera ett stabiliseringsprogram som Internationella Valutafonden föreslår. Detta skulle innefatta kreditåtstramning och en balanserad – eller nästan balanserad – budget.'¹⁶²

En kreditåtstramning och en balanserad budget skulle emellertid medföra större arbetslöshet, inte mindre. Till yttermera visso skulle sådana stränga restriktioner i själva verket vara ett veto mot jordreformer och åtgärder för att eliminera arbetslöshet.

Kubas svar blev naturligtvis att dra sig ur det imperialistiska systemet, söka sig allierade i det socialistiska lägret och börja återuppbygga sin ekonomi efter skiftande linjer, med maximalt utnyttjande av sina personella resurser och naturtillgångar. (Det är fel att förväxla ekonomiskt oberoende med autarki. Frågan gäller inte att eliminera handeln utan att eliminera den extrema avhängigheten av en begränsad typ av handel som endast tjänar att uppfylla de styrande nationernas krav och villkor.)

Men ett land som inte söker sig en helt annan väg måste bereda sig på att böja sig inför lånegivarens krav. IMF ställer som långgivare till nödställda låntagare hårda villkor för att lämna ut pengar, allt enligt den internationella bankrörelsens bästa traditioner. IMF-kretsarna tar åtminstone inte officiellt hänsyn till om vissa länders bestående underskott är den nödvändiga konsekvensen av andra länders bestående överskott, och i så fall om man någonsin kan uppnå balans, utan att man gör justeringar i överskottsländerna (tullmurar, importkvoter o.dyl.) liksom i underskottsländerna. Genom sin struktur och sina administrativa procedurer bidrar IMF till att stärka de spelregler som styr de existerande maktförhållandena länderna emellan – *regler som uppstod just i den process genom vilken vissa länder blev rika och andra fattiga*. Därför uppfattar Thomas Balogh, docent vid Balliol College, Oxford och sedan 1964 ekonomisk rådgivare åt det brittiska kabinettet, neo-imperialismens (som han kallar den) mekanik som följer:

'Jag tror, att man kan påvisa att det (av marknaden) automatiska handlande som framträdde, i sig själv representerar en allvarlig begränsning av möjligheterna till full utveckling för den svagare partnern i 'kolonialpakten', även om ingen medveten politik syftar till exploatering till förmån för metropolen. Dessutom representerar den filosofi som predikar sund valuta- och skattepolitik i sig själv ett ytterligare handikapp för det svagare området. Om denna analys är riktig, följer därav två slutsatser som båda är obehagliga för gängse konventionellt tänkesätt. Den första är, att det nuvarande uppsvinget för de f.d. kolonialområdena inte ger någon garanti för stabil och jämn utveckling i framtiden, om inte särskilda åtgärder vidtas för att ersätta de negativa följderna av den koloniala begränsningens upphörande med positiva stimuli. Den andra är, att neo-imperialism inte är avhängig öppen politisk dominans. USA:s ekonomiska relationer till Sydamerika är inte väsensskilda från Storbritanniens förhållande till sina afrikanska kolonier. *Internationella valutafonden fyller rollen av kolonialadministratör genom att se till att spelreglerna efterlevs.*'¹⁶³ (Kursiverat av HM)

¹⁶² *The New York Times*, 23/4 1959.

¹⁶³ Thomas Balogh, *The Economics of Poverty*, London 1966, s. 28 f. Läsare intresserade av ekonomisk teori och de underutvecklade ländernas problem har fördel av att studera kapitel 1 i boken – 'Economic Policy and the Price System'.

Den sunda valuta- och skattepolitik som IMF kräver passar in i välkända mönster.’¹⁶⁴

(1) Eliminera kontrollen över import och export; fria växelkurser; devalvera valutan till en mera realistisk kurs i förhållande till dollarn. Resultatet av sådana reformer blir en förstärkning av existerande pris- och handelsförhållanden och alla därmed följande aspekter av ekonomiskt och finansiellt beroende. Detta är inte nödvändigtvis avsiktligt eller en skändlig komplott av en liten grupp internationella banker. Det är en rättfram tillämpning av ‘sunda’ ekonomiska och finansiella principer: marknadens blinda krafter skall göra sina underverk. Men när marknadens blinda krafter är effektiva, reproducerar de effektivt den existerande resursfördelningen liksom orättvisorna i denna resursfördelning – orättvisorna inom landet och orättvisorna i de starka nationernas förhållande till de svaga.

(2) Inför stark valuta- och skattekontroll inom landet; inför löne- och priskontroll; balansera budgeten. Vidare en sund och ansvarskännande ekonomi. Men vad betyder detta i underutvecklade kapitalistiska länder? En balanserad budget uppnås genom skattehöjningar och nedskärning av statsutgifterna. Vilka skatter och vems skatter kommer att höjas i länder som domineras av en liten styrande elit? Beträffande inskränkningar i utgifterna är socialutgifterna de poster som är lättast att skära ned. (Detta torde inte förvåna amerikanska läsare, som bevittnat Vietnamkrigets inverkan på socialutgifterna.) Ett av IMF:s och amerikanska AID-tjänstemäns största huvudbry berör de statliga bolag i de underutvecklade länderna (som t.ex. allmänna samfärdsmedel och elkraft) som går med förlust. Ett av huvudkraven som IMF ställer för att ge stabiliseringsstöd åt valutan, är att sådana förluster elimineras. Men dessa underskott är vanligen statligt stöd för att t.ex. elkraft och kommunikationer skall kunna tillhandahållas efter en taxa som låginkomstgrupper har råd med. Förlusterna elimineras genom att man höjer priserna till en lönsam nivå.

I fråga om löne- och priskontroll behövs inget påpekande om hur dessa vanligtvis verkar i kapitalistländer.

Det finns ingen motsättning mellan IMF- och AID-verksamhetens målsättning; i själva verket samarbetar de intimt, som en tidigare AID-tjänsteman omvittnat:

‘Det grekiska stabiliseringsprogrammet under mitten av 50-talet och avtalen med Brasilien, Colombia och Chile har alla understötts med amerikanskt bistånd under iakttagande av IMF:s rekommendationer. I t.ex. Chile satte AID som ett viktigt villkor för 1963 och 1964 års lån, att landets politik i fråga om skatter och valuta skulle vara i överensstämmelse med vad som formulerats i stödöverenskommelsen med IMF. Mera nyligen, under 1966-67, bands

¹⁶⁴ En IMF-publikation beskriver i allmänna ordalag de krav som ställs när man lämnar ett stabiliseringslån: ‘De omfattar också åtaganden eller deklARATIONER av intentioner vad beträffar andra aspekter på gott internationellt uppträdande, som exempelvis införandet av en sund inhemsk finanspolitik och begränsningar av handelsrestriktioner. Det har i praktiken visat sig, att såvida inte länder håller tillbaka inflatoriska tendenser, kan de varken återbetala sina lån från Fonden inom utsatt tid eller uppnå de av Fonden uppsatta målen, som valutastabilitet och borttagandet av begränsningar på rådande internationella transaktioner. Därför låter man krediter och tillfälliga arrangemang bero på respektive lands antagande av program för ekonomisk stabilisering, som innesluter preciserade åtaganden vad gäller offentliga utgifter, kvantitativa begränsningar på riksbankernas lånegivning, minimikrav på affärsbanker etc.’ J. Marcus Fleming, *The International Monetary Fund, It's Form and Functioning*, Washington D.C. 1964, s. 35 f. För en noggrann studie av konsekvenserna av IMF:s kontrollvillkor i Argentina se Eprime Eshag and Rosemary Thorp, ‘Economic and Social Consequences of Orthodox Economic Policies in Argentina in the Post-War Years’, *Bulletin of the Oxford University Institute of Economic and Statistics*, februari 1965.

AID-stöd till Ceylon och Ghana, till stabiliseringsåtgärder som rekommenderats av IMF ...¹⁶⁵

När IMF underhandlar om lån, omfattar de uppställda villkoren noggrant specificerade åtaganden som låntagarländerna måste göra. Korrespondensen mellan IMF, USA och låntagarlandet, som avslöjar vilka villkor som dikterats, är konfidentiell och svår för allmänheten att få insyn i. Ett fall som kommit upp till ytan är emellertid högst upplysande. En av de åtgärder, som man år 1959 krävde att Bolivias regering skulle vidta för att få en balanserad budget, var att onödiga anslag skulle strykas från budgeten:

‘Såväl Internationella valutafondens stabiliseringsstöd som USA:s statliga bistånd förmedlades under förutsättning, att Bolivias regering vidtog åtgärder för att stabilisera ekonomin, innefattande speciellt ett avlägsnande av ett årligt stöd på tre miljoner dollar till statliga kommissionärer, som säljer konsumtionsvaror till gruvarbetarna.’¹⁶⁶

Vad detta avlägsnande av stöd till gruvarbetarnas kommissionärer måste ha betytt, kan man sluta sig till av följande artikel i *The New York Times* av Paul Montgomery med rubriken ‘Hungern är den bolivianske gruvarbetarens ständiga följeslagare’:

‘Nerför en gnisslande, smalspårig bana slet två indianska gruvarbetare för att flytta en rostig kärra fylld med tennmalm. Malmen skulle omsider finna vägen till Huanuni i dalen, sedan till anrikningsverket nära Oruro tre mil bort, vidare till smältverket i USA eller England, för att därefter kanske bli konservburkar till husmödrarnas fromma och slutligen till sophögar för att åter begravas i jorden.

Indianerna som sköt på kärnan, och som har en grundlön på 25 dollar i månaden, hade förmodligen aldrig ätit av innehållet i en konservburk. Deras kinder svälde av deras huvudsakliga föda – kokablada, från vilka man utvinnet kokain.

Bolivianska gruvarbetare tuggar bladet, som kostar 5 cent för två nävar fulla, eftersom det dämpar hungern, och ger dem energi för att kunna arbeta i den tunna luften.

Bakom den andra kärnan traskade en liten flicka, inte mer än sex år gammal. Hennes lillebror kikade ut ur en trasig schal, som höll honom fast på systems rygg. Den lilla flickans fötter var ombundna med leriga trasor. Hennes ben var blå.

Hon letade längs banan efter malmbitar, som ramlat av kärorna. Om malmen är höghaltig, kan den bytas mot matvaror i illegala butiker.’¹⁶⁷

Bistånd och skulder

Det ekonomiska beroende, som de underutvecklade länderna befinner sig i som leverantörer av livsmedel och råvaror till de utvecklade länderna, resulterar också i finansiellt beroende. Och detta finansiella beroende tjänar till att befästa det ekonomiska beroendet. Denna process löper vanligen efter följande linjer: Fluktuationer i efterfrågan och därmed fluktuationer i priset på de råvaror, som de underutvecklade länderna exporterar, skapar ofta underskott. Dessa finansieras genom lån från de fordringsägande länderna. För att klara av skulden – betalning av räntor och amorteringar – krävs att en del av den framtida exporten avsätts för detta ändamål i stället för köp av nödvändiga importvaror. Därför krävs ökad upplåning för betalning av den regelmässiga importen. Denna ekonomisk-finansiella beroendecykel blir paradoxalt nog mera markerad, när ett land försöker avancera på den etablerade kapitalistiska

¹⁶⁵ Joan M. Nelson, a.a., s. 83.

¹⁶⁶ Raymond F. Mikesell, red., a.a., s. 356.

¹⁶⁷ *The New York Times*, 25/8 1967.

vägen. Ty då importerar landet kapitalvaror från samma fordringsägande nationer och skuldsätter sig ännu djupare: kapitalvarorna köps på kredit och måste betalas i leverantör-landets valuta.

Även utvecklade länder, särskilt de svagare och de som ännu betalar för tidigare krig, har skulder till utlandet. Men skillnaden mellan de utvecklade länderna och det imperialistiska systemets ytterområden framstår klart, när man jämför förändringarna i dessa två ländergrupper situation i fråga om deras skulder till utlandet som den visas i tabell XXIX.

Denna mer än fyrubbla ökning av de underutvecklade ländernas skulder till utlandet under det senaste årtiondet har också inneburit en mycket snabb tillväxt av avbetalningsbehoven: 1956 måste de underutvecklade länderna sammanlagt betala nära 800 miljoner dollar i räntor och amorteringar, eller mindre än 3 % av deras export, 1967 måste de betala ut ca 3,9 miljarder dollar, eller mer än 10 % av exporten.¹⁶⁸ Som senare kommer att visas var skuldbördan för många enskilda länder betydligt tyngre än vad som framgår av dessa generella siffror.

Tabell XXIX. Beräknad mellan- och långfristig statsskuld till utlandet.

	(i miljarder dollar)	
1 januari	I-länder	U-länder
1956	14,2	9,7
1960	15,9	16,4
1964	14,9	30,0
1967	16,6	41,5

Källa: Världsbanken: *External Medium- and Long-Term Public Debt Past and Projected Amounts Outstanding, Transactions and Payments 1956 – 76*, Washington, D.C., 4 dec. 1967.

Ovanstående siffror utgör den sammanlagda skulden enligt statistik för 16 i-länder och 92 u-länder. Obs: Det rör sig om en uppskattning. Rapporten sänds till bibliotek och experter på området med den reservationen att det inte är officiella siffror från Världsbanken.

I denna process av skuldexpansion och ökande avbetalningsbördor spelar industriländernas biståndsverksamhet en speciell roll. För det första går en väsentlig del av det givna biståndet åt till att betala gamla skulder och inte till aktuella utvecklingsutgifter. Sålunda krävdes år 1966 ungefär 44 % av det bistånd, som inflöt från de utvecklade till de underutvecklade länderna för att finansiera gamla skulder.¹⁶⁹ För det andra ökar själva biståndsgivningsprocessen de beroende skuldsatta nationernas skuldbördor.

Låt oss se på USA:s biståndspraxis för att se hur den fungerar. Tabell XXX visar fördelningen av USA:s bistånd i form av lån och bidrag under budgetåren 1945-67. Vi finner att 73 % av det bistånd, som gavs under dessa år till USA:s utvecklade industripartners var i form av bidrag. En ännu högre procent (87 %) av biståndet till 'klientstaterna' var bidrag. Men när vi kommer till huvuddelen av den underutvecklade världen, var endast 42 % i form av bidrag, och 58 % var i form av lån. Den första orsaken till denna märkliga kontrast är att Marshall-hjälpen till Västeuropa var i form av bidrag, inte lån. En mycket förnuftig åtgärd, ty vad som

¹⁶⁸ Exporten från underutvecklade länder till icke-kommunistiska länder 1956 var 24,1 miljarder dollar; 1966 35,77 miljarder dollar. Källa FN:s *Statistical Yearbook*, 1967, New York 1968.

¹⁶⁹ överföring av hjälp från utvecklade till underutvecklade länder uppgick 1966 till 9,1 miljarder dollar. Förenta Nationerna, *The External Financing of Economic Development, International Flow of Long-Term Capital and Official Donations, 1962-1966*, New York 1968, tabell 3.

stod på spel var själva det kapitalistiska systemets existens på det här klotet: utan Marshallplanen skulle USA ha kunnat isoleras som en kapitalistisk ö i ett socialistiskt hav. Den andra orsaken till kontrasten är att militärt stöd i regel är i form av bidrag, medan annat ekonomiskt stöd än Marshallplanen är i form av lån. Detta förklarar den starka koncentrationen av bidrag till 'klientstaterna' (en ytterligare faktor är att bidrag till dessa länder också inkluderar hyror för baser och kommunikationscentra).

Tabell XXX. USA:s ekonomiska och militära bistånd: Lån resp. bidrag a). 1 juli 1945 till 30 juni 1967.

Värde (i miljarder dollar) Procentuell fördelning

	Värde (i miljarder dollar)			Procentuell fördelning		
	Totalt	Bidrag	Lån	Totalt	Bidrag	Lån
I-länder b)	45,7	33,4	12,3	100	73	27
Klientstater c)	36,9	32,0	4,9	100	87	13
Övriga u-länder	34,6	14,4	20,2	100	42	58

Fotnoter och källor. Samma som i tabell XXIII.

Mönstret skiljer sig inte mycket, även om vi tar bort Marshallplanens inflytande från våra beräkningar. Tabell XXXI är den samma som tabell XXX, bortsett från att den täcker budgetåren 1957-67, dvs efter det att Marshallplanen slutförts. Nu får de utvecklade länderna betydligt mindre hjälp; men eftersom den hjälp de får är för militära ändamål, uppgår den andel som ges i form av bidrag till 68 %. 'Klientstaterna' får en något lägre procent i form av bidrag än den som visas i tabell XXX, men den överstiger fortfarande 80 %. Och när vi kommer till huvuddelen av den underutvecklade världen, är andelen i form av bidrag bara 40 %, medan andelen i form av lån är 60 %.

Tabell XXXI. USA:s ekonomiska och militära bistånd: Lån resp. bidrag a). 1 juli 1957 till 30 juni 1967.

	Värde (i miljarder dollar)			Procentuell fördelning		
	Totalt	Bidrag	Lån	Totalt	Bidrag	Lån
I-länder b)	7,5	5,1	2,4	100	68	32
Klientstater c)	20,7	17,0	3,7	100	82	18
Övriga u-länder	27,8	11,1	16,7	100	40	60

Fotnoter och källor: Samma som i tabell XXIII.

Effekten av denna biståndsgivning är att en ständigt större del av själva biståndet måste tas i anspråk enbart för avbetalning av tidigare hjälp. I detta ämne refererade Kongressbibliotekets rapport till vad som sagts ovan:

'År 1964 var de underutvecklade länderna skyldiga USA över 5 miljarder dollar i lån som skulle betalas i dollar, och år 1965 uppgick den under året till betalning förfallna lånesumman till över 500 miljoner dollar. Därutöver är de underutvecklade länderna skyldiga över 4 miljarder dollar i lån som skall återbetalas i lokala valutor snarare än i dollar. Kostnaderna för en sådan stor skuldsättning åter f.n. upp ca 30 % av all ny hjälp.'¹⁷⁰

Detta omfattar den skuld som de underutvecklade länderna har enbart till USA, och avser alla underutvecklade länder. Men notera vad USA:s bistånd betyder för Latinamerika. Under åren

¹⁷⁰ Samma som i rapporten citerad i fotnot 101, s. 69.

1962-66 uppgick de genomsnittliga årliga avbetalningarna på statskulden till utlandet till 1.596 miljoner dollar. Under samma år uppgick USA:s årliga bistånd till latinamerikanska länder i form av lån och bidrag till 1.213 miljoner dollar. USA:s ekonomiska stöd täckte alltså inte ens avbetalningskostnaderna för Latinamerika som helhet!¹⁷¹

För att förstå vad den ständiga skuldtillväxten innebär, kan det vara nyttigt med en enkel övning i matematik. Om ett land lånar t.ex. 1000 dollar om året varje år, kommer amorteringarna och räntorna snart att vara större än den summa, som man får varje år. En illustration av detta ges i tabell XXXII. Här tar vi ett typiskt lån: 1000 dollar lånas ut till ett land till fem procents ränta, att amorteras i jämna avbetalningar över tjugo år. Vi antar vidare att ett liknande lån tas varje år. Som framgår av tabellen måste under det femte året av sådant bistånd nära hälften av de inkommande pengarna användas för avbetalning av den tidigare skulden. Det tionde året behövs nära 90 % av de nya pengarna för amorteringarna. Det femtonde året är utflödet av kapital större än inflödet. Det tjugonde året betalar låntagaren ut mer än 1,50 dollar på gamla skulder för varje ny dollar han lånar.¹⁷²

Tabell XXXII. Annuiteter vid lån av 1.000 dollar varje år. Lånet löper med 5 % ränta och skall återbetalas på 20 år.

År	Kapitalutgift: Annuitet på den ackumulerade skulden			
	Kapitalinkomst: Belopp lånat under året	Ränta	Amortering	Summa
5:e	1000	225	250	475
10:e	1000	388	500	888
15:e	1000	488	750	1238
20:e	1000	525	1000	1525

Men varför skall ett land behöva fortsätta låna år efter år? Kommer inte de upplånade pengarna att användas för att utveckla landet så att det blir pengar nog att betala av skulden? För att kunna besvara dessa frågor måste vi känna till skillnaden mellan skulder inom ett land och skulder mellan länder. När en affärsman lånar inom landet och måste betala igen skulden, är tillvägagångssättet mycket enkelt: eftersom hans företag växer med hjälp av det upplånade kapitalet, använder han sin vinst till att återbetala skulden i samma valuta som han lånade. Men om en affärsman eller en regering lånar från en utländsk källa, kan han bara återbetala skulden i den utländska nationens valuta. Så även om det upplånade kapitalet bidrar till att skapa tillväxt inom landet, kan inte skulden betalas igen, om inte exporten är stor nog för att skaffa den erforderliga utländska valutan. Om exporten inte räcker till för att betala skulden och för inköp av nödvändiga importvaror, finns det alltså ett tryck som kräver ytterligare lån. När denna process leder till en kris, förlänger bankerna amorteringsperioden, förutsatt att mottagarlandet uppför sig väl.

¹⁷¹ Betalning för tjänster kalkylerade från källor citerade i tabell 29. Amerikanska biståndssiffrorna är från byrån för ekonomiska rådgivare, *Annual Report 1968*, tabell B-86.

¹⁷² För matematiken till dessa och andra antaganden se Göran Ohlin, *Aid and Indebtedness*, Paris 1966.

Tabell XXXIII. Andel av exporten som går till annuiteter och vinst på utländska investeringar. 1966.

	% av exporten som går till		
	Amortering av statsskulden	Ränta på skulder och vinst på utländska investeringar	Summa
Brasilien	9,4 b)	13,8	23,2
Chile	10,8	19,8	30,6
Colombia	14,3 a)	18,2	32,5
Costa Rica	8,8	11,6	20,4
Ecuador	6,0	19,4	25,6 a)
Etiopien	6,3	3,6	9,9
Guatemala	4,9	4,8 b)	9,7
Honduras	1,3	9,0 b)	10,3
Indien	11,3	15,6b)	26,9
Kenya	4,3	12,1b)	16,4
Mexico	29,3	30,4	59,7
Nicaragua	4,8	11,6	16,4
Nigeria	4,5	26,2	30,7
Pakistan	6,4 b)	9,3	15,7
Panama	3,3	10,1	13,4
Paraguay	5,1	8,2	13,3
Peru	4,8	15,5	20,3
Filippinerna	7,2	5,1	12,3
Turkiet	3,5	20,3 c)	23,8
Uruguay	9,0b)	8,1 b)	17,1
Venezuela	1,2b)	24,9	26,1

(a) 1964. (b) 1965. (c) Inkluderar inte vinst på utländska investeringar.

Källa: Beräknad på uppgifter enligt följande: amorteringar på skulder från samma källa som tabell XXIX; ränta på skulder och vinst på utländska investeringar från FN: *The External Financing of Economic Development, International flow of long-term capital and official donations*, 1962-66, New York, 1968, tabell 29; Exporten från Världsbanken: *Direction of Trade Annual 1962-66*, Washington, D.C. (datum ej utsatt). (Siffrorna för Brasiliens amorteringar är från ovannämnda FN-källa.)

Faktum är att de underutvecklade ländernas amorteringar under efterkrigsperioden har ökat betydligt snabbare än deras exporttillväxt. Därför har skuldbördan blivit mera betungande, och det finansiella beroendet av de ledande industriländerna och deras internationella organisationer som t.ex. Världsbanken och IMF har ökat i enlighet därmed. Skuldbördornas betydelse framgår av tabell XXXIII. Här visas siffrorna för en utvald grupp länder, för vilka beräkningar finns att tillgå. Den första kolumnen anger i procent den andel av exporten år 1966 som användes för amortering av gamla lån. Den andra spalten visar den andel av exporten som användes för att betala ränta på deras utländska skulder så väl som ränta och vinster på utländska investeringar. Den sista kolumnen ger det totala utflödet av kapital (återbetalning av skuld) och avkastning i procent av exporten. Vi finner att bördan av skulder och betalningar på kapitalinvesteringar för merparten av de representerade länderna är åtminstone 15 % av exporten, i flera fall uppåt 20-30 %.

Det är särskilt värt att lägga märke till, att denna börda har ökat under hela efterkrigsperioden. Detta är en avspeglning av (1) den mer än fyrdubbla ökningen av skulder som visas i tabell XXIX, och den snabba stegringen av utländska investeringar från stora kapitalcentra, samt (2) den långsamma exportökningen från de underutvecklade länderna.

Exporteftersläpningen

Den hämmade exporttillväxten för de underutvecklade länderna framstår tydligt, när man jämför den med exporttillväxten i de utvecklade länderna. Denna jämförelse görs i tabell XXXIV. Under de femton åren från 1950 till 1965 växte de utvecklade ländernas export årligen med 8,5 %. En sådan snabb ökning ger ett klart försteg åt de utvecklade länderna: de förses med utländsk valuta till att betala en snabb importökning, till amorteringar på sina skulder till utlandet och dessutom till kapitalexport. Den klart långsammare tillväxttakten för de underutvecklade ländernas export (4,5 % årligen) ger inte tillräckligt med medel, så att de kan hålla jämna steg med de betalningar på den växande skulden, som måste göras, och med de vinster på de utländska investeringarna, som förs ut. Detta gäller speciellt de länder som inte exporterar olja, där den årliga tillväxttakten inom exporten är endast 3,6 %.

Tabell XXXIV. Exportens tillväxtmönster. I-länder resp. u-länder.

	Exportvärde (miljarder dollar)		Årlig tillväxttakt 1950-65
	1950	1965	
Världsexporten, sammanlagt	53,6	156,3	7,4 %
I-ländernas export, sammanlagt	35,9	122,5	8,5 %
Till varandra	25,0	95,5	9,4 %
Till u-länder	10,9	27,0	6,2 %
U-ländernas export, sammanlagt	17,6	33,8	4,5 %
Till i-länder	12,4	26,2	5,2 %
Till varandra	5,2	7,6	2,5 %
U-ländernas export (utom större oljeproducerande länder) totalt	14,2	23,7	3,6%
Till i-länder	10,0	18,5	4,2 90
Till varandra	4,1	5,2	1,7 %

Källa: Hal B. Lary: *Imports of Manufactures from Less Developed Countries*. New York 1968. s. 2.

Tabell XXXV. Exportens tillväxtmönster med avseende på produkttyp. Världsexportens volym (1963 = 100).

	Livsmedel och råmaterial	Bränsle	Industrivaror
1938	61	29	28
1953	62	52	50
1960	89	78	82
1963	100	100	100
1966	113	127	136

Källa: FN, *Statistical Yearbook* 1967, New York, 1968.

De orsaker som ligger bakom dessa skillnader i fråga om exporttillväxt kan härledas till variationer i efterfrågan på (1) livsmedel och råvaror, den underutvecklade världens viktigaste exportprodukter, och (2) industriprodukter, den utvecklade världens huvudexport. Som fram-

går av tabell XXXV ökade världshandeln beträffande de förra artiklarna med två tredjedelar från 1938 till 1963; vad det gäller de senare steg världshandeln med 250 %. Samma olikhet i mönstret märks även efter 1963. Endast de oljeproducerande ländernas export har hållit jämna steg med exporttrenden för helfabrikat. Den livliga exporten har dock för flertalet av dessa länder inneburit ett ovanligt stort utflöde av vinster till oljefältens utländska ägare.

Den kontrasterande situationen när det gäller efterfrågan på livsmedel och många råvaror å den ena sidan, och på industriprodukter å den andra, avspeglas i skillnaden i prisutvecklingen för dessa kategorier: många av livsmedels- och råvaruproducenterna har befunnit sig i ett läge där efterfrågan varit större än tillgången, medan för många av helfabrikat-producenterna läget varit det omvända. Detta betyder naturligtvis, att priserna på livsmedel och råvaror har sjunkit i förhållande till priserna på helfabrikat – en trend som åstadkommit genom den höga graden av monopolisering i industriländerna. Med andra ord har affärsvillkoren – förhållandet mellan de priser som ett land betalar för import och de priser det erhåller för export – varit ofördelaktigt för de underutvecklade länderna.

Betydelsen av denna utveckling har studerats av FN-ekonomer. Ett kortfattat resultat av deras studier visas i tabell XXXVI. Den första kolumnen ger ett mått på den beräknade förlust av köpkraft, som de underutvecklade länderna drabbats av från 1953 till 1957 såsom en följd av ofördelaktiga affärsvillkor. Jämförelsen av denna förlust i köpkraft med det bistånd som utgått från de utvecklade länderna (den sista kolumnen) visar att en betydande del av biståndet sögs upp av förluster på grund av den ogynnsamma trenden i bytesförhållandet. Om vi sätter denna utveckling i relation till fenomenet stigande skuldsättning, finner vi följande: (a) en ökande

138 del av de underutvecklade ländernas export måste användas för amortering av skulder, och (b) den krympande del av exporten som kan användas till normal import eller för ekonomisk tillväxt har i verkligheten minskats ytterligare genom exportens bristande köpkraft.

Tabell XXXVI. De underutvecklade ländernas förluster beroende på exportens försämrade köpkraft. (Miljoner dollar).

	Förluster beroende på försämrade handelsvillkor a)	Ekonomiskt bistånd från utvecklade länder b)	Förluster i procent av biståndet
1961	- 1,824	4,996	36,5 %
1962	- 2,158	5,390	40,0
1963	- 2,109	5,914	35,7 %
1964	- 2,026	5,947	34,1 %
1965	- 2,519	6,203	40,1 %
1966	- 2,752	6,430c)	42,8 %
Totalt	-13,388	34,880	38,4 %

(a) En uppskattning av den nettominskning av köpkraften, som drabbat de underutvecklade länderna och som beror på förändrade handelsvillkor. Beräkningen är baserad på de genomsnittspriser som erhållits för export och som betalats för import under perioden 1953-57.

(b) Ekonomiskt utflöde från icke-kommunistiska regeringar och multilaterala organisationer (t.ex. Världsbanken).

(c) Uppskattad.

Källa: United Nations Conference on Trade and Development, *Review of International Trade and Development*, 1967 (Document TD/5, November 15, 1967, prepared for Second Session,

New Delhi, India, February 1, 1968), s. 35 f.

Begränsningar av exporten

En artikel av år 1965 i *The Economist* (London) summerar den eftersläpande trenden för Latinamerikas export och dess orsaker i följande ord:

‘Ungefärliga interpoleringar från de beräkningar FN:s beundransvärda Ekonomiska kommission för Latinamerika gjort, ger vid handen att om indextalet för köpkraften för Latinamerikas export till den övriga världen per capita (det oljerika Venezuela undantaget) år 1928 säges vara 100, så var det nere i 37 år 1955 och ligger nu förmodligen omkring 32. Att exporten inte lyckats att expandera i takt med befolkningstillväxten beror dels på en relativ tröghet i efterfrågan på råvaror på världsmarknaden jämfört med industrivaror, dels på att alternativa försörjningskällor dykt upp i Afrika och annorstädes, men mera allmänt emedan hela den internationella handeln och valutasystemet är fixerat i en form som hindrar länder som har bundits vid en viss exportstruktur från att lätt skifta till ett annat slags exportstruktur, även om de samtidigt förändrar sitt inre produktionssystem på ett förnuftigt sätt. Större delen av detta område av Latinamerika, som hade uppmuntras av världshandelssystemet under senare delen av 1800-talet och förra delen av 1900-talet att bli det mest intensivt exporterande området i världen – detta område har därför aldrig haft en chans att uppnå välstånd under denna fruktansvärt hopplösa period, då man sett två tredjedelar av exportens reella per capita-värde skäras bort.’¹⁷³

Industriländernas ekonomiska och politiska processer tjänar som en barriär mot de underutvecklade ländernas exportexpansion, och påtvingar därigenom ständigt, medvetet eller inte de senare ekonomiskt-finansiellt beroende. Vi skall här bara nämna två aspekter på detta: (1) inflytandet från USA:s utlandsinvesteringar, och (2) de restriktioner som USA:s tullmurar utgör.

Det verkliga hoppet om att kunna utveckla större exportmarknader för att därigenom komma ur skuldbindning ligger i export av industriprodukter. Detta är äga lönsamma sektorn inom världshandeln. De bästa och mest inbringande områdena inom industrinäringen tas emellertid om hand av utländska investeringar. Dessa investeringar görs av bolag med mångnationella intressen, som producerar i många områden på jorden, och som inte är intresserade av att exportera till andra länder från sina investeringar i de underutvecklade länderna av den enkla orsaken, att de inte är intresserade av att konkurrera med sig själva.

Låt oss alltså se på skillnaden mellan exportmönstret för USA-ägda gruvbolag i Latinamerika (tabell XXXVII) och för USA-ägda industriföretag i Latinamerika (tabell XXXVIII). USA:s gruvbolag i utlandet drivs (a) för att fylla råvarubehovet för amerikanska företag i USA och annorstädes, samt (b) för att säkra en tillräckligt stor del av världsproduktionen, så att priser och produktion kan regleras för en maximering av vinsterna. Detta har förstås två viktiga följder: (1) huvuddelen av produktionen exporteras (82 % för hela Latinamerika), och (2) dessa företags pris- och produktionspolitik styrs av de amerikanska ägarnas vinstmotiv och inte av behovet av en sund betalningsbalans i dessa länder eller deras behov av utländsk valuta till att betala för kapitalimport. Ytterligare en aspekt måste framhållas. Med undantag för oljan har inte efterfrågan på mineraler i de utvecklade länderna hållit jämna steg med efterfrågan på industriprodukter. Som tidigare nämnts innebär detta inte att dessa råvaror minskat i betydelse – vad det innebär är att effektivitetsökningen i råvaruhanteringen håller exportpotentialen ner för de länder som är beroende av sådan export för sitt uppehälle.

¹⁷³ ‘No Christ on the Andes’, *The Economist*, 25/9 1965, s. X.

Låt oss nu se på exportmönstren för USA-ägda industriföretag på de blomstrande internationella industrivarumarknaderna. Som framgår av tabell XXXVIII går mindre än 8 % av USA-företagens tillverkning i Latinamerika på export. Endast i fråga om livsmedel är exporten betydande, och detta är vanligen en utvidgning av naturtillgångarna, som innebär en utvinning av jordbruksprodukter (t.ex. växtolja, säd, kaffe, kött och läder). För två mindre naturprodukter – papper och kemikalier – är exportprocenten över genomsnittet, men ändå låg med tanke på dessa länders behov av utländsk valuta för att kunna betala sina lån, för att inte nämna resurser för tillväxt. När vi kommer till de andra produkterna, är exportprocenten lägre än 6 %; i fråga om gummi, elektriska maskiner och transportutrustning går mindre än 4 % till exportmarknaden.

Tabell XXXVII. USA-ägda latinamerikanska gruvindustriers försäljning 1965.

	Försäljning (miljoner dollar)				Procent av totalt			
	Totalt	Lokal försälj.	Export till USA	Export till andra länder	Totalt	Lokal försälj.	Export till USA	Export till andra länder
Latinamerika, totalt	1,345	240	535	570	100.0	17.8	39.8	42.4
Mexiko, Centralamerika och Västindien	270	126	94	50	100.0	46.7	34.8	18.5
Sydamerika	915	114	301	500	100.0	12.5	32.9	54.6
Andra länder på västra halvklotet	160		140	20	100.0		87.5	12.5

Källa: *Survey of Current Business*, november 1966.

Tabell XXXVIII. USA-ägda latinamerikanska industriföretags försäljning 1965.

Industri	Försäljning (miljoner dollar)				Procent av totalt			
	Totalt	Lokal försälj.	Export till USA	Export till andra länder	Totalt	Lokal försälj.	Export till USA	Export till andra länder
Livsmedelsprodukter	867	674	46	147	100.0	77.7	5.3	17.0
Papper och liknande prod.	178	158	5	15	100.0	88.8	2.8	8.4
Kemiska produkter	1,398	1,260	34	104	100.0	90.1	2.4	7.5
Gummiprodukter	350	348		2	100.0	99.3		0.6
Bearbetade och obearbetade metaller	309	297		12	100.0	96.1		3.9
Maskiner, utom elektr.	242	227	2	13	100.0	93.8	0.8	5.4
Elektriska maskiner	392	386	1	5	100.0	98.5	0.2	1.3
Transportutrustning	1,172	1,164	3	5	100.0	99.3	0.3	0.4
Andra produkter	576	559	10	7	100.0	97.1	1.7	1.2
Totalt	5,484	5,073	101	310	100.0	92.5	1.8	5.7

Källa: *Survey of Current Business*, november 1966.

Detta mönster förklaras, med särskild hänsyftning på Brasilien, i en artikel i Harvard-universitetets *Quarterly Journal of Economics*:

‘Ytterligare ett etablerat hinder för export har införts därigenom att en stor del av den brasilianska industriproduktionen, och särskilt då de mera effektiva bolagens, framställs av företag, som är antingen dotterbolag till utländska bolag eller arbetar på licens från utländska bolag. De utländska bolagen har ofta hindrat dessa brasilianska företag från att konkurrera med dem vare sig på deras hemmamarknader eller i tredje land.’¹⁷⁴

Den andra sidan av saken är, att när brasilianska industriföretagare tar initiativet till att utveckla en industri som förädlar inhemska produkter och därmed konkurrerar med amerikanska företag, slås de ned med hela tyngden hos USA:s inflytande och kontroll. Brasilien började göra pulverkaffe av billiga krossade bönor, som inte bjuds ut på världsmarknaden. På så sätt tog Brasilien under de senaste tre åren över ca 14 % av den amerikanska snabbkaffemarknaden. Detta blev föremål för stora tvistigheter, när USA började protestera mot ‘orättvis konkurrens’. Trots sin good-will för den Goulart-fientliga regimen kunde USA inte försumma sina egna kaffefabrikanters intressen. Följden blev, att Brasilien tvingades godta en överenskommelse genom vilken, enligt *The Economist*, brasilianska fabrikanter av snabbkaffe

‘måste producera under villkor som är ‘jämförbara’ med de stora amerikanska fabrikanternas, vilka köper brasilianska bönor för förädling. Brasilien skall med andra ord få mycket liten fördel av det faktum att man har världens största odlingar och har belastats med enorma lager under årtionden, förutom det att de amerikanska förädlarna kommer att få betala högre transportkostnader ... [den brasilianska] regeringen har nu åtagit sig att lägga en exportskatt på brasilianskt pulverkaffe, något som i själva verket kommer att göra de sekunda bönor som säljs av regeringen lika dyra för de inhemska exportörerna av snabbkaffe som de prima bönorna för de amerikanska förädlarna.

Brasilien tvingades godta uppgörelsen dels på grund av det starka tryck söm amerikanerna utövade (det ryktas att de hotade – diplomatiskt naturligtvis – att skära ned Brasiliens biståndstilldelning) men också emedan Brasiliens ställning inom det internationella kaffeavtalet var svag.’¹⁷⁵

Men det är inte bara den direkta interventionen, som tynger ner vågskålen till förmån för USA-kapitalet i dess förhållande till de underutvecklade länderna. Själva strukturen i USA:s tullsystem är ägnad att avgränsa den stora amerikanska marknaden från den direkta konkurrens, som kunde tänkas komma från de underutvecklade länderna.

Allmän tullpraxis i USA är att avgiftsfritt medge import av råvaror, som antingen inte utvinnes inom landet eller på vilka tillgången är relativt knapp. Så snart man på något sätt förädlar dessa råvaror, som t.ex. att såga upp en stock eller att ta kärnorna ur dadlar, lägger man på en tull för att begränsa importen. Enligt en analys utförd av en kommitté för ekonomisk utveckling ‘... resulterar t.o.m. måttliga tullar på material som endast i ringa grad förädlats ofta i ett höggradigt effektivt skydd för förädlingsindustrin själv. Detta beror på att tullavgiften läggs på den förädlade produktens totala värde, medan värderingen genom

¹⁷⁴ Nathaniel H. Leff, ‘Export Stagnation and Autarchic Development in Brazil, 1947-1962’, i *Quarterly Journal of Economics*, maj 1967, s. 291.

¹⁷⁵ *The Economist*, 24/2 1968, s. 72.

förädlingsprocessen bara är någon procent av detta totalvärde.’¹⁷⁶ Samma studie fortsätter med att illustrera varför detta är fallet:

‘Antag t.ex. att världsmarknadspriset på ett särskilt slags läder är 100 dollar, och att kostnaden för sådana hudar som lädret görs av är 70 dollar. Då är ‘värdeökningen’ 30 dollar. Antag vidare att importen av hudar ... är tullfri, men att importen av läder är underkastad en 10-procentig tullavgift. Garvaren ... kan därför ta 110 dollar för lädret. Men tullavgiften på tio dollar täcker inte kostnaden för hudarna, som kan importeras avgiftsfritt, utan bara ‘värdeökningen’ i samband med garvning av hudarna, vilken uppgår till 30 dollar. På så sätt ger en nominell tull på 10 % på läder effektivt skydd åt garveriindustrin, ett skydd på $33\frac{1}{3}$ % genom att den inhemska producenten kan öka sina produktionskostnader lika mycket.’¹⁷⁷

Tullmurarna, som upprättats mot import av de underutvecklade ländernas förädlade naturtillgångar, belyses av bara några få illustrationer av gällande tullavgifter 1968:¹⁷⁸

Bananer. Hela färska bananer kommer avgiftsfritt in i USA. Om de torkas innan de transporteras till USA, lägger man på en avgift på 6% % ad valorem. (Ad valorem är det pris som står på befraktarens faktura.) Skulle bananerna vara behandlade eller konserverade på annat sätt, är avgiften 13 % ad valorem.

Tobak. Tobaksblad, som inte är skurna, malda eller pulvrerade, kommer in fritt. Om de är skurna, malda eller pulvrerade, är avgiften 55 cent per pound.

Kakao. Kakaoböner kommer in fritt. På kakaosmör är avgiften $5\frac{1}{2}$ % ad valorem. På sötad kakao är avgiften 9 %, och på konfekt, som innehåller kakao, uppgår avgiften till $12\frac{1}{2}$ %.

Dadlar. Dadlar i förpackningar över 10 pound ådrar sig en avgift på endast 1 cent per pound. Om dadlarna kommer i mindre förpackningar, uppgår däremot avgiften till % per pound. Om befraktaren låter ta bort kärnorna, stiger avgiften även på de större förpackningarna från en till två cent per pound. På dadlar, som behandlats eller konserverats på annat sätt, läggs en 35-procentig avgift.

Järn och stål. Järnmalm kommer in avgiftsfritt. Om järnmalmen har förvandlats till tackjärn, lägger man på en avgift på 16 cent per ton. Ytterligare förädling medför högre avgifter. Man måste t.ex. betala 5 cent per pound på import av smidesjärntackor. Gjutjärnsrör ålägges en avgift på 10 % ad valorem, medan vanliga knappnålar beläggs med 20 % tull. På krokar och synnålar är avgiften 3,3 cent per pound plus 18,5 % ad valorem.

Koppar. Samma mönster kan iakttagas i fråga om koppar, liksom andra mineraler och metaller. Kopparhaltiga malmer kommer in avgiftsfritt. För kopparpulver är avgiften 1,1 cent per pound plus 15,5 % ad valorem. För heldragna rör betalar importören 4,5 cent per pound. För nubb gjorda av koppar, är avgiften 14 % ad valorem.

Trävaror. Stockar och timmer i allmänhet, även stockar som är kluvna och släthuggna, ådrar sig ingen avgift. Men t.o.m. ohyvlade bräder måste klättra över tullmurarna, från 28 cent per 1000 fot (brädlängd) för vanlig gran till 80 cent per 1000 fot för douglasgran, hemlockgran och lärk. Om man gjort kvast- och moppskäft av träet, är avgiften 7,5 % ad valorem. På

¹⁷⁶ Kommittén för ekonomisk utveckling, *Trade Policy Toward Low-Income Countries*, New York juni 1967, s. 20.

¹⁷⁷ Ibid., s. 20.

¹⁷⁸ De citerade avgifterna är från amerikanska tullkommissionen, *Tariff Schedule of the United States Annotated* (1968), Washington D.C. 1967. För ytterligare belysning, liksom andra värdefulla upplysningar och analyser se Jacob Oser, *Promoting Economic Development, with Illustrations from Kenya*, Evanston, Illinois 1967.

tandpetare uppgår avgiften till 11 %.

Det eftertryckliga skyddandet av inhemska affärsintressen genom tullar, kvoter och specialavtal, är ett nödvändigt inslag i USA:s internationella ekonomiska politik. Tullmurarna skyddar USA-kapitalets blomstring och trygghet och förbättrar levnadsstandarden för dem, som bor innanför murarna. En sådan mur kring den största marknaden i den kapitalistiska världen är emellertid ett stort hinder för tillväxtpotentialen hos de länder, som är hänvisade till att vara leverantörer av livsmedel och råvaror. Den bidrar också kraftigt till upprätthållandet av de råvarulevererande ländernas status som låntagare.

Sammanfattning

Betydelsen av ordet imperialism begränsas allmänt till förvärvandet av kolonier och/eller en regerings politiska och militära aktioner för att skydda sina medborgares investeringar i utlandet. Sett ur denna synvinkel inskränks begreppet imperialism till att syfta på ett visst begränsat politiskt tillvägagångssätt. Ett sådant begränsat tillvägagångssätt är emellertid bara en särskild sida av en långt mera komplicerad verklighet, i vilken det finns en allmän sammanflätning mellan handel och flagga. I själva verket finns det i USA, liksom i andra imperialistiska stormakter, en grundläggande enhet mellan den inhemska ekonomin, industrins och finansintressenas internationella ekonomiska verksamhet, den militära verksamheten och internationell diplomati.

Denna enhet framspringer ur en kapitalistisk ekonomis normala sätt att fungera och blir särskilt uttalad och genomträngande, när det finns en hög grad av ekonomisk maktkoncentration inom ekonomins stora industriella och finansiella sektorer. Koncentration av ekonomisk makt kan uppnås, upprätthållas och ökas, när de som utövar denna, makt verksamt kan kontrollera den miljö, i vilken de opererar. Denna kontroll är nödvändig för det investerade kapitalets trygghet och utgör en viktig källa för ökade vinster. Kraven på kontroll och vinstökning medför utvidgning av den ekonomiska aktiviteten utanför landets gränser: att kontrollera och utöva inflytande på råvarukällor, att kontrollera och påverka marknader samt uppnå högre vinstkvoter genom billigare arbetskraft och andra inputs.

Strävan efter kontroll drar med sig konflikter mellan jättelika bolag inom ett land. Men viktigare är den ekonomiska konflikten mellan de ekonomiska jättarna bland de mest framstående industriländerna. Denna konflikt, faktisk eller potentiell, intensifierar kravet på att uppnå kontroll över råvarukällor och internationella marknader. Endast på detta sätt kan existerande konkurrens slås ned och nya konkurrenter stängas ute.

I allt detta verkar finansväsendet som en nödvändig och nyttig partner. Å ena sidan stimuleras och stödjdes industrins strävan efter kontroll genom finansinstitutionernas internationella expansion och styrka, å den andra sidan finner det internationella finansväsendets expansion stöd och möjligheter i storföretagens internationella verksamhet. Vad som kommer först är inte särskilt väsentligt. Den ekonomiska verksamheten inom konkurrerande industri och konkurrerande bankväsen leder i båda fallen till maktkoncentration och strävan efter kontroll över inhemska och utländska transaktioner. I denna process kan intressekonflikter uppstå mellan särskilda industri-finansiella grupper, och olika allianser kan bildas. Men processen är i sig själv sådan, att var och en – industri och finansväsen – livnar sig av den andres framgång.

Ett nödvändigt villkor för detta slag av ekonomisk tillväxt är en välvilligt inställd politisk och militär miljö: internationella politiska och militära aktiviteter och allianser måste inriktas på att upprätta och vidmakthålla politisk och militär kontroll och inflytande. Inte heller här är problemet vilket som kommer först. Ekonomisk kontroll, militär kontroll och politisk kontroll

stöder och stimulerar varann ömsesidigt.

En ny höjdpunkt vad beträffar detta slag av förbindelser har nåtts av USA efter andra världskriget. Omständigheterna och inriktningen av USA:s ekonomiska, politiska och militära verksamhet har lett till en situation, i vilken amerikanska institutioner kan dominera den kapitalistiska världen. I frånvaro av en maktförskjutning mellan de imperialistiska intressena eller en förändring i maktbalansen mellan den imperialistiska och den icke-imperialistiska världen, kan USA ange tonen i egenskap av det imperialistiska nätverkets största beskyddare och organisatör.

USA:s stora blomstring under efterkrigsåren har sin grund i denna dominerande roll. Upprätthållandet av den militära organisationen och dess verksamhet har varit en viktig orsak till direkt och indirekt affärsverksamhet och profiter. Industri och finansväsen expanderade gynnsamt utomlands under denna världsomspännande militära styrkas beskydd. Den militära, finansiella och industriella expansionen utomlands stödde USA:s övertagande av ledarskapet inom världsbankväsendet och dollarns dominans som världsvaluta. I gengäld har den amerikanska valutamarknadens centrala roll varit att verka som instrument för finansiering av militära operationer i utlandet, att verka för industrins och bankväsendets internationella kontroll och för användandet av internationellt bistånd som ett medel att kontrollera och dominera den imperialistiska zonen.

Bilaga A

Amerikanska militära åtaganden och garantier Förteckning över fördrag och officiella deklARATIONER i kraft 1966

Västra hemisfären

Fördrag

- (1) Interamerikanska fördraget för ömsesidig assistans (Riopakten), 2 september 1947.
- (2) Atlantpaktens tillämpningsområde, 4 april 1949 (NATO innefattar Kanada, Island, Grönland, Bahamas och Bermuda).
- (3) Bilateral överenskommelser: a. Överenskommelse med Danmark rörande Grönlands försvar, 27 april 1951. b. Försvarsöverenskommelse med republiken Island, 5 maj 1951. c. Överenskommelse om det nordamerikanska luftvärnskommandot (notväxling USA – Kanada, 12 maj 1958). d. Fördrag med Panama, 2 mars 1936.

Officiella deklARATIONER

- (1) President Monroes sjunde årliga budskap till kongressen (Monroedoktrinen), 2 december 1823.
- (2) Uttalande av utrikesdepartementet om Monroedoktrinens fortsatta tillämplighet, 14 juli 1960.
- (3) Ogdenburgöverenskommelse (med Kanada, upprättandet av ett permanent gemensamt försvarsråd), 18 augusti 1940.
- (4) Gemensamt amerikanskt-kanadensiskt tillkännagivande angående försvaret, 12 februari 1947.
- (5) Gemensamt uttalande av presidenterna Kennedy och Betancourt, 20 februari 1963 (amerikanskt löfte om fullt stöd till Venezuela).

Europa

Fördrag

- (1) Atlantpakten, 4 april 1949. Medlemmar i pakten: USA, Belgien, Kanada, Danmark, Frankrike, Island, Italien, Luxemburg, Nederländerna, Norge, Portugal, Storbritannien, Grekland (tillkom 1952), Turkiet (tillkom 1952), Västtyskland (tillkom 1955).
- (2) Gemensam deklARATION rörande förnyelsen av försvarsöverenskommelsen av 26 september 1953 mellan USA och Spanien, 26 september 1963.

Officiella deklARATIONER

- (1) Uttalande av president Eisenhower rörande USA:s politik gentemot Västeuropeiska unionen, 10 mars 1955.
- (2) Kommuniké från NATO:s ministerråds session, Aten 6 maj 1962.
- (3) Slutakten från niomaktskonferensen i London, en deklARATION från USA:s, Storbritanniens och Frankrikes regeringar, 3 oktober 1954.
- (4) Uttalande av president Kennedy rörande Berlin, 25 juli 1961.

- (5) Tal av vicepresident Johnson inför Västberlins representanthus, 19 augusti 1961.
- (6) Uttalande av utrikesminister Rusk rörande Berlin, 22 februari 1962.
- (7) Gemensam kommuniké från president Kennedy och förbundskansler Adenauer, 15 november 1962.
- (8) Gemensam kommuniké från president Johnson och förbundskansler Erhard, 12 juni 1964.

Främre Orienten – Mellersta östern

Fördrag

- (1) Atlantpaktens tillämpningsområde sedan 1952 (den 18 februari 1952 inträdde Grekland och Turkiet i Atlantpakten, efter detta datum omfattas de av förbindelserna i detta fördrag).
- (2) Amerikanskt medlemskap i vissa CENTO-utskott (det ömsesidiga samarbetsfördraget – Bagdadpakten – mellan Irak, Turkiet, Storbritannien, Pakistan och Iran undertecknades 24 februari 1955. Senare bytte pakten namn till Central Treaty Organization – CENTO – sedan Irak hade utträtt. USA är medlem av de militära, ekonomiska och antisubversiva utskotten i CENTO och deltar som observatör i rådsmötena).
- (3) Bilateral överenskommelser: a. Samarbetsavtal med Iran 5 mars 1959. b. Samarbetsavtal med Turkiet. 5 mars 1959.

Officiella deklamationer

- (1) President Trumans budskap till kongressen (Truman-doktrinen), 12 mars 1947.
- (2) Gemensam resolution att främja fred och stabilitet i Mellersta östern (Eisenhower-doktrinen), 9 mars 1957.
- (3) Tremaktsdeklaration (USA, Storbritannien, Frankrike) rörande säkerheten i Mellersta östern, 25 maj 1950.
- (4) Multilateral deklaration angående Bagdadpakten, (amerikanska åtaganden gentemot Pakistan, Iran och Turkiet) 28 juni 1958.
- (5) Gemensam kommuniké från president Kennedy och shahen av Iran, 13 april 1962.
- (6) Brev från president Kennedy till kronprins Feisal av Saudiarabien, 25 oktober 1962.
- (7) Uttalande angående Jordanien och Saudiarabien av utrikesminister Rusk, 8 mars 1963.
- (8) Svar från president Kennedy på en fråga vid en presskonferens angående Mellersta östern, 8 maj 1963.
- (9) Anmärkningar fällda av president Johnson under skåltal tillsammans med Israels president Shazar, 2 augusti 1960.

Afrika

Fördrag

- (1) Samarbetsavtal med Liberia, 8 juli 1959.

Sydasien

Fördrag

- (1) Amerikanskt medlemskap i vissa CENTO-utskott (samma som ovan under Främre

Orienten – Mellersta östern).

(2) Medlemskap i SEATO (se Fördrag under rubriken Sydostasien – sydvästra Stilla havet).

(3) Samarbetsavtal med Pakistan, 5 mars 1959.

Officiella deklamationer

(1) Brev från president Eisenhower till premiärminister Nehru, 24 februari 1954.

(2) Försäkringar till Pakistan rörande utsträckningen av den militära hjälpen till Indien: uttalande av utrikesdepartementet, 17 november 1962.

Sydostasien – sydvästra Stilla havet

Fördrag

(1) Fördrag rörande Sydostasiens försvar, 8 september 1954 (den resulterande organisationen, SEATO, omfattar USA, Australien, Frankrike, Nya Zeeland, Pakistan, Filippinerna, Thailand, Storbritannien, Kambodja, Laos, Sydvietnam).

(2) Säkerhetsfördrag mellan Australien, Nya Zeeland och USA (ANZUS-pakten), 1 september 1951.

(3) Ömsesidigt försvarsfördrag med Filippinerna, 30 augusti 1951.

Officiella deklamationer

(1) Tonkinbuktsresolutionen, 10 augusti 1964.

(2) Gemensam kommuniké, minister Rusk och Thailands utrikesminister Thanat Khoman, 6 mars 1962.

(3) Honolulu deklamationen, 8 februari 1966.

(4) Deklaration om Formosasundet, 29 januari 1955.

(5) Uttalande av president Kennedy angående Formosa och öarna utanför Kinas kust, 27 juni 1962.

(6) Vicepresident Humphreys svar på en presskonferensfråga i Korea, 23 februari 1966.

(7) Gemensam kommuniké, president Johnson och president Macapagal, 6 oktober 1964.

Ostasien

Fördrag

(1) Fördrag om ömsesidigt samarbete och säkerhet mellan USA och Japan, 19 januari 1960.

(2) Ömsesidigt försvarsfördrag med republiken Kina (Formosa), 2 december 1954.

(3) Ömsesidigt försvarsfördrag med Korea, 1 oktober 1953.

Källa: Sammanställning framlagd av amerikanska utrikesdepartementet över USA:s militära åtaganden och garantier i kraft i augusti 1966. Hearing Before Preparedness Investigating Subcommittee of Committee on Armed Services, amerikanska senaten, 89:e kongressen, 2:a sessionen, 25 och 30 augusti 1966.

Bilaga B

Amerikanskt engagemang i internationella politiska kriser och kritiska situationer, 1961 till mitten av 1966 ¹

- (1) Kamp i Vietnam mot Vietminh och FNL (1945–) – partiellt från 1950) och senare direkt engagemang (från 1954) genom militärt bistånd, militära rådgivare och därefter stridande förband på republiken Vietnams begäran.
- (2) Berlin (1948–) – Direkt engagemang som en av de fyra ockupationsmakterna under 1945 års fyrmaktsöverenskommelse.
- (3) Kommunistkinesiskt hot mot Formosasundet (1950–) – Direkt engagemang under Truman (1950) och Eisenhower (1953); instruktioner till USA:s sjunde flotta och Formosaresolutionen.
- (4) Korea (1950–) – Direkt engagemang genom att bidra med huvuddelen av styrkorna under FN:s kommando under Koreakriget och framåt.
- (5) Grisbuktsepisoden (1961) – Direkt engagemang genom inofficiellt, partiellt beskydd åt invasionsstyrkan.
- (6) Tvist mellan USA och Panama angående förhållanden i och administrationen av kanalzonen (1962-1966) – Direkt engagemang som part i tvisten; aktioner genom OAS och FN; bilaterala förhandlingar.
- (7) Kubakrisen (1962-1963) – Direkt engagemang som den makt som genomförde den av OAS beslutade flottblockaden av robotsändningarna till Kuba.
- (8) Klagomål från Kambodja över gränskränkningar av amerikanska och sydvietnamesiska styrkor (1964–) – Direkt engagemang som en av de i klagomålet nämnda parterna: FN-aktion.
- (9) Stanleyvillerebellernas (Kongo) dåliga behandling av europeiska fångar. (1964) – Direkt engagemang genom att rikta FN:s uppmärksamhet på detta och ställa flyg till förfogande för de belgiska fallskärmstruppernas räddningsaktion.
- (10) Kris i Dominikanska republiken (1965-1966) – Direkt engagemang genom inledande aktion för att stabilisera situationen; deltagande i OAS fredsstyrka.

Källa: Texten återger del A av en redogörelse lämnad av utrikesministern inför den amerikanska senatens försvarsutskott. *Worldwide Military Commitments, Hearings Before the Preparedness Investigating Subcommittee of the Committee on Armed Services*, amerikanska senaten, 89:e kongressen, 2:a sessionen, 25 och 30 augusti, 1966, del I, s. 31 och 32.

Redogörelsen innehöll också en förteckning på 27 andra kriser där det amerikanska engagemanget var indirekt, genom vapenleveranser eller deltagande i FN-aktioner. Denna förteckning återfinns på sidan 32 i samma källa.

¹ I förteckningen ingår inte temporära kriser som uppkommit genom statskupper (t.ex. den syriska militärkuppen 1962) eller genom inre revolter (t.ex. kurdernas revolt i Irak 1962).

Ytterligare några kommentarer om den växande betydelsen av ekonomisk aktivitet utomlands

Den ökande relativa betydelsen av den utländska ekonomiska aktiviteten illustreras väl av tillverkningsindustrins erfarenheter, vilket visas i tabell II. Här jämförs den totala försäljningen av inhemska industrivaror med exporten av industrivaror och försäljningen från direkta amerikanska investeringar i utländsk tillverkningsindustri ...

Tabell II. Industrivaror. Utländsk och inhemska försäljning (i miljarder dollar).

1	2	3	4		5	
år	export	försäljning vid utlands lokaliserade amerikanska firmor	total försäljning utomlands 2+3 i abs. tal		försäljning av inhemska industrivaror i abs. tal	
			1950		1950	
			=100		= 100	
1950	7,4	8,4	15,8	100	89,8	100
1955	12,6	13,9	26,5	168	135,0	150
1960	16,5	23,6	39,7	251	164,0	183
1964	20,6	37,3	57,9	367	203,0	226

Källor: Export – U.S. Bureau of the Census, *Statistical Abstract of the United States*: 1965, s. 877, 773. 1964 års försäljning vid inhemska firmor – U.S. Bureau of the Census, *Annual Survey of Manufactures*, 1964. Försäljning vid utlandslokaliserade amerikanska firmor – uppgifterna för 1950 och 1955 är uppskattningar baserade på det genomsnittliga förhållandet mellan försäljning och investering utomlands. (Denna metod används av National Industrial Conference Board.) Uppgifter för 1960 och 1964 – *Survey of Current Business*, september 1962, s. 23, november 1965, s. 18. Anmärkning: Uppgifterna i kolumnerna 4 och 5 är inte helt jämförbara, men detta drabbar inte giltigheten av en jämförelse mellan de två seriernas tillväxttakt.

Lika signifikant är en jämförelse mellan kostnader för anläggning och utrustning av utlandslokaliserade och inhemska tillverkningsindustrier ... Kostnaderna för anläggning och utrustning av amerikanska dotterbolag i utlandet var något över 8 % av motsvarande kostnader för inhemska industrier under 1957. Förra året (1965) hade de ökat till 17 %.

Det är inte förvånande att finna att profitterna från affärsverksamheten i utlandet också håller på att bli en allt betydelsefullare del av affärsprofiterna. (Se tabell III.) År 1950 representerade profiten från utländska investeringar omkring 10 % av den totala profiten efter skatt av inhemska företag (utom finansinstitut). 1964 utgjorde profiten från utländska källor ca 22 % av profiten från inhemska företag (utom finansinstitut). Vid värderingen av detta förhållandes signifikans måste vi också ta med i beräkningarna (a) underskattningen av utländska profiter, då dessa inte inkluderar samtliga poster som överförs från utländska dotterbolag till moderföretaget, och (b) de skattefinansiella fördelar som vinnes genom en omfördelning av kostnaderna mellan moderföretaget och dotterbolagen. Dessutom jämför vi utländska profiter med profiter från samtliga företag (utom finansinstitut) – sådana med enbart inhemska verksamhet och sådana som arbetar såväl utomlands som i Förenta Staterna. Om vi jämförde utländska

profiter med profiter från endast de industrier som har verksamhet i utlandet skulle den del som utländska profiter svarar för naturligtvis vara betydligt större än en fjärdedel.

Det som främst åskådliggörs med de två sista tabellerna är den snabba tillväxten av den utländska sektorn. Under den period då det ekonomiska livet i sin helhet upplevde en försämring av tillväxtkurvan, utgjorde utländska marknader en viktig källa för expansion. Som exempel kan nämnas att försäljningen från den inhemska tillverkningsindustrin under de sista tio åren ökade med 50 %, medan försäljningen utomlands från USA-ägda fabriker steg med 110 %.

Vad industrin beträffar har utländska marknader alltså kommit att utgöra en betydande ekonomisk intressesfär, och med de stagnerande tendenserna på hemmamarknaden har de visat sig få en allt större betydelse som avsättningsområde för amerikanskt näringsliv. Detta är helt uppenbart för amerikanska affärsmän. Finanschefen vid General Electric uttryckte saken på följande sätt under en diskussion om behovet för amerikanskt näringsliv att fortsätta utveckla sin utländska verksamhet:

Tabell III. Profiter på investeringar utomlands och på inhemska företag (i miljarder dollar).

år	profiter på utländska investeringar	inhemska företagsprofiter efter skatt (gäller ej finansinstitut)
1950	2,1	21,7
1951	2,6	18,1
1952	2,7	16,0
1953	2,6	16,4
1954	2,8	16,3
1955	3,3	22,2
1956	3,8	22,1
1957	4,2	20,9
1958	3,7	17,5
1959	4,1	22,5
1960	4,7	20,6
1961	5,4	20,5
1962	5,9	23,9
1963	6,3	26,2
1964	7,1	31,3
1965	7,8	36,1

Källor: Profiter på utländska investeringar – U.S. Department of Commerce, *Balance of Payments Statistical Supplement Revised Edition*, Washington 1963; *Survey of Current Business*, augusti 1962, augusti 1963, augusti 1964, sept. 1965, juni och sept. 1966. Profiter på inhemska företag (utom finansinstitut) – *Survey of Current Business*, september 1965, juli 1966.

Anmärkning: Profiter på utländska investeringar omfattar (a) profiter på direkta investeringar utomlands, (b) avgifter och royalty på direkta investeringar, överförda till moderföretagen i USA, och (c) inkomster från 'andra' investeringar (andra än direkta), överförda till amerikanska ägare av dessa tillgångar.

'I detta sammanhang tror jag näringslivet har nått en milstolpe från vilken det inte finns någon återvändo. Den amerikanska industrins fantastiska tekniska standard och dess enorma kapitaltillgångar har gjort det möjligt för oss att skapa den mest anmärkningsvärda välståndsökning under fredstid som ägt rum i nationens historia. För att upprätthålla denna

tendens har vi under många år sökt ytterligare utlopp för våra resurser på utländska marknader. För många industrier, inklusive General Electric, erbjuder dessa utländska marknader de mest löftesrika möjligheter för expansion som vi kan skönja.¹

Det står fullt klart att om utländska marknader är så viktiga för industrin, så är de även av utomordentlig betydelse för andra intressegrupper, nämligen de vars profiter och utvecklingsmöjligheter är beroende av industrins framgång, liksom för dem som drar fördel av att betjäna handel och investeringsverksamhet på utländska marknader: investerings- och affärsbanker, börsspekulanter, transportbransch, försäkringsväsen o.s.v.

Militära utgifter och export

För att få en fullständig bild av det ekonomiska engagemanget i utländska marknader måste även betydelsen av militärutgifter – 'försvarsprogrammet' – tas med i beräkningen. Utvidgningen av våra inhemska och utländska marknader har sedan republikens grundande varit förbunden med att använda (eller hota med) militärt våld, i fred som krig ...

Medan militär aktivitet idag troligen underställs nationens säkerhetskrav, kvarstår harmonin mellan den nationella säkerheten och affärsintressena: den 'fria' världens storlek och graden av dess 'säkerhet' definierar de geografiska gränserna för kapitalets relativa frihet att investera och handla. De utspridda militära baserna, de vittomfattande militäraktiviteterna och de påföljande kostnaderna hemma och utomlands tjänar många syften som är av särskild vikt för affärsvärlden: (1) att skydda nuvarande och potentiella råvarukällor; (2) att säkerställa utländska marknader och utländska investeringar; (3) att bevara kommersiella sjö- och luftrouter; (4) att reservera inflytelsesfärer för den amerikanska affärsverksamhetens konkurrenskraft inom investeringar och handel; (5) att via utländsk militär och ekonomisk hjälp skapa nya kunder och investeringsmöjligheter; och i största allmänhet (6) att upprätthålla den kapitalistiska marknadens struktur, inte bara för Förenta Staternas räkning utan också för dess mindre medlöpare bland de industrialiserade staterna, stater i vilka amerikanskt näringsliv blir alltmer inästälat. Men inte ens allt detta räcker för att uttömma intressegemenskapen mellan näringsliv och militär verksamhet. Vi måste även räkna med den betydelse militärutgifternas art och storlek har för näringslivet som en aldrig sinande källa till nya beställningar och profiter.

Betydelsen av militärutgifterna liksom av exporten för näringslivet och ekonomin som helhet underskattas vanligen grovt. Man hör ofta att försvarsutgifterna inte ens kommer upp till 10 % av bruttonationalprodukten och att med ett gynnsamt politiskt klimat skulle motsvarande statsutgifter för fredliga ändamål ha samma effekt på ekonomin. En avgörande svaghet i detta resonemang är det okritiska anammandet av bruttonationalprodukten som ett ting i sig. Därför att BNP är ett användbart statistiskt redskap och något som har inlemmats i vårt sätt att tänka, tenderar vi att ignorera de grundläggande strategiska förhållanden som bestämmer riktning och rörelse i den ekonomiska dynamiken...

För att till fullo inse det avgörande inflytande på den inhemska ekonomin, som utländska marknader och militära utgifter utövar, måste man uppmärksamma deras exceptionellt stora inflytande på kapitalvaruindustrin.² Men först en kommentar till kapitalvaruindustrin och konjunkturcykeln. Det finns skilda förklaringar till konjunkturcykler, men det kan inte råda

¹ John D. Lockton, 'Walking the International Tightrope'. Föredrag vid National Industrial Conference Board, 21 maj 1965. Publicerat av General Electric Co., Schenectady N.Y. 1965, s. 4-5.

² Med kapitalvaror menas här varor som ej omedelbart kan konsumeras, utan utgör mellanled i produktionen av färdiga konsumtionsvaror. I amerikansk terminologi omfattar dessa t.ex. maskiner, byggnader, halvfabrikat och råvaror.

något tvivel om att konjunkturcykelns mekanik – de förmedlande mekanismerna om man så vill – står att finna i kapitalvaruindustrins växlingar. Det finns cykler som primärt är förbundna med konsumtionsvaruindustrins växlingar, men dessa är vanligen kortlivade så länge efterfrågan på kapitalvaror inte kollapsar.

Under en cyklisk nedgång kan efterfrågan på konsumtionsvaror upprätthållas under en tid med åtskilliga hjälpmedel, som t.ex. arbetslöshetsunderstöd, andra former av socialbidrag och genom att uttömma det enskilt sparade kapitalet. Men bortsett från de mest grundläggande ersättningsbehoven kan utgifterna för kapitalvaror teoretiskt sjunka till noll. Affärsmän kommer naturligtvis inte att investera om de inte förväntar sig att kunna profitera på detta. Resultatet av de olika betingelser som gäller för varor för produktionsändamål och konsumtionsvaror fick en klassisk demonstration under 1930-talets depression. Under denna sannolikt värsta depression i landets historia sjönk konsumtionsvaruförsäljningen med endast 19 % (mellan 1929 och 1933). Jämför detta med vad som hände de två viktigaste typerna av kapitalvaror under samma period: utgifter för bostadsbygge föll med 80 % och övriga kapitalvaror med 71 %.

Med detta som bakgrund låt oss nu granska betydelsen av efterkrigstidens relationer mellan (a) export och militär efterfrågan, och (b) en av de största investeringskategorierna, kapitalvaror utom bostäder. I tabell IV räknas de industrier upp som producerar dessa typer av kapitalvaror. Det bör noteras att dessa industrier samtidigt bidrar till produktionen av konsumtionsvaror (t.ex. med stål och maskindelar till bilar) och till bostadsbyggande. Tabellen ger procentsatserna för den totala efterfrågan (direkt och indirekt) som skapas av export och den federala regeringens inköp, vilka så gott som uteslutande går till militära ändamål. Dessa data är från år 1958, det senaste år för vilket det finns en fullständig input-outputanalys av den amerikanska ekonomin.

Det kan i tabell IV noteras att det bara är i fråga om en industri – jordbruksmaskiner och utrustning – som den kombinerade efterfrågan från export och militär uppgår till mindre än 20 % av den totala efterfrågan. Som den andra ytterligheten återfinns de militära industrierna par excellence – vapen- och flygplansindustrin. För samtliga övriga industrier varierar det stöd som gavs under 1958 genom export och militärbeställningar mellan 20 och 50 %.

Fastän tillgängliga statistiska data hänför sig till endast ett år, tyder mönstret för export och militärutgifter under efterkrigstiden på att denna uppställning ger en ganska representativ bild av situationen sedan Koreakriget, och med all säkerhet är en kraftig underskattning av förhållandet under Vietnamkriget. Bättre information och mera studier erfordras för en mer inträngande analys. Medan vi väntar på detta ger, enligt min mening, tillgängliga data stöd för följande iakttagelser:

(1) Export och militärutgifter utövar ett avgjort inflytande på ekonomin, emedan de förstärker ett strategiskt centrum i den existerande industriella strukturen. Detta är särskilt värt att lägga märke till eftersom affärsinvesteringar inte, som man så ofta tror, är en fritt flytande ström. Det finns ett klart ömsesidigt beroende mellan (a) den existerande skalan av löner, priser och profiter, (b) den industriella struktur som vuxit fram (de olika typerna av sinsemellan förbundna industrier som var och en är byggd för att vara profitabel på den nivå som tillgängliga inhemska och utländska marknader gör möjlig), och (c) inriktningen av de nya profitabla investeringarna. För att uttrycka det på ett enklare sätt, finns det förnuftiga skäl varför investeringar går i den riktning de gör, och inte på ett sådant sätt att de skulle svara mot landets potentiella behov – till exempel för att undanröja fattigdomen, för att skapa den industri som skulle ge lika möjligheter för negrer, för att utveckla de underutvecklade delarna

av Förenta Staterna eller för att bygga tillräckligt med bostäder. Viktigare är att näringslivet inte kan investera för att uppnå dessa mål och samtidigt tillfredsställa de nödvändiga standardkraven på profit, tillväxt och säkerhet för investerat kapital. Export av kapitalvaror och militär efterfrågan är å andra sidan unikt fördelaktiga såtillvida att de förstärker och ökar räntabiliteten av den redan etablerade investeringsstrukturen. De bidrar också till en expansion av de industrier som står mest i överensstämmelse med och är mest profitabla för den existerande kapitalsammansättningen.

Tabell IV. Procentsiffror för den sammanlagda produktion vilken hänförs till export och regeringsuppköp, 1958.

industrigren	industrigren för export	regerings- uppköp	export + regerings- uppköp
utvinning av järn o. järnmetallegeringar	13,5	12,8	26,3
utvinning av nonferrometaller	9,1	35,6	44,7
utvinning av kol	19,1	6,3	25,4
vapen och militär utrustning	1,7	86,7	88,4
nonferrometallindustri	10,1	12,5	22,6
järn- och stålindustri	10,1	22,3	32,4
stans- och gängmaskinprodukter	7,1	18,2	25,3
andra metallvaror	8,6	11,9	20,5
motorer och turbiner	14,8	19,7	34,5
lantbruksmaskiner och -produkter	10,0	2,9	12,9
byggnads-, gruv- och oljefältsmaskiner	26,9	6,1	33,0
kran-, travers- och liknande utrustning	9,4	17,2	26,6
metallarbetande maskiner	14,0	20,6	34,6
maskiner och utrustning för speciella maskiner	17,5	4,3	21,8
allmän industriutrustning och allmänna industrimaskiner	13,4	15,3	28,7
maskinverkstadsprodukter	7,0	39,0	46,0
elektrisk industriutrustning och apparatur	9,8	17,0	26,8
elektrisk belysnings- och kabelutrustning	5,5	14,5	20,0
radio, TV och kommunikationsutrustning	4,8	40,7	45,5
elektriska komponenter o. tillbehör	7,6	38,9	46,5
diverse elektriska maskiner, utrustning o. tillbehör	8,9	15,1	24,0
flygplan o. reservdelar	6,1	86,7	92,8
annan transportutrustning (ej bilar)	10,1	20,9	31,0
vetenskapliga instrument, mät- och kontrollinstrument	7,3	30,2	37,5

Källa: 'The Interindustry Structure of the United States', *Survey of Current Business*, november 1964, s. 14.

(2) Det stöd som utgörs av ekonomiska engagemang utomlands – både militära och civila – tjänar också som vågbrytare för att hindra mindre recessioner från att utvecklas till större depressioner. De har åstadkommit detta genom att stötta upp ett av ekonomins strategiska balanshjul, produktionen av utrustning för investeringsändamål, genom att erbjuda, som vi tidigare sett, mellan 20 och 50 % av marknaden för dessa varor.

(3) Vi måste också räkna med att det är monopolföretag som dominerar mängden och flödet

av investeringar och att sådana monopolföretag karakteristiskt nog dirigerar investeringspolitiken mot 'säkra kort', som kan ge tillräckligt säkra garantier för profiterna och investeringarna. I detta sammanhang är förbindelsen mellan regeringsaktioner och utrikespolitik av stort intresse. Marknaden för militära varor har vanligen den absoluta fördelen att kunna erbjuda långtidskontrakt, ofta åtföljda av tillräckliga garantier för att reducera eller t.o.m. eliminera varje risk i konstruktionen av ytterligare anläggningar: anläggningar och utrustning som även kan användas för civila ändamål. Dessutom betalas enligt militärkontrakten all behövlig forskning samt utvecklingskostnader, ännu ett riskfyllt moment i ett normalt investeringsprogram som undanröjs.

(4) De extra 20 till 50 % av affärsverksamheten som garanteras av export och militära beställningar (vilket visats för nyckelindustrierna i tabell IV) svarar för en betydligt större andel av profiterna från dessa företag. Den typiska ekonomiska strukturen i en industri fordrar att ett företag når en viss produktionsnivå innan det kan börja ge profiler. Stora generella kostnader – slitage av maskiner, utnyttjande av anläggningen, administrativa kostnader – förblir ganska konstanta vid en viss produktionsnivå. Till dess produktionen når en punkt, där marknadspriset på den slutliga produkten ger tillräckliga förtjänster för att täcka generella och direkta kostnader, går ett företag med förlust. Så snart detta jämviktsläge är passerat stiger räntabiliteten tills den når gränserna för produktionskapaciteten ... Detta innebär att för åtskilliga företag inom kapitalvaruindustrin svarar de 20 till 50 % antagligen för den största delen av profiterna, och i inte så få företag kanske t.o.m. för 80 till 100 %.

Ur *Economic Aspects of US Imperialism*, *Monthly Review*, Nov. 1966. Översättning: Iréne Matthis och Tomas Gerholm. En förkortad version av artikeln finns i *Zenit*, nr 3/1967.

I den amerikanska versionen av *The Age of Imperialism* ingår denna artikel som avslutande kapitel.

Efterskrift: Staten och imperialismen

Studiet av politisk makt måste koncentreras på statsmaktens sociala (klassmässiga) förankring. Frånvaron av sådana studier när det gäller USA säger oss något om det finförgrenade nät av mer utvecklade former av förtryck som de borgerliga demokratierna håller sig med. Medan USA:s forskningsfonder ägnar miljarder åt maktstrukturen i underutvecklade länder offras inte en cent på analys av Förenta Staternas härskande klass.

Om vi definierar begreppet härskande klass, som en grupp som kontrollerar huvudparten av produktionsmedlen, som reproduceras huvudsakligen genom ingifte, vars ekonomiska makt är spridd nationellt och vars ekonomiska ställning ger dem avgörande politisk makt (även om det omvända förhållandet naturligtvis är möjligt) liksom kulturell och ideologisk, så har USA en härskande klass. Förhållandet mellan 'ekonomisk' och 'politisk' makt får inte betraktas som mekaniskt utan som dialektiskt, att den härskande klassen för att upprätthålla, utöka, befästa sin ekonomiska maktställning behöver politiska instrument, såväl som ideologiska.

I Förenta Staterna äger idag två till tre promille av befolkningen huvudparten av aktiekapitalet, enligt vissa beräkningar ca 70 %. Om vi med William Domhoff räknar dem till den amerikanska överklassen som har fäder som är miljonärer (i dollar) eller företagsekonomer/jurister med årslön på 500.000 kr, eller som gift 'upp' sig, eller om de finns upptagen i någon av de exklusiva Vem är vem?-register som överklassen i USA har, eller har gått igenom något av de ca 20 mest kända internatskolorna, eller tillhör någon av 20 mest exklusiva herrklubbarna så finner vi att denna överklass dels – i stort sett – är identisk med de få promille som äger merparten av aktiekapitalet och dels kontrollerar majoriteten av styrelserna i de stora företagen.¹ En amerikansk koncentrationsundersökning fann på material från mitten av 1930-talet att de stora aktieägarna kontrollerade 140 av de 200 största företagen. Den direktörernas revolution, dvs de anställda företagsekonomernas maktövertagande på bekostnad av kapitalägarna, som Berle & Means talade om i slutet av tjugotalet (och som i idisslad form kommit upp hos en annan kåsör, J K Galbraith, som 'teknostuktur') visar sig sakna empiriskt underlag. I vilken mening skulle 'direktörerna' – om de nu har 'makten' – kunna driva en politik som gick kapitalägarna emot, och vilket intresse skulle de ha av det?

F ö visar det sig att de anställda – formellt utomstående – direktörerna/företagsekonomerna i stigande utsträckning skaffar sig aktier i de företag som de är anställda i. Embryot till den amerikanska överklassen växte fram i slutet av 1800-talet och konsolideringen av dess maktställning har skett efter tre linjer och det är denna konsolidering som gett den dess karaktär av härskande klass.²

(1) Dominans över det politiska livet genom kontroll av de politiska organisationerna och massmedia. De båda politiska partierna i Förenta Staterna är båda finansierade huvudsakligen av överklassen. Kostnaderna för presidentvalen i Förenta Staterna ger en antydning om det inflytande de villiga finansiärerna kan få. Enligt pålitliga beräkningar kostade presidentvalet 1952 140 miljoner dollars, presidentvalet 1956 155 miljoner dollars, 1960 års kampanj 175 miljoner och 1964 200 miljoner dollars. Man vet att huvudparten av bidragen kommer från stora bidragsgivare som tillsammans utgör kanske någon procent av befolkningen. Vem offrar icke-avdragsgilla utlägg om vederbörande inte väntar sig något i gengäld?

De meningsmotsättningar som finns mellan partierna avspeglar delvis de taktiska

¹ G W Domhoff: *Who Rules America?*, Englewood Cliffs 1967.

² P M Sweezy: *Interest Groups in the American Economy* i *The Present as History*, New York 1952.

dispositioner partierna och deras presidentkandidater måste göra med tanke på de olika väljarunderlagen men framförallt icke-antagonistiska motsättningar inom den härskande klassen. Åtminstone sedan New Deal och Roosevelt har Demokratiska partiet stötts framförallt av konsumtionsvaruindustrins män jämte kapitalister ur etniska minoriteter som ännu inte accepterats, medan Republikanska partiet är det parti som de etablerade finansfamiljerna visar störst intresse för.

(2) Det är en väl spridd myt att det amerikanska affärlivet alltid visat en utpräglad fientlighet mot statsmakten. Verkligheten är, en annan. Alltsedan 1900-talets början har man kunnat se en sammansmältning mellan storfinans och statsmakt i Förenta Staterna. (Redan tidigare hade krigsmakten fungerat som murbräcka för den amerikanska ekonomins expansion: mellan 1850-1940 gjorde de nordamerikanska trupperna 120 separata ingripanden utanför det egna landet.³

Mot monopolens och kartellernas misshushållning och prisbildningsmanövrer växte en våldsamt opinion fram som krävde statliga kontrollåtgärder. Den amerikanska kapitalismen har emellertid visat en enastående förmåga att avvärja sådana kontrollorgan, och devis verkat för att skapa sådana som hindrade företagen till alltför destruktiv konkurrens eller helt enkelt accepterat skapandet av kontrollkommissioner med förvissningen att de tystar oppositionen.⁴ En liberal bedömare kan fås att utbrista inför anblicken av de organ som ska tillvarata konsumenternas intressen gentemot företagarna: 'Den huvudsakliga grupp som ständigt håller ett vakande öga på kontrollkommissionerna är de skilda industrier som kommissionerna reglerar. De 'kontrollerade' kontrollerar dem som skall kontrollera'.⁵

Harry Magdoff ger i sin analys en serie exempel på hur de statliga organen är ihopväxta med storfinanserna. Detta förhållande avspeglas dels i rekryteringen till de högre administrativa posterna eller bättre i analys av den konkreta verksamhet som t ex biståndsmyndigheterna bedriver eller polisen eller de gröna baskrarna.

Av de 13 försvarsministrarna mellan 1932 och 1968 tillhörde minst åtta överklassen. I de fall man på de andra högre posterna inte kan visa en klar överklassrekrytering finner man som regel att vederbörande har en administrativ bakgrund inom någon av de företag, fonder eller organisationer som kontrolleras av överklassen.⁶

Om vi går ett steg närmare beslutscentrum och undersöker de 'inre cirklar' av mer informell karaktär som presidenterna i allmänhet håller sig med ser vi hos dem en markerad överklassrekrytering. Den inre cirkeln kring Truman under de avgörande veckor då Truman-doktrinen* utarbetades var av denna karaktär liksom t ex (med några undantag) gruppen kring Kennedy vid invasionsförsöket på Kuba.⁷

En undersökning av vem som besätter topposterna i CIA ger samma resultat men där är det återigen intressantare att bedöma CIA:s karaktär efter de aktioner som organet vidtagit. Hur överklassens ekonomiska krav har transformerats till politisk handling genom CIA finns otaliga exempel på. Magdoff nämner kuppen mot den borgerlige nationalisterna Mossadeq (not

³ *Studies on the Left*, Vol III, No 2.

⁴ G. Kolko: *The Triumph of Conservatism*, 1963.

⁵ A M Rose: *The Power Structure*, New York 1967, s. 100.

⁶ G W Domhoff, a a, s. 97-105.

* Truman-doktrinen kodifierade USA:s roll som världspolis. När den lanserades 1947 gällde det att få kongressen att acceptera ett ingripande framförallt mot den revolutionära rörelsen i Grekland.

⁷ G W Domhoff, *Who made American Foreign Policy 1933 -1965?*, stencil.

33). I Indonesien understödde CIA (som ett organ av den amerikanska statsmakten) en regional upprörsrörelse mot Sukarno bl a med bombflyg, CIA koordinerade (med regeringens vetskap) kuppen mot en annan nationalist i Guatemala, den lagligt valde president Arbenz Guzman, på initiativ av president Eisenhower planlade CIA invasionen i Grisbukten på Kuba liksom de samtidiga bombningarna av kubanskt territorium (president Kennedy var inte ovetande om vad som skulle ske), osv.⁸

(3) Den ideologiskt mest avancerade delen av överklassen, symboliserad av industrimän som Mark Hanna, inledde ett samarbete med de moderata fackföreningsledarna redan vid sekel-skiftet. Samuel Gompers, då ordförande i American Federation of Labor ersatte klasskampen med klassarbetet, arbetarklassens emancipation med arbetsfreden. Deltagandet i de administrativa organ som skulle säkra produktionen under första världskriget stärkte fackföreningsledarnas solidaritet med det kapitalistiska systemet också i dess imperialistiska fas.⁹ Det finns en klar linje mellan Samuel Gompers 'sammhällsansvar' och den proimperialistiska hållning som AFL-CIO intagit under sin nuvarande ordförandes ledning, George Meany. Det är nu fullt klarlagt att AFL-CIO:s – den amerikanska landsorganisationen – ledning fungerade som förmedlare av det ekonomiska stöd som Fria Fackföreningsinternationalen fått från CIA. Den amerikanska överklassen har lyckats dra upp gränserna för fackföreningsrörelsens agerande och t o m kunnat göra den till allierad för sin expansionism. Inom dessa gränser har den fackliga rörelsen kunnat utveckla en betydande stridbarhet – det måste medges – när det gäller lönefrågor. Meany sitter tillsammans med ledande industrimän från de internationellt verksamma företagen i styrelsen för det delvis statsunderstödda American Institute for Free Labor Development, som utbildar fackföreningsledare från de underutvecklade länderna, eller rättare sagt fackföreningsfolk som lär sig att handskas med revolutionärer när de kommer till sina hemländer.¹⁰

Det har sagts att den amerikanska arbetarklassen är mutad, att den fått del av de vinster som imperialismen skapar och därför inte längre är en social kraft för sammhällelig förändring. Ett sådant påstående bortser från de konkreta omständigheter som den amerikanska arbetarklassen kämpar under. Kommunisterna och socialisterna har förföljts genom hela den amerikanska historien, den antifackliga lagstiftningen har inte sällan varit selektiv i den meningen att den försvårat arbetsmöjligheterna särskilt för de 'röda' organisationerna. I en situation då massmedia och universitetens styrelser domineras av överklassen har möjligheterna att presentera ett historiskt alternativ varit små.

Den väsentliga svagheten har det ovan refererade resonemanget i att det inte beaktar att de som skördar frukterna av imperialismen är en helt annan klass än de som tvingas finansiera den. Vinsterna tillfaller de stora aktieägarna, kapitalisterna, dvs några promille av befolkningen och kostnaderna betalas genom skatter till 'u-hjälp', krigsmakt mm. Genom skattetryckets karaktär är det de vanliga lönarbetarna som blir hårdast drabbade (skattetrycket är fö ett gott index på vem som har den verkliga makten i ett sammhälle). Om vi undersöker skatterna på all slags inkomst finner vi att de som under 1960 tjänade 2000 dollars och under skattade med 38 % av sin inkomst. De som hade inkomster på mellan 2000 och 5000 dollars skattade mellan 38 och 41 %. De som tjänade mellan 7500 och 10.000 betalade 22,3 % skatt och de som hade inkomster på över 10.000 dollars skattade 31,6 %, dvs mindre än de verkliga

⁸ D Wise & T B Ross: *The Invisible Government*, 1964.

⁹ Ronald Radosch: *The Corporate Ideology of American Labor Leaders from Gompers to Hillman, Studies on the Left*, Vol 6, No 6.

¹⁰ Sydney Lens: Lovestone Democracy, *The Nation*, 5/7 1965.

låginkomsttagarna!

Mot detta politiska block, överklassen sekonderad av fackföreningsledare och medelklasspolitiker, har stått en socialistisk rörelse som desintergrerats alltsedan första världskrigets slut. Visserligen utvecklade delar av fackföreningsrörelsen utanför AFL en betydande aktivitet under 1900-talets första decennier. Industrial Workers of the World var ständigt inbegripna i våldsamma strejker – som ibland bröts av kapitalisterna med hjälp av AFL- – men den militanta taktiken och praktiken utvecklades vid sidan av en i längden ofruktbar politisk strategi snarare än den direkta aktionen snarare än det disciplinerade partiet som förutsättning för arbetarklassens frigörelse.

Den utvecklade kapitalismen kan inte undvara staten. Staten är den största konsumenten, garanten för 'lag och ordning' och erbjuder den härskande klassen de politiska medel som är nödvändiga för att den ekonomiska expansionen utanför de egna gränserna skall kunna fortgå. Den siste amerikanske ambassadören på Kuba, Philip W Bonsal har uttryckt detta ganska väl: '... vår representation i Havanna utnyttjade sitt icke obetydliga inflytande huvudsakligen i ärenden som angick nordamerikanska affärsintressen'.¹¹ Staten utvecklar – internationellt – olika former av kontrollmekanismer alltifrån u-hjälpsmyndigheternas öppna utpressning med överskottslivsmedel till CIA:s mer dolda manövrer och krigsmaskinens nakna våld, som i Vietnam.

Staten kan fungera som koordinator av en imperialistisk ekonomi inte därför att den vardagligen utnyttjar det nakna våldet, även om det ytterst vilar på våldet, utan därför att den har en hel uppsättning av sanktionsmöjligheter manipulation med långivning och u-hjälp (se s. 94 ff.), en påtvingad ekonomisk politik (se s. 116 ff.), ett utnyttjande av de underutvecklade ländernas stora skuldbörda (se s. 130 ff.), en styrning av de internationella organisationerna för sina egna syften (se s. 125 ff.).

Det finns naturligtvis gränser för dessa metoders effektivitet. De förutsätter alla att den härskande klassen i USA har allierade bland de härskande i de länder som ingår i den imperialistiska zonen. När dessa allierade inte kan upprätthålla makten, ens med utländsk hjälp, då måste den kontrarevolutionära interventionen till, som i Vietnam eller Dominikanska Republiken. Det finns alltså ingen anledning att anta att inte de styrande i Förenta Staterna förstått sanningen i Clausewitz ord om att kriget är en fortsättning av politiken med andra medel.

Harry Magdoffs briljanta analys – med utsikt att bli klassisk liksom Lenins arbete om imperialismen – är en utmaning mot , dem, med Gunnar Myrdal i spetsen, som förnekar USA-imperialismens existens eller som skyller dess mest iögonfallande uttrycksformer (det kontrarevolutionära våldet) på misstag, felbedömningar, maktgalna militärer och dylikt. Som historisk teori är detta prat enastående enfaldigt, dvs att upphöja misstaget eller andra subjektiva 'faktorer' till historiens drivkraft och orsak till historiska skeenden.

Harry Magdoff arbetar efter en marxistisk metod när han klarlägger den utvecklade kapitalismens rörelselagar, när han visar på kapitalismens nödvändiga yttre expansion för att kunna överleva. Ställd inför en ekonomisk nödvändighet (imperialism) fungerar staten i det borgerliga samhället inte som en balanserande kraft utan som en förmedlare av ekonomisk nödvändighet (imperialism) till praktisk politik.

Gunnar Persson

¹¹ *Foreign Affairs*, januari 1967, s. 264.